

T.C.

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**TURGUT ÖZAL DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASININ SİYASAL
LİBERALİZM AÇISINDAN ANALİZİ**

Yüksek Lisans Tezi

Yunus Emre AYSEL

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Pınar ÖZDEN CANKARA

Bilecik, 2016
10053733

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**TURGUT ÖZAL DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASININ SİYASAL
LİBERALİZM AÇISINDAN ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yunus Emre AYSEL

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Pınar ÖZDEN CANKARA

Bilecik, 2016
10053733

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAVI
JÜRİ ONAY FORMU

BŞEÜ-KAYSİS Belge No	
İlk Yayın Tarihi/Sayısı	
Revizyon Tarihi	
Revizyon No	
Toplam Sayfa	

Öğrencinin Adı Soyadı : YUNUS EMRE AYSEL

Anabilim Dalı : SBKY

Tez Danışmanı : YRD. DOÇ. PINAR ÖZDEN CANKARA

Tezin Özgün Adı : TURGUT ÖZAL DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASININ SİYASAL LİBERALİZM
AÇISINDAN ANALİZİ

Tezin İngilizce Adı : : TURGUT OZAL PERIOD OF TURKISH FOREIGN POLICY ANALYSIS FROM
THE PERSPECTIVE OF POLITICAL LIBERALISM

Tez Savunma Sınavı Tarihi:.....03.../...06...../2016.....

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışması ilgili EYK kararıyla oluşturulan jüri tarafından OY BİRLİĞİ/OY
ÇOKLUĞU ileSiyaset Bilimi ve Kamu Yaratımı.....Anabilim Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Tez Danışmanı:..YRD. DOÇ. DR. PINAR ÖZDEN CANKARA.....

Üye : DOÇ. DR. ALİ AYATA.....

Üye : YRD. DOÇ. DR. DENİZ TURAN.....

Üye :

Üye :

İmza

P. Cankara
Alı Ayata
Deniz Turan

ONAY

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun/...../..... tarih ve
...../..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

BEYAN

“Turgut Özal Dönemi Türk Dış Politikasının Siyasal Liberalizm Açısından Analizi” adlı yüksek lisans tezinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel ahlak kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmını Bilecik şeyh Edebalı niversitesi veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

Yunus Emre AYSEL

06.05.2016

ÖN SÖZ

Öncelikle çalışmam süresince bilgi ve tecrübesiyle çalışmama ışık tutan değerli Danışman Hocam Yrd. Doç. Dr. Pınar Özden CANKARA' ya teşekkür ederim

Ayrıca gerek lisans eğitimim, gerekse yüksek lisans eğitimim boyunca her zaman destek veren ve bana katkı sağlayan Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölüm başkanı değerli hocam Doç. Dr. Ali AYATA' ya bölüm başkan yardımcısı Yrd. Doç. Dr. Yavuz CANKARA' ya ve Doç. Dr. Murat ERCAN' a teşekkür ederim.

Tezimin hazırlanması sırasında beni cesaretlendiren ve manevi destek sağlayan değerli arkadaşlarım Beytullah Balaman, Emrah Şener, Erol Kara, Fatih Parlak, Mehmet Nesih Peşen, Mehmet Ayar, Mustafa Açıkgöz ve Remzi Tülker'e teşekkürü bir borç bilirim.

YUNUS EMRE AYSEL

03/06/2016

ÖZET

Siyasal liberalizm de birçok ideoloji gibi Batı tarafından Dünya'ya ihraç edilmiş bir politik anlayıştır. Türkiye'de zaman zaman liberal söylemler olsa da bu anlayış Turgut Özal ve Anavatan Partisi hükümetleri döneminde sağlam temellere dayandırılmış ve Türk dış politikasına yön veren bir akım olmuştur. Özal hem siyasi kişiliği hem de görüş ve düşünceleri ile Liberal sistemi Türkiye'de uygulamaya çalışmıştır. İktisadi liberalizm ile dış politika da kendine etki alanı açmaya çalışmıştır. Bu politikaların kalıcı olması içinde Siyasal Liberalizme vurgu yapmıştır.

Türk Dış politikasının statükocu çizgisine karşı çıkan Turgut Özal İktidarı boyunca Türkiye'nin edilgen bir dış politika yerine Türkiye'yi etkin ve bölgesinde söz sahibi olan bir ülke konuma getirmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda Türkiye'yi önce ekonomik sonra da siyasi bağılıklar sağlayarak Türk dış politikasındaki arayışlara bir yenisini eklemiştir.

Anahtar Kelimeler; Liberalizm, Siyasal Liberalizm, Türk Dış Politikası, Turgut Özal

ABSTRACT

Political liberalism 'is also a political concept has been exported to the world by the West, like many ideologies. Turkey liberal rhetoric from time to time, though this understanding during Turgut Özal and the Anavatan Party and government have been based on the solid foundation that has been a flow direction of Turkish foreign policy. Ozal liberal system with both political figures, Turkey has also tried to implement ideas and thoughts. Foreign policy and economic liberalism has also been trying to open its domain. These policies have to be persistent emphasis in Political Liberalism.

Active and passive instead of a say in foreign policy, the foreign policy of Turkey Turgut Ozal ruling against the status quo along the lines that Turkey has tried to bring a country. Ensuring economic and then political allegiance before adding another one to search in this direction is that the Turkish foreign policy.

Keywords; Liberalism, Political Liberalism, Turkish foreign policy, Turgut Ozal

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

LİBERALİZM KAVRAMININ LİTERATÜRDEKİ TANIMI

1.1. LİBERALİZM TANIM.....	3
1.2. LİBERAL DÜŞÜNCENİN TEMELLERİ.....	5
1.2.1. Liberal Teorinin Birey Kavramına Yaklaşımı.....	6
1.2.2. Liberal Teorinin Özgürlük Tanımı.....	7
1.2.3. Liberal Teorinin Sınırlı Devlet ve Piyasa Ekonomisi Anlayışı.....	8
1.3. TARİHSEL SÜREÇTE LİBERALİZM.....	10
1.3.1. Liberal Teorinin ilk Evresi Klasik Liberalizm.....	10
1.3.2. Sosyal Liberalizm'in Ortaya Çıkışı.....	11
1.3.3. Liberalizm'in Neo-Liberalizm'e Evrilmesi.....	13
1.4. LİBERALİZM TÜRLERİ.....	15
1.4.1. İktisadi Liberalizm.....	15
1.4.2. Siyasal Liberalizm.....	16

İKİNCİ BÖLÜM

SİYASAL LİBERALİZASYONUN ALT YAPISI VE TURGUT ÖZAL DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASININ GENEL ÇERÇEVESİ

2.1. İKTİDARA GİDEN YOL.....	20
2.1.1. Siyasi Liberalizm'in Altyapısı; 24 Ocak kararları.....	21
2.1.1.1. 24 Ocak Kararları.....	24
2.1.1.2. Ülke İktisadi Açısından 24 Ocak Kararlarının Sonuçları.....	26

2.2. 1983 SEÇİMLERİ VE TURGUT ÖZAL'IN SİYASAL LİBERALİZM UYGULAMALARI.....	27
2.3. TURGUT ÖZAL VE BİREYSEL ÖZGÜRLÜKLER.....	31
2.4. TURGUT ÖZAL DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASININ GENEL ÖZELLİKLERİ.....	32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖZAL DÖNEMİ DIŞ POLİTİKA ANLAYIŞININ BÖLGELER VE ÜLKELER TEMELİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. DIŞ POLİTİKANIN OLUŞTURULMA SÜRECİ.....	37
3.1.1. Uluslararası Ortam.....	37
3.1.2. Özal Dış Politikasının Genel Felsefesi ve Özal'ın Kişiliğinin Dış Politikaya Yansımaları.....	38
3.2. TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ.....	41
3.3. TÜRKİYE-ORTADOĞU İLİŞKİLERİ.....	45
3.3.1. Suriye Irak, İran ve Arap Devletleriyle İlişkiler.....	46
3.3.2. Körfez Savaşı.....	50
3.3.3. İsrail İlişkileri.....	54
3.4. TÜRKİYE-YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ.....	58
3.4.1. İlişkilerde Kıbrıs Sorunu.....	60
3.5. TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ.....	62
3.6. TÜRKİYE-SSCB İLİŞKİLERİ VE BALKANLARDAKİ TÜRK AZINLIK SORUNLARI.....	67
3.6.1. Türkiye-SSCB İlişkileri.....	67
3.6.2. Balkanlarda ki Türk Azınlık Sorunları.....	69
3.7. TÜRKİYE-TÜRK CUMHURİYETLERİ İLİŞKİLERİ.....	71
3.8. TURGUT ÖZAL DÖNEMİ ERMENİ VE KÜRT SORUNLARI.....	73
3.8.1. Ermeni Tasarıları Sorunları.....	74
3.8.2. Pkk ve Kürt Sorunları.....	77

SONUÇ.....	79
KAYNAKLAR.....	82
ÖZGEÇMİŞ.....	89

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ANAP	: Anavatan Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MDP	: Milliyetçi Demokrasi Partisi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
SEİA	: Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TİKA	: Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı
Y.Y	: Yüz Yıl

GİRİŞ

80’li yıllar genel olarak zihinlerimizde darbe ve darbe yönetimini çağrışırsa da esasen Dünya da ve Türkiye de önemli yapısal dönüşümlerin olduğu yıllar olmuştur. Küreselleşme sürecinin hızlanmasıyla birlikte sosyal refah devleti düşüncesinin önemini kaybetmesi dünyada liberal politikalara dönüşü de beraberinde getirmiştir. Uluslararası güçlerin de etkisiyle Türkiye ‘de Özal’la bu dönüşüm projesine dahil olmuştur. Özal önce Türkiye ekonomisini dünya ile entegre etmeyi amaçlamış 24 Ocak kararlarıyla da bu düşüncesinin altyapısını oluşturmuştur darbe yönetiminin de etkisiyle süreç hızlı ve nispeten tartışmasız olarak işlemeye başlamış ekonomide ki bu değişim siyaset ve dış politikaya yansımıştır. Türkiye, önemli bir Sosyo-Ekonomik değişim sürecine girmiş ve bu değişim Türk dış politikasına yeni bakış açıları getirmiştir.

Büyük ölçüde Turgut Özal’ın liderliğindeki Anavatan Partisi (ANAP) tarafından yürütülen bu süreç Cumhuriyetin başından beri zaman zaman artırılıp azaltılan devletçilik politikalarından vazgeçilmesi anlamına gelmektedir. Cumhuriyetin kuruluşundan beri sürdürülen ithal ikameci kalkınma planları terk edilmiş ihracata dayanan liberal politikalar benimsenmiştir.1980’den sonra ANAP’ın izlediği Neo-liberal iktisat politikaları ile bu politikalarla uyumlu olarak devlet yapısının liberalleştirilmesine yönelik girişimler Türkiye’de ekonomik ve siyasal alanların bununla eş zamanlı olarak Türk dış politikasında ki yaklaşımlarında değişmeye başladığı bir dönem olmuştur(Beriş, 2008: 34).

Doğu blokunun dağılmasıyla birlikte Batı da ki önemini yitiren Türkiye ortaya çıkan fırsat ve tehditleri kullanmak istemiştir. Özal Türkiye’nin Batı ile Doğu arasında bir köprü vazifesi görebileceğini vurgulayarak Batıcılığı bir amaç olarak değil, ancak bir araç olarak görmüştür(Ataman, 2003: 51-53). Özal yönünü Doğu’ya dönerek Türkiye’nin Batı’ya karşı olan bağımlılığını azaltmaya çalışmıştır. Özal iktidarında, ülke kimliğini hem kültürel hem de siyasi olarak “tamamen laik ve Batıcı” bir rejimden “teknolojik olarak Batıcı, fakat kültürel olarak Doğucu” bir devlete dönüşmüştür(Ataman, 2003: 50). Bu yönüyle günümüz Türk dış politikası anlayışının da fikirsel alt yapısı oluşturulmuştur.

Turgut Özal'ın müsteşarlık dönemlerinde alt yapısını hazırladığı, başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı dönemlerinde de izlediği liberal ve dışa dönük serbest piyasa ekonomi modeli, aslında siyasi arenada Türkiye'ye dış politikada yeni bir hareket sahası yaratmak istemiştir. Statükocu ve pasif olan Türk dış politikasını dönüştürmeyi, bölgesinde güç sahibi olan ve aktif bir tutum sergileyen bir devlet haline getirirken ekonomiyi bu yolda bir araç olarak kullanmak istemiştir. Özal'ın bakış açısına göre Türk dış politikasında müzakere ile çözümlenemeyecek bir sorun yoktur. Bu dönemde Türkiye çevresinde ki ekonomik ve siyasi olaylardan etkilenen değil bu olayları etkileyen ve çözüm önerileri getiren bir anlayışa doğru dönüşmüştür.

“Turgut Özal Dönemi Türk Dış Politikasının Siyasal Liberalizm Açısından Analizi” adlı Tez çalışmasının ilk bölümde ideolojik olarak liberalizm kavramı liberalizmin tarihsel süreçte ki uygulamaları ve son olarak liberalizmin siyasi liberalizme dönüşümüne değinilmiştir.

İkinci bölümde ise Turgut Özal'ın liberal bir ekonomik düzen kurmak adına attığı adımlar 24 Ocak kararları, Liberalizm'in siyasi alana yansımaları ve Özal'ın temel dış politika anlayışına değinilmiştir.

Üçüncü Bölümde ise Özal'ın dış politika vizyonu ile Türk dış politikasına getirdiği değişim ve dönüşüm siyasi liberalizm çerçevesinde ülkeler ve bölgeler bazında incelenmiştir. Bu açıklamalar ışığında çalışmamız Turgut Özal Dönemi Türk dış politikası üzerinde siyasi liberalizm etkisi ve bu etkiye bağlı olarak Türk dış politikasında ki değişim ve dönüşüm üzerine olacaktır. Bu açıdan da elde edilecek sonuçlarla Türk dış politikasında kronikleşen sorunlara yeni bir bakış açısı getirilmesi hedeflenmektedir

BİRİNCİ BÖLÜM

LİBERALİZM KAVRAMININ LİTERATÜRDEKİ TANIMI

1.1-LİBERALİZM TANIM

Liberalizm'in geniş bir tanımını yapmadan önce ideoloji kavramının gelişimine kısaca değinme gerekmektedir. Yapılan araştırmalara göre ideoloji kavramının zihinlerdeki ilk çağrışımı "Gerçekleri olduğu gibi yansıtmayan bir fikir yapısı" olduğu görülmüştür. Tarihsel süreçte ideoloji uzun zaman tamamen olumsuz bir çağrışımla yaşadı. Lenin ile beraber kavram olumlu anlamda kullanılmaya başlandı ve ideoloji bir eylem aracı oldu. Genel olarak ideoloji; bir bakış açısı, fikirlerin birliği, doğru ve sistematik düşünmek anlamına gelmektedir(Mardin, 2000: 13-21). Liberal düşünce akımı da bu doğrultuda süreç içinde gelişme göstermiştir.

Liberalizmin tanımı yapılmak istenirse; Liberalizm genel itibariyle bireyin her türlü özgürlüğünün tanınması gerektiğini savunan siyasal ve ekonomik düşünce sistemidir. Liberalizm devlet, birey ve toplum üçgeni arasındaki ilişkilerde temel özne olarak bireyin hak ve özgürlüklerini öne çıkaran bir düşünce yapısıdır. Liberal terimi 14. yy.'dan itibaren farklı anlamlarda kullanılmaya başlanmıştır. "Liber" sözcüğü Latince özgür insanlar topluluğu anlamına gelmektedir. Yine liberal kelimesi sosyal olaylarda görüşünü her zaman açıkça ifade edebilmek anlamında da kullanılmıştır(Heywood, 2011: 41). Tarihsel süreç içinde liberalizm ortaçağ düzeninde bulunan feodal yapının bozulmasıyla ortaya çıkan ulus devletlerle birlikte liberalizm kendine gelişim gösterebileceği bir hareket alanı bulmuştur. Liberalizm 'in ulus devletle birlikte ortaya çıkmasının başlıca nedeni Ortaçağda birey özgürlüğünün ve eşitliğinin olmamasıdır. Kilisenin tek temsilcisi olduğu evrensel Hristiyan dünyasının yerini ulusal devletler almaya başlamıştır. Yine bu değişime ek olarak tanrının yerini akıl, papanın yerini ise özgür bireyler almıştır. 18.yy. ile birlikte gerçekleşen Amerikan ve Fransız devrimleri sonucunda bu değişim süreci hızlanmıştır(Çetin, 2002a: 89). İnsan Hakları Bildirgeleriyle süreç tüm Avrupa'ya yayılmıştır. Liberalizm de bu özgürlükçü ve bireyci hareketlenmeler arasında siyasal sistem olarak ortaya çıkmıştır. Liberalizm de diğer

birçok ideoloji gibi batıda ortaya çıkmış ve gelişme göstermiştir(Çetin, 2002a: 89). Terimin siyasal bir mana kazanması 19. yy.'dan sonra olmuştur. İlk olarak İspanya'da kullanılmıştır. Daha sonra tüm Avrupa'da farklı bir siyasal fikir sistemi olarak geniş bir alanda tanınmıştır(Heywood, 2011: 41).

Liberalizm öz itibariyle bir Anglo-Amerikan düşünce sisteminin ortaya çıkardığı geleneğin ürünüdür. Liberal düşünce sisteminin ilk temsilcisi 17.yy. da eserler vermiş olan John Locke'dur. Locke'un siyasal düşüncedeki önemi, toplumsal ve siyasi oluşumu, başlangıçta doğal halinde yaşayan insanların aralarında anlaşarak devleti kurduklarını savunmasından gelmektedir(Erdoğan, 2014). Liberalizm 'e 18.yy. da "Ulusların Zenginliği" eseriyle Adam Smith, "Ekonominin ve Vergilemenin ilkleri" eseriyle David Ricardo katkıda bulunmuş ve fikişsel alt yapısı şekillenmeye başlamıştır. Smith ve Ricardo ekonomik alanın doğal kanunlarını ve sınırsız bireysel özgürlüklerin liberalizm için vazgeçilmez olduğunu savunmuşlardır(Daver, 1968: 147).

Liberalizm bir siyasi düşünce sistemi olarak doğduktan sonra; Fransa'da, Amerika'da ve Almanya'da önemli gelişmeler göstermiştir. Fransa'da Montesquieu, Jean Jacques Rousseau ve Alexis de Tocqueville liberalizmin fikir öncülüğünü yapmışlardır. Amerika'da James Madison, John Marshall gibi düşünür ve devlet adamları da akımın doğuşunda etkili olmuşlardır. Son olarak Almanya'da ise Immanuel Kant ve Friedrich Von Schiller' de Liberal doktrinin doğuşunda katkıda bulunmuşlardır(Aktan, 1995: 9).

Amerikan ve Fransız devrimleri Liberalizm tarihinde büyük öneme sahiptir. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi Locke' un doğal hukuk teorisine atıfta bulunmaktadır. Yine Amerikan anayasasının da Montesquieu' nin güçler ayrılığı ilkelerini içermektedir. Söz konusu anayasa halkın etkin bir yönetim oluşturabileceği değinmektedir. Fransız Milli Meclisi ise yasalar karşısında eşitliği savunan liberal bir hedefi gerçekleştirmektedir. Aynı zamanda Meclis Fransa İnsan Yurttaş Hakları Bildirgesini yayınlarak bireyin hak ve özgürlüklerini güvence altına alıp siyasi iktidarı sınırlandırmıştır(Berktaş, 2012: 56). Liberalizmin kaderi her yerde aynı olmamıştır. Tarihsel süreç, İktidarın gücü, sanayileşme, milliyetçilik gibi nedenlerle farklı ülkelerde farklı biçimler almıştır. 19. yy. da liberalizmin Almanya'daki başarısızlığı da bu gibi nedenlere ve Avusturya'nın etkisine bağlanmaktadır. İtalya'da ise liberaliz düşüncesinin

gelişiminin gecikmesi, Vatikan'ın direnmesinden kaynaklanmaktadır(Berktaş, 2012: 56).

Liberal düşünce sisteminin temel kavramları olarak görülen bireyin temel hak ve özgürlüklerinin önceliği, bireyin rızasıyla birlikte devletin sadece güvenlik ihtiyacını karşılaması anlamını taşır bu anlayış minimal devlet olarak adlandırılmaktadır(Tosun, 2010: 83). Liberalizm devletin merkezîyetçiliğine ve mutlakîyetine karşı bir duruş ya da siyasal bir sistem anlamına da gelmektedir. Liberalizm en temel kaygısı devletin müdahalesine karşı bireylerin sivil özgürlüklerinin artırılmasıdır. Liberalizm soya dayanmayan statü ve ayrıcalıklara karşı çıkarak fırsat eşitliğine dayanır. Ancak Liberalizmin eşitlik anlayışı farklıdır. Bu anlayış Herkesi eşit olarak görmek değil bütün insanların “eşit ahlaki değerlere” sahip olduğuna inanmaktadır. Liberalizm eşitliği, hiç kimsenin bir başkasına bağımlı olmadığı anlamındadır. Bireyi kendini tam olarak gerçekleştirmesinin önüne geçen dış baskılardan korumayı amaçlamaktadır(Berktaş, 2012: 49-55).

Modern anlamda demokratik gelişim ve dönüşüm büyük ölçüde liberal ideolojinin ürünüdür. Demokrasinin tam olarak olmadığı ve sistemsel olarak yerleşmediği yerlerde liberalizmden bahsetmek mümkün değildir. Liberal düşüncenin temelini bireyci ve özgürlükçü yapı oluşturmaktadır. Bireylere saygı duyan onların hak ve özgürlüklerini koruyan insanları devlete adanan kurban değil, devleti insanlara ve toplumun ihtiyaçlarını karşılama aracı olarak gören bir sistemdir liberalizm(Berzeg, 2000: 14).

Son olarak Siyaset bilimi çerçevesinde bakıldığında Liberalizm; Ya belirli bir toplumsal ve siyasal düşünce geleneğini özetleyen, ya da egemen iktidarın karşı bireyi ve onun haklarını vurgulayan bir düşünce yapısıdır(Berktaş, 2012: 53).

1.2-LİBERAL DÜŞÜNCENİN TEMELLERİ

Siyasi bir doktrin olarak liberalizm ‘in kısa tanımını yaptıktan sonra Liberal düşüncenin temelini oluşturan; bireycilik, eşitlik, sınırlı devlet ve serbest piyasa ekonomisi gibi unsurlarına bakmak gerekmektedir. Yayıla liberalizm ‘in yukarıda saydığımız temel unsurlarının ortadan kalkması durumunda kavramın temel varlığını

yitireceğini savunmaktadır. Ona göre Liberalizmin tek bir tanımlamasını yapmak gerekseydi; “Liberalizm bireyci bir toplum sistemidir demek yeterli olurdu.”demektedir. Öncelikle Liberalizmi bütüncül bir Sosyo-ekonomik teori olarak ele almak ve bütün parçalarının iç içe geçmiş olduğunu ve ortadan kaldırılamaz bağlarla birbirine bağlandığını da göz önünde bulundurmak gerekir(Yayla, 2011: 26).

1.2.1-Liberal Teorinin Birey Kavramına Yaklaşımı

Bireyciliğin tarihiyle, liberalizmin tarihi aynı doğrultuda gelişmiştir. Bireycilik liberalizm için asla vazgeçilemeyecek olan bir değerdir. Liberalizm bireyi temel sivil hakların, sosyal düzenin, iktisadi ve siyasal yaşamın temel birimi olarak kabul etmektedir. Liberalizm bütün hukuksal düzenlemeleri bireyi esas alarak gerçekleştirir. Yine liberalizm toplum devlet ilişkisini de bireyi esas alarak ortaya koyar(Doğan, 2010). Bireycilik, bireyin hak ve özgürlüklerini toplumun hak ve özgürlüklerinden daha üstün gören ve toplumsal hayatta bireyi her şeyden üstün tutan siyaset ve ekonomi görüşünü ifade etmektedir. Liberalizm, bireylerin siyasal özgürlüğünü savunur. Birey temel faktör ve değerdir. Bireyin varlığı sınıf, halk gibi toplulukların varoluşundan daha gerçektir. Birey, insan toplumlarının her türlü kurum ve yapılarının üstündedir. Liberalizmde birey herhangi bir toplumsal bütünden daha fazla ahlaki değere sahiptir. Birey toplumdaki önce vardır ve bireysel haklar toplumsal haklardan önce gelir. Bireye dayanmayan ve bireysel istek ve iradede kaynaklanmayan her türlü toplumsal bütün liberalizm için en büyük tehdittir(Çetin, 2002b: 221-223).

Liberal düşüncenin kurucularından biri olan John Locke’a göre üstün bir yaratılışa sahip olan birey doğumundan itibaren temel bazı haklara sahiptir. Bireyin sahip olduğu en temel üç hak; yaşama hakkı, mülkiyet hakkı ve özgürlük hakkıdır. Bu haklar bireyin sadece insan olmasından kaynaklanan temel hakları olup hiçbir şekilde engellenemez ve hiçbir nedenle vazgeçilemez haklardır. Doğumundan itibaren bu vazgeçilmez haklara sahip olan birey, aynı zamanda hukuksal düzenlemeler için bir temel dayanak oluşturmaktadır. Siyasal kurumların ve hukuksal düzenlemelerde ki öncelikli amaç bireyin doğuştan kazandığı bu doğal hakları korumaktır(Doğan, 2010).

Devlet, toplum ve birey arasında ki ilişkilerde öncelik bireydedir. Bu öncelik birey özgürlüklerinin ve bağımsızlığının sağlanmasıdır(Karakoyunlu, 1993: 190). Liberalizm temel olarak bireyi esas alır. Sosyal ekonomik ve siyasal olayları değerlendirirken en önemli özne bireydir. Birey; davranış ve eylemlerinden hareket etmektedir(Aktan, 1995: 4). John Locke 'unda uğrana savaşmaya değer bulduğu tek şey insanın doğal hakları olduğu düşüncesi idi(Thomson, 2000: 92). Ayrıca, bireyin, hiç kimsenin müdahale edemeyeceği özel bir hayat alanı olmalıdır. Diğer bireyler ve devlet bu alana müdahale etmemelidir. O yüzden, devletin hareket alanı da sınırlandırılmalıdır. Böylece bireycilikten hukukun hâkimiyeti ve sınırlı devlet ilkesine ulaşılır.

1.2.2-Liberal Teorinin Özgürlük Tanımı

Liberal düşünce geleneğinde özgürlük hemen her yazar tarafından önem ve özenle vurgulanan değerlerden biri olmuştur. Özgürlük en fazla kıymet verilen liberal unsurdur ve bireyi tamamlayan bir niteliktir. Aynı zamanda özgürlük hoşgörü ve özel hayata saygı gibi daha başka değerlerinde kaynağıdır(Yayla, 2011: 156-157). Özgürlüğün esasen iki belirmesi vardır. Biri özgürlüğün içeriğini, nesnelliğini içerir. Diğeri ise biçimini ilgilendirir. Gerçek özgürlük mülk özgürlüğü ve kişi özgürlüğüne dayanır(Tuncay, 1969; 23). Liberalizmde her şeyden önce bir özgürlük teorisidir. Özgürlük özü itibariyle, bireyin diğer insanların müdahalesi olmadan kendi hareket biçimini seçebilmesidir. Söz ve eylemleri diğer bireylerin özgürlüklerine müdahale etmediği sürece, bireyler kendi hayatlarını nasıl yaşayacaklarına karar verebilmelidirler. Özgürlüğü korumak, devletin en temel görevlerinden biridir(Ashfort, 2011: 53). Klasik liberal anlayışa göre özgürlüğe olan en büyük tehdit, devlettir. Devletin, bireylerin özgürlüğünü yok sayan, onu yok eden bir güç olması önlenmelidir. Bunun yolu da devletin hareket alanını sınırlamak, onu bazı kurallarla bağlamaktır.

Liberal özgürlükle kast edilen; insanların doğuştan sahip oldukları doğal hakların, siyasal müdahale ile sınırlandırılmayacağıdır(Türkbay ve Polat, 2011: 85). Liberal özgürlüğün en önemli özelliği, onun negatif bir değer olarak görülmesidir. Negatif özgürlük anlayışının bir sonucu olarak, devletin tarafsız olması gerektiği ileri sürülür. Özgürlükte esas olan bireye bir şey sağlanması değil, onun dış baskı ve zorlamalara maruz bırakılmamasıdır.

Liberalizm, bireyin özgürlüğünü ve temel haklarını koruma altına almayı amaçlar. Bununla birlikte siyasal iktidarın sınırlandırılması da bu amaç doğrultusunda gerçekleşmelidir. Bu anlayışın amacı, bireyin karşısında olan özgürlüğünü engelleyici unsurları kaldırmak ve temel haklarını korumaktır. Genel olarak toplumu oluşturan bireyin varlığı, toplumdan daha üstündür görüşü hâkimdir(Ekmekçi, 2013: 207).

Liberalizm insanı sadece akıl ve gerçeklerin yönetmesine inanır. Gerçeğe giden bütün alanlar açık olmalıdır. Özgürlük ise temel itibariyle bütün bu alanların açık tutulmasıdır. Devletlerin öncelikli amacı insanların özgürlüğünü sağlamaktır. Devlet bireylerin özgürlüklerinin sağladığı ölçüde meşrudur. Düşünme, konuşma ve basın en büyük özgürlüklerdir. Hayek’e göre özgürlük kavramı; barış, güvenlik, huzur gibi insanın önünde bir engelin veya kötülüğün olmaması gibi negatif anlamdadır. Bu engel, bir insana diğer insanlar tarafından yapılan bir müdahale zorla yapılan baskıdır. Devlet bireyin özgürlüklerini daraltıcı bu engellerden kaçınmalıdır. Bu çerçeveden bakıldığında liberalizm neyin, nasıl ve niçin olması gerektiğinden çok, nelerin olmaması gerektiği konusunda yoğunlaşır. Özgürlük teorileri olmaması gerekenlerin dünyasını ve bu dünyanın temel ilkelerini sunar(Çetin, 2002b: 223-225).

Benjamin Constant’ın “Kişilere yasaklanmayan her şey müsaade edilmiş demektir; siyasal iktidarlar için ise, izin verilmemiş her şey yasaklanmıştır” sözü, liberalizmin özgürlük anlayışını özetler(Türe, 2006: 42). Yani bireyin ancak herhangi bir kısıtlama veya baskı altında olmaması halinde özgür olduğunun kabul edilmesidir. Özgürlük, anayasacılık, kanun hâkimiyeti gibi, düşüncelerinde çıkış noktasıdır. Liberalizm; özgürlük kavramı ile hem siyasal özgürlüğü, hem de ekonomik özgürlüğü kast eder.

1.2.3-Liberal Teorinin Sınırlı Devlet ve Piyasa Ekonomisi Anlayışı

Sınırlı devletle aslında liberallerin anlatmak istedikleri görev alanı sınırlanmış, daraltılmış devlettir(Erdoğan, 2014). Liberal düşüncede devletin görevi, piyasanın içinde olup piyasaya müdahale etmek değildir. Devletin görevi, piyasanın işleyişini engelleyecek ve kişileri zarara uğratabilecek faaliyetleri önlemektir. Piyasa ekonomisinin işleyebilmesi için, piyasa gücünün öne çıkarılması herhangi bir şekilde müdahale edilmemesi gerekir Liberalizm devlet anlayışında bireysel özgürlüklerin ve

toplumsal rızanın temel alınması gerektiğine inanmaktadır. İktidarın bozucu, mutlak iktidarın mutlak bozucu olduğunu savunan liberalizm bu iktidarın kesinlikle sınırlanması gerektiğine inanır. David Hume; kendiliğinden düzen fikrinin ilk savunucusudur. Onu “Görünmez El” teorisiyle Adam Smith izler. Daha sonra Herbert Spencer bunu geliştirir. Bu düşünürler genel olarak Piyasa ve ekonominin kendi doğal akışına bırakılmasını, zorlayıcı yönlendirmelerle bu alana müdahalenin mevcut işleyen düzene zarar vereceğini savunmuşlardır. Doğal düzen sürekli bir ilerleme düzenidir. İnsanlar çatışma değil, doğal düzen içinde ve uyum içinde özgürlüklerini kullanırlar. Devletin bu doğal düzene müdahale etmemesi gerekir(Çetin, 2002b: 226-229).

Liberalizmin bir diğer önemli unsuru da piyasa ekonomisidir. Piyasa bireylerin karşılıklı rızalarıyla oluşan ve toplumda ekonomik faaliyetlerin baskı olmadan düzenlenmesini sağlayan mekanizmadır. Liberal akımın piyasa ekonomisiyle ilişkisi iki farklı açıdan ortaya çıkar. Birinci olarak, liberal doktrin mülkiyet ve miras hakkı ile mübadele ve sözleşme özgürlüklerini özgür bir toplum için vazgeçilmez görmektedir. Bu özgürlükler ise piyasa ekonomisinin temelidir. İkinci olarak ise, liberalizmin “sınırlı devlet” ilkesinin de bir gereği olarak piyasa ekonomisi karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, piyasa ekonomisi sivil toplumun da temelleri arasında yer alır(Erdoğan, 2014).

Piyasa ekonomisi sisteminde en temel iki unsur; "laissez faire", bırakınız yapsınlar ve sistemin kendi kendine işlediğini ifade etmek için de "görünmez el" teorileri geliştirilmiştir. Sistemin temel sürükleyici gücü de almaya ve satmaya istekli olanların karşılıklı eylemleri sonucunda belirlenen fiyat sistemidir. Piyasa sistemi toplumun ortak çıkarlarına değil herkesin karşılıklı tek tek çıkarlarının uzlaştırılmasına dayanır. Piyasa sistemi bireylerin faaliyetlerini, insan ihtiyaçlarını tatmin etmede en başarılı oldukları alanlara doğru kanalize eder. Piyasa sisteminin en önemli özelliği sistemdeki bütün ilişkilerin gönüllü olmasıdır. İnsanlar kendi bireysel yargıları, kanaatleri ve menfaatlerinin emrettiği şekilde işbirliği yapıp yapmamakta birbirleriyle ilişkiye girip girmemekte serbesttirler. Piyasa düzeninin işleyişinde zorlamanın yeri yoktur. Devletin görevi de bu piyasadaki faaliyetlere müdahale etmek değil onu korumak ve düzgün işlemesine zararlı eylemleri önlemektir. Devlet bu piyasada güvenliği sağlamalıdır (Çetin 2002a:79).

Sınırlı devlet ilkesiyle devletin asli görevleri adalet, savunma, güvenlik ve hukuk düzeninin sağlanması olarak sınırlandırılarak, görev alanının daraltılmasını ifade etmektedir. Liberal düşünce de, bireyin özgürlüğünü kısıtlayacak ve tehdit edecek en büyük ve en güçlü unsur, devlet olarak görülür. Bu nedenle her türlü bireysel özgürlüklerin daraltılmaması için, devletin yetki ve görevlerinin kısıtlanması ve daraltılması gerektiği savunulur. Dolayısıyla, bireycilik ve özgürlük ilkesi bizi sınırlı devlet ilkesine götürür. Piyasa ekonomisi ilkesi ise, bireycilik, özgürlük ve sınırlı devlet ilkelerinin bir gereğidir(Tayyar, Çetin 2013; 113).

1.3-TARİHSEL SÜREÇTE LİBERALİZM

1.3.1-Liberal Teorinin İlk Evresi Klasik Liberalizm

Klasik liberalizm özel mülkiyeti, engelsiz bir piyasa ekonomisini, hukukun hâkimiyetini, din ve basın özgürlüğünün anayasal garantilerini ve serbest ticarete dayanan uluslararası barışı savunan ideolojiyi anlatmak için kullanılan bir terimdir(Yayla, 2013; 125). Klasik liberalizm, liberal geleneğin ilk filizlenmeye başladığı dönemlerde ortaya çıkmıştır. Klasik liberalizmin kaynağı ülke sanayi devriminin en ileri düzeye ulaştığı ülke olan İngiltere’dir. İngiltere’den Amerika’ya sonra dünyanın geneline ihraç edilmiş bir fikir yapısıdır(Heywood, 2011: 60-61). Liberal düşünceye göre, iradenin temeli herhangi bir ulus, cemaat ya da grup ve sınıf değil, birey olarak insandır. Liberalizm aynı zamanda bireysel özgürlüğü ve liberal hakları güvence altına almak ve bu doğrultuda devletin gücünü sınırlamak adına anayasacılığı bir ilke olarak benimser. Ayrıca temel hak ve özgürlükleri güvence altına almak adına, devletin gücünü önceden belirlenmiş kurallarla sınırlamanın adı olan hukukun üstünlüğüne büyük önem verir(Uluç, 2014: 109).

Adam Smith ünlü “Ulusların Zenginliği” eserinde klasik liberalizmin temel ilkelerini ortaya koymuştur. Smith ekonominin işleyişinde doğal bir düzenin var olduğunu kabul etmiş ve bunu “Görünmez El” prensibi ile açıklamaya çalışmıştır. Doğal düzen bireylerin çıkarları ile sağlanacaktır. Smith’e göre insanların tüm ihtiyaçlarını kendileri karşılamaları yerine, mübadele ve iş bölümü ile daha yüksek fayda ve refah seviyelerine ulaşmaları mümkündür(Smith, 2016).

Smith'ten sonra Klasik liberaller öncelikle bencil bireyciliği kabul ederler. Birey dünyada kendi ayakları üzerinde durabilir ve kendi kendine yetebilmektedir görüşü hâkimdir. Öncelik verdikleri bir diğer önemli unsur ise negatif özgürlüktür. Birey başkalarının zorlamasına veya sınırlamasına maruz kalmadığı sürece özgürdür. Birey üzerinde dışarıdan herhangi bir müdahale ve sınırlama bulunmamaktadır. Son olarak klasik liberalizmde devlete biçilen tek ve asli görev, Locke' un kullandığı ifadeyle “Gece bekçiliği” dir. Devlet'in tek ve asli görevi; bireyleri dışardan gelecek tehlikelere karşı korumak olmalıdır(Heywood, 2011: 61).

Klasik iktisatçılar; hem iç ticaretin, hem de dış ticaretin serbestçe yapılması; emeğin, sermayenin, mal ve hizmetlerin serbestliğinden yanadırlar. Genel olarak Klasik liberal düşünürler; devletin, “sosyal adaleti” sağlama gibi bir fonksiyon üstlenmesine, piyasadaki doğal düzenin devlet eliyle bozulmasına yol açması nedeniyle karşı çıkmaktadırlar ve fiyat mekanizmasının ya da bir başka ifadeyle görünmez elin, piyasada sosyal refahı en iyi şekilde sağladığı görüşünü savunmuşlardır(Tayyar, Çetin 2013; 114).

Devlet ekonomiye hiçbir şartta müdahalede bulunmamalıdır(Tayyar, Çetin 2013; 114).“Bırakınız yapsınlar-Bırakınız geçsinler” sloganı Klasik Liberalizmin temel düsturudur(Daver, 1968; 148). Klasik liberaller genel olarak iktisadi özgürlükler ve piyasa ekonomisini vurgular, devletin görev alanının genişletilmesine karşı çıkar. Yani devletin ekonomiye müdahale etmemesini, üretimi sınırlayan her türlü engelin kaldırılmasını, son olarak mal ve hizmetlerin serbestçe değiştirebilmesini savunurlar.

1.3.2-Sosyal Liberalizm'in Ortaya Çıkışı

Sosyal Liberalizm; liberalizmin sosyal adaleti içermesi gerektiğini savunan görüştür. Liberalizmin değişen dünyada toplumsal ihtiyaçlara da karşılık vermesi amacıyla modernize edilmiş hali de denilebilir. Sosyal liberalizm ile klasik liberalizm arasındaki en belirgin farklılık, devletin sisteme müdahale edip, etmemesinde ortaya çıkmaktadır. Toplumu oluşturan sosyal sınıflar arasındaki iktisadi dengesizliklerin giderilmesi ve iktisadi anlamda zayıf durumda bulunan sosyal sınıfların, diğer sosyal sınıflara karşı korunmasıdır(Savaş, 1997: 514).

Klasik iktisadi düşünceye göre, piyasa ekonomisi tek başına sosyal refahı sağlayabilmekte ve ekonomide oluşan dengesizlikler, devlet ekonomiyeye müdahale etmedikçe, piyasa mekanizması tarafından zamanla ve kendiliğinden giderilmektedir. Ancak bu düşünce sanayi devrimi ve makineleşmeyle birlikte fabrika sahiplerinin sürekli üretimi artırma çabaları ve iş şartlarının zorlaşmasıyla birlikte geçerliliğini yitirmiştir. Belirli sağlık sorunlarının ortaya çıkması ile birlikte işçilerin sosyal ve ekonomik bakımdan korunmalarına yönelik görüşler önem kazanmıştır(Savaş, 1997: 514).

Sosyal liberalizmin savunduğu sosyal refah devletin doğuşu olarak Avrupa’da oy hakkının genişlemesiyle başladığını söyleyebiliriz. Oy hakkının genişlemesiyle birlikte işçi sınıfı ve onların siyasal temsilcileri aracılığıyla sosyal refah devleti anlayışı yirminci yüzyılda değer kazandı. Sosyal liberaller de bireysel özgürlüğün önemine vurgu yapmışlardır. Fakat Klasiklerin aksine onlar devletin ekonomiyeye müdahalesine karşı değildirler. İyi bir siyasal yapıyla fırsat eşitliği sağlayarak, bireysel özgürlükleri geliştirme adına önemli adımların atılacağını düşünmektedirler(Berktaş, 2012: 89).

Yirminci yüzyılda Batı’da ve gelişmekte olan devletlerin birçoğunda ekonomiyeye devlet müdahalesinde önemli bir artış olmuştur. Bu artışın büyük bir kısmı sosyal refahı artırıcı politikalar üzerinedir. Modern liberaller bu sosyal refah anlayışını fırsat eşitliği temelinde savunmuşlardır. Eğer belli başlı birey ya da gruplar mevcut ekonomik politikalardan ve sosyal koşullardan dolayı olarak zarara uğruyorlarsa, bu durumda devletin bu olumsuzları azaltmak ya da tamamen ortadan kaldırmak adına bir takım sosyal politikalar uygulaması gerekir. Yine böyle bir durumda birey hakları kısıtlanmaz aksine daha genişlemektedir. Yine bu yüzyılda iktidar olan liberal parti ve hükümetler sosyal refah politikaları savunmuşlardır(Heywood, 2011: 73). Sosyal adalet; özellikle emeği ile çalışanların, yaşadıkları toplum içinde, insan onuruna yakışan bir asgari hayat standardına kavuşmalarını sağlayacak şekilde yaratılan milli hasıladan pay almalarını garanti altına almaya yönelik yapılan uygulamalar bütünüdür. Dolayısıyla sosyal liberalizm, klasik liberalizme bir tepki olarak doğmuş ve liberalizmi geliştirerek ona sosyal bir içerik kazandırmak iddiasıyla günümüze kadar gelmiştir(Yayla, 1993: 159).

1.3.3-Liberalizm'in Neo-Liberalizm'e Evrilmesi

Neo-Liberalizm; 1970'li yıllardan beri üzerine tartışılan iktisadi liberalizmin yeniden değer kazanmasının karşılığı olarak kullanılır. Neo-Liberalizm, karşı devrim niteliğindedir. Yirminci yüzyılda tüm dünya'yı etkisi altına alan devlet müdahalesi anlayışını önüne geçmek ve gerekirse bu gidişi tersine çevirmektir(Heywood, 2011: 67).

Neo-Liberalizm temelde kaynağını liberalizmden alan ancak belli açılardan ondan önemli ölçüde farklılaşan bir fikirler bütünüdür. Temel olarak devletin küçültülerek güvenlik, adalet, dış politika gibi temel işlevlerinde etkin hale getirilmesi, sivil toplum alanının genişletilmesi, ekonomiye serbest piyasa koşullarının hâkim olması, sosyal güvenlik harcamalarının azaltılması olarak belirtilebilir(Türkbay, Polat, 2011: 86-89). Neo-Liberalizm, İktisadi Liberalizm ile devlet ve sosyal alandaki otoritarizmini kaynaştırma düşüncesindedir. Genel olarak bütün müdahaleci yönetimler ve sosyal politikalara karşı çıkar. Neo-Liberal fikirlerin tarihsel alt yapısında 70'lerden sonra ortaya çıkan petrol krizi, yüksek enflasyon ve işsizlik gibi durumlar gösterilebilir(Heywood, 2011: 104).

Neo-Liberalizm 1970'ler ve 1980'lerde İngiltere'de Margaret Thatcher ve Amerika'da Ronald Reagan hükümetleriyle gündeme geldi. Bu iki lider temelde sosyal refah devletine karşı politikalar üretmiştir ve bu düşüncüyü ortadan kaldırmaya çalışmıştır(Berktaş, 2012: 96). Bu iki liderin ülkelerinde yaptığı dönüşüm hareketinin amacı; 1929 Büyük Buhranın ardından müdahaleci bir nitelik alan kapitalizmi yeniden serbest piyasa rejimine döndürme çabası olarak özetlenebilir(<http://www.cnbce.com> (10 Ekim 2014)).

Neo-Liberal düşünce sermayenin ihtiyaçlarını karşılayan ekonomi politikalarının bütünüdür. Bu amaçla bir yandan sermayenin önündeki her türlü toplumsal, idari ve yasal kısıtlamaların kaldırılması, diğer taraftan ise işçi sınıfının çalışma yasaları, sendikalar, sosyal hizmetler, demokratik haklar gibi tarihsel kazanımlarının bütün dünyada tasfiyesi söz konusu olmuştur. Neo-Liberalizmin devlet müdahalesinin asgari düzeyde tutulması gerektiği fikri sadece piyasa mekanizması ile sınırlı değildir. Toplumsal sistemin tamamı için devlet müdahalesi istenmeyen bir durumdur. Devlet müdahalesinin olmadığı bir sistemde neo liberal ideolojiye göre bireyler daha özgür olacaktır(Türkbay ve Polat, 2011: 90).

Neo-Liberalizm düşüncesi yeni kamu yönetimi kavramı ile beraber kullanılmaya başlanır olmuştur. Neo-Liberal ideolojinin yükselişi ile kamu yönetimi alanında yeni arayışlar “kamu işletmeciliği” adı altında krize siyasal bir cevap olarak sunulmuştur. Bu yaklaşımın başlangıçta krizden ilk etkilenen ülkelerde, İngiltere, Yeni Zelanda ve Avustralya’da “reform” programları adı altında uygulama alanı bulmuş, daha sonra da küresel düzeyde yaygınlık kazanmıştır(Güzelsarı, 2004: 4).

Yeni kamu yönetimi anlayışının gelişiminde bireylerin hükümetlere ve yöneticilere olan güvenlerinin sarsılması, ülkede yaşanan ekonomik krizler ve yüksek harcamalar gibi nedenler rol oynamıştır. Bu anlayışla kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde merkezi yönetimin dışında mahalli idareleri ön plana çıkarmakta ve yerinden yönetim ilkesine vurgu yapmaktadır. Hizmetlerin mahalli idareler tarafından yerine getirilmesinin, etkinlik ve verimliliği artıracakını vurgulanmaktadır. Yeni kamu yönetimi, yönetimde merkezileşmesinin sakıncalarına vurgu yaparak bu erkin hem aynı örgüt içinde alt birimlere dağıtılmasını, hem de merkezin dışında oluşturulmuş özerk yerel nitelikli birimlere verilmesini istemektedir. Bu tarz yönetim anlayışına İngiltere’de Thatcher, Amerika’da Reagan Türkiye’de Özal dönemlerinde rastlanmaktadır. Türkiye’de Özal iktidarı döneminde bu konuda önemli adımlar atmıştır. Bürokrasinin azaltılması, ekonomide devletçilik yerine serbest piyasa ekonomisi, özelleştirme, dışa açık büyüme gibi konularda önemli düzenlemeler yapılmıştır(Arslan, 2010: 28).

Neo-Liberal yaklaşıma göre ekonomide ortaya çıkacak birçok sorunun kaynağı piyasanın doğal yapısı ve işleyişi değildir. Sorunların kaynağı devlet, politikacı ve bürokratların davranışlarından, uygulanan politikaların yanlışlığından ya da doğru politikaların yanlış uygulanmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle bu değerlendirme açısından piyasa “Görünmez El”, devlet ise “Görünmez Yumruk” tur. Devlet müdahaleleri her zaman ekonomik ve sosyal açıdan özgür bir toplumun oluşmasının önündeki en büyük engeldir(Yılmaz, 2005: 111). Neo liberal model, devletlerin hukuk yapısını, kurumları, hem kurumların, hem de “kurumların kurumunun” yönetim biçimini, bireyleri ve toplumsal ilişkileri küresel bir düzlemde değiştirmek adına sürekli, her alana müdahil olan çok çeşitli eylemlerden oluşmaktadır(Çamuroğlu ve Çığ, 2013: 81).

Birçok bakımdan özellikle bireycilik ve piyasa ekonomisinin savunulması bakımından klasik liberalizmle benzerlik taşıyan Neo-Liberalizm düşüncesi aslında On dokuzuncu yüzyıl liberalizminin yeni bir yorumudur. Bu düşünce yaşanan ekonomik krizler bağlamında şekillenmiştir. Yeni sağ düşüncesi, devletlerin küreselleşme karşısındaki değişimlerine ideolojik bir zemin hazırlamaktadır. Bireysel özgürlüklerin önünde engel olarak algılanan devlet mekanizması kötülenmekte, piyasa şartlarının erdemleri övülmektedir. Sosyal devlet, refah devleti anlayışı devleti aşırı bir şekilde büyütmüş ve devlet bireysel özgürlüklerin önünde önemli bir engel haline gelmiştir. Klasik liberalizmden farklı olarak ise, bireylerin topluma doğal bazı haklarla girdiklerini görüşünü kabul etmemektedir. Her şartta özel mülkiyeti savunmaktadır. (Arslan, 2010: 24).

1.4-LİBERALİZM TÜRLERİ

1.4.1-İktisadi Liberalizm

Liberalizm'in tarihsel gelişimine bakıldığında zaman önce iktisadi liberalizm gelişmiş ve bu gelişmenin getirdiklerinin korunması için siyasal liberalizme güç kazandırmıştır. Bütün ekonomik sistemler en az iki temel konuyla ilgilenmek zorundadır. Bunlardan birincisi, neyin üretileceği konusunda bir düzenleme yapılmasıdır. İkincisi de üretilmiş olanın, nasıl bölüşüleceğidir. Devletin ekonomiye müdahale ettiği ekonomilerde iki temel konu bir planlama birimi tarafından gerçekleştirilir. Klasik ekonomistler bu durumun fiyat mekanizması yoluyla gerçekleşeceğini savunur. Bu ekonomik sistemde hiç kimse soya dayandırılan statü nedeniyle ekonomik faaliyetlerden men edilmediği varsayılır. Bu da liberal ekonomide fırsat eşitliğine ulaştırır(Berktaş, 2012: 58).

İktisadi liberalizmin kurucusu Adam Smith olarak kabul görmüştür Smith 'e göre, Ekonomik hayat doğal bir olgudur. Doğal kuralları vardır. Yani iktisadi konular doğal kurallarla yönlendirilir. Birey iradesinin dışında yasalarla yönlendirilmelidir. Bu yasaların düzeni bozmadan işleyebilmesi için, serbest rekabet ortamının kurulması gerekir. Serbest rekabet ortamında, çıkarların çatıştırılması vardır. Bu çıkar çatışması, sistemin devamlılığı ve verimliliği için zorunludur(Karakoyunlu, 1993: 193,194).

Dolayısıyla, insan davranışlarının politik ve ekonomik olarak sınırlandırılmaması görüşü olmuştur. Özgür olan bireyler, ekonomik ve siyasal olarak serbest kaldıklarında ilerleme gerçekleşecektir. Devletin bu ortamda tek görevi, ülkenin düzeni ve güvenliğini sağlamak olmalıdır. Bu koşulun ardında “homo economicus” olarak insanın rasyonel davranma yeteneği vardır(Berktaş, 2012: 61).

Adam Smith, piyasanın özgür bireylerin kararları ve isteklerine göre işlediğini savunur. Piyasadaki özgürlük-serbestlik; tercih becerisi, işçinin işvereni seçebilme becerisi ve tüketicinin satın alacağı mal ve hizmetleri seçebilme becerisidir. Yine piyasa kendi kendini düzenleyen bir mekanizmadır(Heywood, 2011: 65).

1.4.2-Siyasal Liberalizm

Marks’ın ünlü “alt yapı, üst yapıyı belirler” teorisinden hareketle yani altyapı dediğimiz ekonomik bileşenler ve kararlar, üst yapıda bulunan siyaset ekonomik ve din gibi olguları doğrudan etkiler ve onlara yön verir. Bu görüş doğrultusunda liberalizmle beraber onun siyasal alanda etkisi ve bir teori olarak Siyasal Liberalizmi irdelenmelidir.

Liberalizmin siyasi boyut olarak oluşmasında rol oynayan etmenleri; devleti liberal ilkelere göre yapılandırma ve dönüştürme çabaları ile din savaşları ve feodalizmin gerilemesine neden olan siyasal mücadeleler olarak görülmektedir. Statüye dayanan toplumsal yapıların yerini, eşit sivil yurttaşlar arasında sözleşmeye dayalı ilişkilerin almasıyla, hiyerarşik politik yapılar ortaya çıkmaya başlamıştır. Devlet de aynı toplum gibi, üstlere saygı yerine üyelerinin karşılıklı rızasıyla bir arada tutulan gönüllü bir birlik olarak görülmeye başlamıştır. Burada iki temel sorun ortaya çıkmıştır. Birincisi bireysel özgürlüklerin geliştirilmesi, ikinci ise buna bağlı olarak devlet otoritesi ile bireysel özgürlük arasındaki ilişkilerin çözümlenmesidir. Liberallerin yönetimi sınırlandırmak ve denetlemek için başvurdukları kurumsal araçlar ise federalizm, çift meclis ve güçler ayrılığıdır. Bunu sağlayabilecek yapı ise; seçimle iktidara gelen parlamento ve iktidarın farklı güçler arasında paylaştırılmasıdır. Çünkü meşruiyetini yönetilenlerin serbest seçimlerle oluşturduğu yapıdan alan bir yönetim, bireysel özgürlükleri de en az çiğneyecek yönetimdir(Berktaş, 2012: 63-64).

Siyasal Liberalizm alanında en yetkin eseri ortaya koyan John Rawls'ın "siyasal liberalizm" eserinden hareketle teoriyi kısaca açıklamak gerekirse; Siyasal liberalizm dinsel, felsefi ve ahlaki düşüncelerin birbiriyle örtüşmesi ve ortak bir siyasal adalet anlayışı içindir. Siyasal Liberalizm kendi başına duran bir siyasal düzeni hedeflemektedir. Toplum kendi kendine yeterlidir ve diğer toplumlarla bir ilişki içerisinde değildir. Bireylerin hedefi sahip oldukları düşünce özgürlüklerini kullanarak ortak bir siyasal adalet anlayışına ulaşmak olmalıdır(Rawls, 2007: 55-56).

Rawls'ın Siyasal Liberalizm eserinin Türkçe çevirisini yapan Fevzi Bilgin'e göre; Rawls insanların farklı ahlaki yaklaşımlara sahip olmalarına rağmen ortak bir siyasal ahlak çerçevesinde buluşabileceklerini savunur. Rawls bu yaklaşımı ile herhangi bir ahlaki görüş ya da idealden taraf olmaz. Rawls bahsettiği ideal bütün ahlaki yaklaşımların üzerindedir. Bu ortak siyasal ahlak ve tutumun gerçekleştirilmesi için Rawls üç ön şart ortaya koymaktadır. Birincisi; Toplumun temel yapıları ortak siyasi adalet kavramıyla düzenlenmelidir. İkincisi; Bu ortak siyasi adalet anlayışı mevcut siyasi doktrinler arasında ki görüş birliğine dayalı olmalıdır. Sonuncusu ise; Anayasal esaslar ve adalet sorunları bu siyasal adalet kavramına uygun olarak yapılmalıdır. Rawls'ın bu üç ilke ile amacı asla uzlaşmaz gibi görünen birbirinden farklı dünya görüşleri arasında bir uzmanlaşma zemini sağlamaktır(Cömert, 2007:17,18).

Rawls'a göre bu farklı ahlaki anlayışların birlikte yaşayabilmelerini sağlayacak siyasal liberal ilkelerden birisi bu doktrinlerin mâkûliyet sahibi olmalarıdır. Birbiriyle uzlaşmayan fakat makul kapsamlı doktrinlere sahip olan farklı dünya görüşlerinin çoğulculuğu, makul yurttaşların varlığı ve katılımı neticede makul bir siyasal adalet görüşünün ortaya çıkmasını sağlar. Mâkûliyet ilkesi bu anlamda iki tarafın varlığını gerektiren bir niteliğe sahip olduğu için, özgür ve eşit yurttaşların baskıdan uzak ve ahlaki olarak değer taşıyan bir ilişki biçimine de işaret eder. Makul bireyler, makul öğretiler, makul çoğulluk gibi kavramlar Rawls'ın adalet yaklaşımında önemli bir yer tutar. Makullük ilkesi Rawls'ın teorisinin doğruluğu için 'varsaydığı' bir şeydir (Cömert, 2007:17,18).

John Rawls'ın Siyasal liberalizm anlayışı adil bir toplum yapısında görülmektedir. Rawls toplumsal adaletin ve adil bir düzenin sağlanması konusunda, alışalı gelmiş söylemlerin dışına çıkarak bireyin özgürlüğünü ve haklarını ön plana

çıkaran bir yapı sunmuştur. Rawls, adil bir topluma egemen olacak temel ilkeleri, bir temsil aracı olarak düşündüğü başlangıç durumundan hareketle göstermeye çalışmıştır. Rawls başlangıç durumunda, tarafları adil şartlar altında anlaşmaya varacak özgür ve eşit vatandaşların temsilcileri olarak görmektedir. Bireyler arasında adalet ilkeleri belirlenirken, onları ilkeler üzerinde etkili olacak toplumsal, tarihsel ve doğal yönelimlere sahip olmadıklarını varsayarak bireylerin “bilgisizlik peçesi”(cahiliyet peçesi) ardında olduğunu düşünmektedir. Rawls, bu peçe ardındaki bireylerin, ırk, etnik grup, cinsiyet, güç ve zekâ gibi birçok doğal yetenekleri hakkında bir bilgiye sahip olmadıklarını varsaymaktadır. Böylece, peçe ardındaki herkes adil bir konuma sahip olmaktadır(Tosun, 2010: 91,92).

Öte yandan Adalet kuramı ile bireyi yeniden tanımlamaya çalışmıştır. Ona göre Liberalizmin özgürlük yaklaşımı topluma karşı bireyi, toplumsal değerler ve normlara karşı bireysel çıkar ve egoizmi ortaya çıkarmıştır. Bu bakış açısı yanlıştır. Çünkü birey, toplum içinde değer kazanan sosyal bir varlık olduğu için toplumun moral değerlerini ve adalet duygusunu önemsemesi gerekir. Rawls bireysel faydayı ve çıkara dayanan duyguları, genel iyiye kamunun kolektif istemine aykırı olacağı için sınırlandırılmasını istemiştir. Bireyi kendi duygularının bir aracı olmaktan çıkartıp, onu toplum ve kendisi için bir amaç haline getirmeye çalışmıştır. Rawls bu düşüncesiyle ortak bir siyasal adalet anlayışına ulaşmak istemiştir(Duman, 2010: 118).

Bir kavram olarak Siyasal Liberalizm devletin iktidarının her anlamda ve her alanda kısıtlanması, bu yetkiyi elinde tutanların toplumun yapıtaşları olan bireylerin yaşamlarını nasıl yönlendireceklerine herhangi bir gerekçe ileri sürerek hiçbir şekilde sınırlamamasını savunan, devletin toplumsal ve kültürel yaşamın düzenlenmesinde hiçbir belirleyici rol üstlenmemesi gerektiğinin altını çizen ve somut anlatımını "en iyi hükümet, en az hükümet edendir" sözünde bulan bir öğretilerdir(Şentürk, 2008: 14). Bu çerçevede bakıldığında liberalizmin devlet anlayışının siyasal liberalizmi ortaya çıkaran başlıca etken olduğu söylenebilir. Liberalizme göre özgürlüğün ve eşitliğin önündeki temel engel güvenlik ve adalet çerçevesi dışına çıkan devlettir. Devlet, yaşamın ve özellikle ekonomik alanın dışına çıkarılması gereken bir siyasi yapıdır. Liberallerin minimal devlet anlayışı da pazarın ve serbest rekabetin güçlenmesini dayanmaktadır(Tosun, 2010: 87).

Siyasi Liberalizmin kurucusu John Locke olarak kabul edilmektedir. Locke mutlakiyetçiliğe şiddetle karşı çıkmış ve kuvvetler ayrılığını savunmuş bir düşündürdür. Locke politik anlayışı gereği anayasal yönetimi tercih etmiştir. Siyasal liberalizmin en önemli özelliği, sert veya katı ideolojileri reddetmesi, uzlaşmayı ve farklı düşüncelere karşı hoşgörüyü temel ilkeler olarak benimsemesidir. Çoğulculuğu benimseme anlayışının sonucu olarak, liberal düşüncenin egemen olduğu ülkelerde değişik ideolojiler varlıklarını sürdürebilmektedirler(Çam, 1977: 222).

Devlet iktidarının mutlak olarak sınırlandırılması düşüncesi, İktisadi Liberalizmin ön kabulü olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte İktisadi Liberalizm ve Siyasal Liberalizm fikri arasında karşılıklı çatışma alanları oluşmuştur. Bu alanın kriteri, insan davranışı olarak gösterilmiştir. “Homo Economicus” düşüncesi çerçevesinde devlet piyasaya herhangi bir müdahalede bulunmamalıdır. Bu durumda “devlet ne yapacaktır” “devletin işlevi ne olacaktır” sorusunu Adam Smith şu şekilde cevaplamaktadır; Dışardan kaynaklanan ve topluma yönelen her saldırıya cevap verilmesi, Bireylere, aynı toplumun diğer bireylerinden gelen saldırılara karşı korunmanın sağlanması yani devlet güvenlik ihtiyacını sağlamalıdır. Yine devlet karlı olmadığı için, bireylerin yapmadıkları bazı ekonomik faaliyetlerin; yani kamu hizmetleri ve bayındırlık işlerini yapmalıdır.(Karakoyunlu, 1993: 195,196).

İKİNCİ BÖLÜM

SİYASAL LİBERALİZASYONUN ALT YAPISI VE TURGUT ÖZAL DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASININ GENEL ÇERÇEVESİ

2.1-İKTİDARA GİDEN YOL

Turgut Özal Türk siyasal yaşamında ilk defa bürokrat olarak Devlet Planlama Teşkilatında görev almasıyla belirmiştir. Kısa bir dönem Süleyman Demirel'in danışmanlığı yapmıştır. 1971'den, 1973'e kadar Dünya Bankası Sanayi Dairesi'nde danışman olarak çalışan Özal bu görevinin ardından Türkiye'de özel sektörde birçok üst düzey şirkette çalışma fırsatı bulmuştur. 1977 yılında dönemin başbakanı Süleyman Demirel tarafından hem Başbakanlık Müsteşarlığına hem de, DPT Müsteşarlığına atanmıştır. O dönemde “Koltuksuz Bakan” olarak gösterilen Özal ülkenin en önemli bürokratlarından biri olmuştur. 24 Ocak kararların tam anlamıyla mimarı olmuştur. Türkiye'de uzun yıllardır uygulanan ithal ikameci kalkınma modelinden vazgeçerek ihracata dayalı ve liberal bir ekonomik sistemi hayata geçirmeye çalışmıştır(Gürpınar, 2013: 97-98). Özal ülke ekonomisinin serbest piyasaya entegrasyonunu hızlandırmak için büyük çaba göstermiştir.

Turgut Özal, siyasete atıldıktan sonra yaptığı uygulamaların esaslarını Müsteşarlık yıllarında şekillendirmiş bir liderdir. Özal 1979'da bir konuşmasında “serbest kambiyo rejimi”, “ithalat ve ihracatın liberalleştirilmesi”, “ihracat seferberliği”, “konvertibiliteye geçiş”, “katma değer vergisi”, “toplu konut”, “serbest faiz ve serbest fiyat” kavramlarını savunmuştur. Özal'ın amacı; Türkiye ekonomisinin dünya ile entegre bir hale getirmek olmuştur(Bozkurt, 2001).

Bu dönemde yalnız Türkiye'de değil dünya genelinde liberal hareketler rağbet görmüştür. Amerika'da Ronald Reagan, İngiltere'de Margaret Thatcher'la hız kazanan “Yeni Sağ” ya da “Neo-Liberalizm” düşüncesi Turgut Özal'a da referans olmuştur. Özal Siyasi liberalleşmenin iktisadi liberalleşme ile olacağını savunmuş ve ilk adımları İktisadi Liberalizm alanında 24 Ocak kararlarıyla atmıştır. 1980-1990 döneminde iktisat politikalarının oluşturulmasında ve uygulanmasında Özal baş aktördü. Bu yıllar

arasında Türkiye’de uygulanan liberalizm anlayışını Özal Liberalizmi olarak adlandırabiliriz. Özal’ın bu düşüncesi Karl Marx ‘ın “Alt yapı Üst yapıyı belirler” görüşüyle de desteklenebilir.

Türkiye, 24 Ocak kararlarına kadar, ekonomide devletçi politikalar izleyen, sosyal yönüyle de, insanların daha çok kırsal kesimde oturduğu, geleneksel toplum imajını veren bir ülke konumundaydı(Uluç, 2014:108). Bu kararlar, Türk ekonomisinin 'dönüm noktası' olarak iktisat tarihimize geçmiştir. Seksenli yılların başında ülkenin durumu dönemin başbakanı Süleyman Demirel ünlü “70 Cente muhtacız” sözüyle özetlemiştir. Bu dönemde Türkiye iflasın eşiğine gelmiştir. 24 Ocak kararlarının başarısı Turgut Özal’a ve ona güvenen dönemin başbakanı Süleyman Demirel’e aittir (Güzel, 2013). 24 Ocak kararlarının alınmasında IMF etkisinin olduğu görüşü günümüzde bile tartışılsa da gerçek neden bu değildir iflasın eşiğinde olan hükümetin bu kararları alması dönemin ekonomik şartlarında kaçınılmaz olmuştur.

2.1.1-Siyasi Liberalizm’in Altyapısı; 24 Ocak Kararları

1970’li yıllarda gerekli ekonomik dönüşüm ve yapısal uyum politikalarını uygulamakta geciken Türk ekonomisinde ulusal tasarruf ve yatırımlar arasındaki fark artmış, bütçe açığı büyümüş, enflasyonda hızlı bir artış yaşanmış, Ekonomide ki açıklar yabancı sermaye ve rezervlerle finanse edilmeye çalışılmış, bu yöntem dış borçların artmasına ve borçlanma yapısının bozulmasına neden olmuştur. Kısaca bu dönemde tüm ekonomik değişkenler negatif bir seyir izlemektedir. Üstelik 1973 yılında yaşanan petrol krizi, Türkiye ekonomisinde zaten bozuk olan arz-talep dengesini karşılanamaz düzeye getirmiş, petrol fiyatlarının yükselmesiyle birlikte döviz ihtiyacı da önemli ölçüde artmıştır. Bu istikrarsızlıklara ek olarak dış kredilerin kesilmesi, üretimde kullanılan hammaddelelerin ithal edilmesinde sorunlar ortaya çıkmış, temel tüketim mallarında ortaya çıkan kıtlıklar sonucunda karaborsa ve kuyruklar oluşmuştur(Bayrak ve Kanca, 2013: 2). Türk ekonomisi 1980 öncesinde dışa kapalı, ithal ikameci sanayileşme politikası izleyerek yoğun bir biçimde üretim malları, ara ve temel tüketim malları üreten sanayi sektörlerinin yurt içinde ikamesine yönelmiş ve kamu sektörü öncülüğünde hızlı bir yatırım programını devreye koymuştur. 1980’e kadar Türkiye dışa kapalı bir ekonomik model uygulamıştır(Yeldan, 2001: 38). Böylece, 1930’lu yıllardan

beri uygulanan kendi kendine yetmeye çalışan ekonomi modeli 1977-1980 yılları arasında yaşanan büyük bir ekonomik kriz ile son bulmuştur(Bayrak ve Kanca, 2013: 2-3). 1980 yılında alınmış olan 24 Ocak kararları ve sonrasında uygulanan istikrar programı, Türk ekonomisinde yukarıda ifade edilmiş olan bunalımı aşmak üzere tasarlanmıştır. İstikrar programının teorik temeli Neo-Liberal yaklaşımlardır(Şahin, 2000:183).

1980’lerde Türkiye, kültürel unsurların desteklediği önemli bir Sosyo-ekonomik değişim sürecine girmiştir. Büyük ölçüde Turgut Özal’ın liderliğindeki Anavatan Partisi (ANAP) tarafından yürütülen bu süreç Cumhuriyetin başından beri derecesi kimi zaman artırılıp kimi zamansa azaltılan devletçilik politikalarından vazgeçilmesi anlamına geliyordu. Bu bakımdan 1980’den sonra ANAP’ın izlediği Neo-liberal iktisat politikaları ile bununla uyumlu olarak devlet yapısının liberalleştirilmesine yönelik girişimler Türkiye’de ekonomik ve siyasal alanların, daha doğrusu bu alanlarda yaşanan iktidar ilişkilerinin etkileşim içinde ve eş zamanlı olarak dönüşüme uğradığını gösterir. Söz konusu dönemde özelleştirme yoluyla kamu işletmeciliği terk edilirken devlet piyasa lehine müdahaleciliği bıraktı. Ekonomi politikaları açısından yaşama geçirilen bu karar değişikliğinin Anavatan Partisi ile başlamadığı açıktır(Beriş, 2008: 34).

Türk ekonomisinin uluslararası liberal ekonomik politikaların uygulanmasını içeren 24 Ocak 1980 kararlarının önemli bir milat teşkil ettiği görülür. Ancak asıl önem taşıyan nokta, 12 Eylül askerî darbesini gerçekleştiren grubunda 24 Ocak kararlarının içerdiği neo-liberal politikaları uygulama konusunda kararlılık göstermesidir(Beriş, 2008: 34-35). Ülkeyi karmaşa ve anarşiden kurtarma iddiasını taşıyan 1980 darbesinin diğer amaçlarından biri de, yeni ekonomik programın uygulanması için uygun koşullar yaratmaktır(Akdoğan, 2010: 2).

24 Ocak kararları Türk ekonomisinin piyasa kurallarına göre dönüştürülmesi sürecinin başlangıcı olmuştur(Ahmad, 2011: 211). Bu kararların Türkiye ekonomisinde neden olduğu en temel dönüşüm, sanayinin ithal ikameciden ihracata dayalı bir büyüme modeline yönelerek kendini yeniden yapılandırmasında görülmektedir(Tellan, 2008: 4).

Bu kararlar, Türkiye ekonomisinin kökten değişimi anlamında çok önemli bir dönüm noktasıdır. İstikrar programından önce; enflasyon, döviz darboğazı ekonomik bütünlüğünün sağlanması problemi, petrol yetersizliği, elektrik enerjisi ile ilgili

problemler, vergi gelirlerindeki yetersizlik, devlette aşırı istihdamın önlenememesi, KİT'lerin yönetimindeki etkinliğin sağlanamaması, KİT'lerin aşırı zararları gibi birçok ekonomik ve sosyal genel sorunlar vardı. Genel olarak yukardaki sorunların birçoğu günümüz Türkiye'sinde hala varlığını korumaktadır. Temel düşünce devletçilikten tamamen uzaklaşmaktır. Kamunun ekonomi üzerinde ki etkisi en aza indirilerek özel sektörün önü açılmak istenmiştir(Sayar, 2003: 243).

1980 kararlarının esas amaçlardan birisi de ekonomik düzlemin odağını değiştirerek, devletin yerine bireysel karar mekanizmalarına bırakılmasıdır. Bu amaca yönelik iş imkânlarını artırarak işsizliğin aşağıya çekilmesi, dışarıya açılarak dünya ticaretinde pay sahibi olmak verimsiz kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi ortaya konulan amaçlardan bazılarıdır. Esasen 24 Ocak kararlarıyla birlikte Cumhuriyetin iktisadi ideolojisi olan devletçiliğinde tasfiyesi ilan edilmiştir(Sayar, 2003: 243).

1980'li yılların başında Türkiye'de iktisadi durumu özetlemek gerekirse;

- *Döviz gelirlerinin yetersiz olması nedeniyle reel ithalât 1978 ve 1979'da sırasıyla %35,2 ve %13,2 azalmıştır. Türkiye ekonomisinin ara ve yatırım malları açısından büyük ölçüde dışa bağımlı olmasıyla Gayri Sâfi Millî Hasıla, 1979'da reel olarak azalma göstermiştir.*
- *İhracat reel olarak 1979'da %20 gerilemiştir.*
- *Üretimin aksaması atıl kapasite oranını artırmış; maliyetler yükselmiş; mal ve hizmet arzı azalmıştır.*
- *1979'da ödenmeyen dış borçlar ertelenmiş, ekonominin kredibilitesi artık son noktasına varmış ve dış borç servis yükü %45,6'ya yükselmiştir.*
- *Üretim azalırken ve maliyetler yükselirken toplam harcamalar azalmamış, böylece enflasyon hızı devam etmiş ve 1979'da %63,9'a ulaşmıştır.*
- *Diğer taraftan sanayi sektörünün GSMH içindeki payı, sabit fiyatlarla 1978'de %24,1 iken 1979'da %22,9'a düşmüştür.*
- *İhracatın ithalâtı karşılama oranı %45'e düşmüştür.*
- *Ayrıca Türkiye ekonomisinin lokomotiflik görevini yapan tarım üretimi, ithal girdilerinin azalmasıyla tehdit altına girmiştir(Ekinci, (Tarih Yok)).*

1980 yılı Türkiye için, ekonomi ve siyaset başta olmak üzere birçok alanda, toplumsal yaşamın büyük bir çöküşünün yaşandığı bir kırılma noktası olmuştur. 1980 yılı zihinlerde, darbeyi hatırlatsa da bu, eksik bir yaklaşımdır(Aydoğan, 2005). Bu

dönem gerek Türkiye gerekse dünya açısından önemli yapısal dönüşümlerin yaşandığı bir yıl olmuştur. Bu dönemden itibaren tüm dünyada etkisini gösteren küreselleşme olgusu tüm ülke ekonomilerini etkilemiştir. Küreselleşmenin hız kazandığı bu süreçte ülke ekonomileri yabancı sermayeye açmak için liberal politikalar benimsenmiştir. Türkiye de 24 Ocak kararlarıyla başlayan dışa açılma sürecinden beklenen ülkenin gelişmişlik düzeyini arttırmaktır (Öztürk, S ve D.Özyakışır, 2005).

2.1.1-1. 24 Ocak Kararları

Dünyada uygulanan istikrar planlarının kapsamına bakıldığı zaman, genellikle “Ortodoks” ya da “heteredoks” tarzda kararlar alınmıştır. Ortodoks istikrar politikalarında öncelik, para arzının kontrolü ve kamu harcamalarının azaltılmasıdır. Heteredoks istikrar politikalarda ise genellikle toplumun geçici bir süre uzlaşmaya varması ve bunun sonucunda ücret, faiz döviz kuru gibi fiyatların kısmen veya tamamen dondurulmasını ve gelir politikalarının uygulanmasını içermektedir(Parasız, 1998: 198). 24 Ocak kararlarına bakıldığı zaman sıkı para politikalarının uygulanması, kamu harcamalarının azaltılması ve kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi alınan bu kararların “Ortodoks” öğretiyeye yakın olduğu görülmektedir(İzmirli, Özer ve Gökpınar, 2014: 246).

24 Ocak Kararları doğrultusunda liberal politikaları savunan Turgut Özal, girişimciliği, özel mülkiyeti ve özelleştirmeleri destekleyen kararlar almıştır. Özal dünyadaki büyük ekonomik ve siyasal değişimleri bunların etkilerini anlatmaya çalışmıştır. 1980’li yıllar, bütün dünyada ortak fikirler bütününden yani, devletçi doktrinlerden, yeni bir bütüne, devletçilik karşıtı mücadeleye girişildiği yıllardır. Bu yıllar aynı zamanda kitleler çağının sona erdiği yıllardır. Kitleler çağının sonu anlamına gelen bu gelişmeyle birlikte, bir anlamda tekil insanı bir kere daha dünyanın merkezine oturtan, bağımsızlığını ifade eden gelişmedir. Bireye bağımsızlığının iadesi demek, kitleyi birey karşısında üstün kılan anlayışın, yani devleti bireyin karşısında üstün kılan anlayışın, ortadan kalkması demektir. Yeni görüşte güçlü devlet, memurları çok olan devlet değildir; güçlü devlet, harcamaları çok fakat iki yakası bir araya gelmeyen devlet değildir. Güçlü devlet, bir istihdam kapısı değildir(İzmirli, Özer ve Gökpınar, 2014:

246). Turgut Özal’a göre değişimin en temel dinamiklerinden birisi sürekli değişen ve dönüşen, dünya düzenine ayak uydurma zorunluluğudur.

1980 öncesinde içe dönük sanayileşme yapısı varken, 24 Ocak kararlarıyla birlikte ortaya konulan istikrar ve yapısal uyum programlarıyla sanayi, dışa dönük olarak çalışmaya zorlanmıştır. Dışa açılmanın ilk adımı mal ve hizmet hareketlerinin serbestleştirilmesi konusunda olmuştur. Ekonominin yönünün dışa döndürülmesi için başvurulan yöntem; iç talebin baskı unsuruyla kısılması, bunun sonucunda piyasa çalışanlarını dış talebe yönelmeye zorlamaktır. Buna araç olarak da, çeşitli vergiler ve vergi dışı teşvik araçları kullanılmıştır(Oyan, 1998: 6).

Sonuç olarak 24 Ocak kararları şu şekilde özetlenebilir; Devletin ekonomideki payını küçülten önlemler alındı ve devalüasyon yapılarak günlük kur ilanı uygulanmasına gidildi. KİT’lerde ki uygulamaya paralel olarak tarım ürünlerini destekleme alımları sınırlandırıldı. Ülke küresel sermayeye tamamen açılırken dış ticaret serbestleştirildi, yabancı sermaye yatırımları teşvik edildi ve kar transferlerine kolaylık sağlandı. İthalat kademeli olarak libere edilirken İhracat; vergi iadesi, düşük faizli kredi, gümrük muafiyeti, sektörler göre farklılaşan teşvik sistemi ile teşvik edildi(Uslubaş, 2013: 277). Birçok maldaki kamu sübvansiyonları kaldırıldı, faiz oranları piyasa koşullarına bırakıldı. Yabancı sermayenin girişini artırıcı önlemlerin alınması kararları alınırken, finansal Liberalizasyonun sağlanması konusunda gerekli önlemlerin alınmıştır(Parasız, 1998: 201).

24 Ocak Kararları ile iç talep kısılarak, ihracatı artırmak yoluyla ekonomide serbestleşmeyi sağlayıp, ekonominin dışa açılması hedeflenmiştir. Reel devalüasyonlar doğrultusunda işletilen bir kambiyo politikası, adım adım liberasyona yönelen bir ithalat rejimi, sübvansiyonlarla desteklenen ihracatın bir ulusal öncelik haline getirilmesi, fiyat kontrollerinin ve temel malların çoğundaki sübvansiyonların kaldırılması ve iç talebin daraltılmasına dönük politikalar 24 Ocak Kararları ile ekonomiye damgasını vuracak iktisat politikalarının temel unsurları olmuştur(Boratav 2004:149). Alınan bu kararlarla birlikte Türkiye’nin 1962 yılından beri ortaya koyduğu AET hedefi büyük ivme kazanmış. İktisadi olarak topluluk kriterlerine daha çok yaklaşmış ve bu kararların meyvesi 1996 yılında Gümrük Birliği ile alınmıştır(Ekzen, 2009: 104).

Diğer yandan Özal zamanında diğer pek çok alandaki değişim gibi devletle işadamları arasındaki ilişki yeni bir eğilim kazanmıştır kendisi de bir süre özel sektör deneyimi yaşamış olan Özal, iş çevreleri ile oldukça sıcak ilişkiler içerisine girip iş dünyasından pek çok kişiyi partisine almıştır. Dolayısıyla siyasal iktidar o güne dek kendisini belirgin bir şekilde üstünde konumladığı sermaye çevreleri ile daha yakın ve nispeten eşit bir ilişki kurmaya başlamıştır(Beriş, 2008: 39).

2.1.1-2. Ülke İktisadı Açısından 24 Ocak Kararlarının Sonuçları

24 Ocak kararlarıyla Türkiye’de ekonomiye bakış açısında ki temel felsefe değişmiştir. Söz konusu uygulama gerçek anlamda piyasa ekonomisine geçişi ifade etmektedir. 24 Ocak 1980’e kadar Türkiye’de ideolojik manada olmasa da, sistem ve ekonomik düzen olarak sosyalizm egemendir. Bu dönemde döviz kurlarından başlanarak tamamen gerçekçi bir ekonomik politika izlenmiştir(Güzel, 2013).

24 Ocak kararları ile hedeflenenler ve gerçekleştirilenlere bakıldığında, ekonomik istikrarsızlığın yapısal nedenlerinin ortadan kaldırılmadığını görülmektedir. Kamu kesimi finansman dengesi kurulamamıştır. Devletin gelir ve giderleri arasındaki uçurum kapatılamamıştır. KİT’lerin özelleştirilmesi istenen seviyede olmamış, devletin üzerinde bir yük olmaya devam etmiştir. Kamu giderlerinin artış eğilimi devam etmiş, devlet gelirlerinin bu giderlerini karşılamayacak seviyede olması sebebiyle, sürekli borçlanma yoluna gidilmiştir. Kamu otoritesi borçlanabilme olanağını artırmak için faiz oranlarını yükselterek, daha fazla borçlanma kâğıdı çıkarmak zorunda kalmıştır. Faiz oranlarının sürekli artışı, devlet bütçesinde borç anapara ve faiz yükünün, dolayısıyla transfer harcamalarının yükselmesine ve sonuçta borç-faiz-borç kısır döngüsüne girilmesine sebebiyet vermiştir(Bayrak ve Kanca, 2013: 5).

Yukarda ki olumsuz sonuçlardan sonra 24 Ocak Kararlarının pozitif yanlarına bakacak olursak; 12 Eylül askeri müdahalesinin de etkisiyle makroekonomik göstergelerde pozitif sonuçlar alındı(Sayar, 2003: 244). Türkiye’de devletçi ekonomik politikalar böylelikle terk edilmiştir. Bu tarihe kadar uygulanan 'ithal ikamesi' sistemi kökten değiştirilerek, ekonominin kendi ayakları üzerinde durması sağlanmıştır 24 Ocak kararlarıyla üreticiler, devlet tarafından verilen sübvansiyonlara gerek duymadan, uluslararası liberal ekonomiye eklemlenmeye başlamıştır(Güzel, 2013). Yine bu

dönemde Türkiye'nin kullandığı toplam dış kaynak imkânı 20 milyar dolar olarak hesaplanmıştır. Bunun 8 milyar doları borç ertelemeleri 13 milyar doları da uzun ve orta vadeli kredilerden olmuştur. IMF destekli bu dış kaynak tahsisi ekonomik programın hayata geçirilmesini ve uygulanmasını kolaylaştırmıştır(Ekzen, 2009: 99). Yine uygulanan sıkı para politikaları ile birlikte 1980 den önce Yüzde yüzü aşan enflasyon oranı 1983 yılında yüzde otuzlara çekilmiştir(Sayar, 2003: 244).

İstikrar planı, 1980 askeri darbesinden önce Demirel tarafından Özal'a hazırlatılmasına rağmen, bu kararlar darbe sonrasında da askeri yönetim tarafından desteklenmiş ve Özal, kurulan darbe hükümetinde de ekonomik işlerden sorumlu başbakan yardımcısı olarak görev yapmıştır(Öztürk, 2013). Özal ekonominin düzlüğe çıkabilmesi siyasal ve toplumsal uyumun sağlanması için kendisine belirli bir süre verilmesini istemiştir. 1980 Askeri darbesiyle birlikte siyasetin ve her türlü muhalefetin yokluğuyla Özal'ın istediği ortam sağlanmıştır(Ahmad, 2011: 211).

Askeri müdahale ile birlikte Türkiye'nin siyasi yönelimi ve iktisadi politikası batı eksenine piyasa ekonomisine kaymıştır(Keyder, 2013: 265). Aslında dönemin şartları gereği darbeyi yapan askeri kanadın bu ekonomik politikalara destek vermesi, istikrar programının hayata geçirilmesini kolaylaştırmıştır. Bütün ekonomik program, toplumun önemli bir kesiminden tepki görmeden kısa sürede uygulanmaya konulmuştur. Bunda Tabiki dönemin olağanüstü şartlarının etkisi olduğu gerçeğini yok sayamayız. Türkiye ekonomisinde keskin bir dönüş ve değişimin sembolü olan bu kararlarda olağanüstü şartlarda ki askeri yönetimin imkânlarından da faydalanmıştır. Siyasal liberalizme ters düşen bu durum esasen bir çelişki oluşturmamaktadır. Siyasal liberalizm oluşturulma aşamasında ekonomik liberalizmin tesisinde bu dönem bir geçiştir.

2.2- 1983 SEÇİMLERİ VE TURGUT ÖZAL'IN SİYASAL LİBERALİZM UYGULAMALARI

1980'li yıllar Türkiye'de siyasal partilerin askeri yönetimin gölgesinde kaldığı ve 1970'li yılların liderlerinin siyasal yasaklı olduğu bir dönemdir(Kiriş, 2012: 27). Türkiye'nin siyasal yaşamında önemli bir yeri olan 6 Kasım 1983 tarihli genel seçim, askeri müdahale sonrası yapılan ilk seçimdir. Ayrıca %92 oranında gerçekleşen katılım

ile Türkiye’deki en yüksek katılımlı ikinci Genel Seçimi olması sebebiyle özel bir önem arz etmektedir. Bu seçim ile Türkiye’nin siyasal yaşamı normalleşme sürecine girmiştir. Ancak Milli Güvenlik Konseyi’nin anti-demokratik uygulaması sonrasında 6 Kasım 1983 Genel Seçimleri’ ne sadece üç siyasal parti katılabılmıştır: Bunlar, MDP, ANAP ve Halk Partisi’dir([http:// politikakademi.org](http://politikakademi.org).(10 Ocak 2015)).

6 Kasım 1983’te yapılan milletvekili genel seçimleri, eksik rekabete sahne olmuştur. Sadece üç partinin seçimlere katılmasına izin veren askeri yönetim söylemleriyle, bu üç partiden biri olan MDP’yi desteklemiştir(Kiriş, 2012: 27). Fakat Turgut Özal tarafından 20 Mayıs 1983 yılında kurulan ANAP 6 Kasım 1983’deki Genel seçimlerde %45,14’lük bir oranla iktidara geldi. Meclisi 212 Milletvekili sokarak tek başına iktidar olmuştur(Uslubaş, 2013: 297). Turgut Özal, önderliğindeki Anavatan Partisi kendini Milliyetçi-Muhafazakâr olarak tanımlamış ve bu parti seçimlerden galip çıkmıştır. Parti liberal ekonomik politikasıyla da 1983–1991 yılları arasında iktidarda kalmayı başarmıştır. Özal Bu başarısını 24 Ocak Kararlarına borçludur(Ayan, 2007: 10).

Batılı bazı düşünürler, Özal’ı Mustafa Kemal’in ardından Türkiye’de iktidar olan en reformist lider olarak tanımlamaktadırlar. Onlara göre Özal, Türkiye’yi hem içeride hem de dışarıda çok daha güçlü hale getirmiştir. The Sunday Telegraf’ın ifadesiyle “Türkiye’yi haritaya koyan” adamdır. Özal’a yönelik ülke içinde ki bakış açıları ise çok daha farklı ve büyük çeşitlilik taşımaktadır. Özal, tabuları yıkan, ekonomik yaşamın önünde ki engelleri kaldıran ve Türkiye’yi az gelişmiş ülke durumundan kurtaran, dış politikada büyük düşünmeyi öğreten bir liderdir. O, İslam Rönesans’ı yaratmayı kafasına koymuş, Özal, köklü bir değişim yaratan, Türkiye’deki sağ, sol dengelerini birbirine karıştırıp, çoğulcu bir siyasal yapı kurmaya çalışan, özgür bir liderdir. Seküler anlayışa yakın olanlar için Atatürk’ün başlattığı devrimleri tamamlayan ve İkinci Atatürk anlamına gelebilecek yorumlara karşılık Özal, İslamcılar için ise namaz kılan ilk cumhurbaşkanıdır(Bozkurt, 2001).

Türk siyasal hayatında yeni bir felsefe ortaya koyan Özal’la birlikte hem uluslararası ortamın bir yansıması hem de iç gelişmelerin bir uzantısı olarak Özal’ın iktisadi liberalizmi ve siyasal pragmatizmi iç ve dış politikanın merkezine yerleşmiştir. Özal dönemi Türkiye’de ekonomik toplumsal ve siyasal yapıda yarattığı önemli

değişmeler ve dış politikanın yapılışına getirdiği farklılıklar açısından bir kırılma noktası olacaktır(Uzgel, 2013: 49).

Bu dönemde Özal, bir taraftan bireyi ön planda tutarak, devletin yetki alanının sınırlandırılmasını ve bürokrasinin müdahaleci yapısının azaltılmasını savunmuş, diğer yandan da muhafazakâr ve milliyetçi değerlerle devlete sadık bir toplum anlayışını gündeme getirmiştir. Özal'ın düşüncesini oluşturan dört temel felsefesi vardır(Uluç, 2014: 116). Anavatan partisinin parti programının başında bu düşünceler şöyle ifade edilmiştir “Milliyetçi, muhafazakâr, sosyal adaletçi ve rekabete dayalı serbest pazar ekonomisini esas alan bir siyasi partiyiz”(https://www.tbmm.gov.tr(10 Mart 2015)). Bu evrensel değerlere vurgu yapan Özal, kurduğu siyasal partinin temel kadrosunu milliyetçi, muhafazakâr, sosyal demokrat ve liberal kadrolardan oluşturmuştur. Bu yönüyle de AK Parti Hükümetleriyle benzerlik taşımaktadır. Özal, liberal bir siyasal politika, liberal bir ekonomi ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gibi politikaları, Muhafazakâr-İslamcı bir çizgide savunarak iktidara gelmiştir(Uluç, 2014: 116). Özal'ın bu çoğulcu anlayışı bizi Rawls'ın mâkûliyet ilkesine götürür. Farklı dünya görüşlerini ortak bir payda da buluşturmayı amaçlayan bu görüşle Özal siyasal Liberalizasyonun da yolunu açmıştır.

Özal liderliği hızlı bir liberalleşme önlemleriyle işe başladı ve Başbakanlığı süresince Özal daha çok ekonomik liberalleşme ile uğraştı. Süleyman Demirel Hükümetinde Başbakanlık Müsteşarı iken Özal, ekonomik sıkıntıların aşılması yönünde radikal görüşler ileri sürmüştü. 1983 yılında başlayan iktidarından önce de Müsteşar ve Başbakan Yardımcısı iken bir önceki bölümde vurgulandığı üzere 24 Ocak Kararlarının hem hazırlanmasından, hem de uygulanmasından sorumlu kişi idi. Öncelikle ekonomik liberalleşme sağlanmaya çalışıldı ve bunun için mevzuatta geniş bir düzenleme yapıldı. Özal, bu düzenlemelerin, yakında ülkeye siyasi liberalleşmeyi de getireceğini ummaktaydı, çünkü liberal anlayış gereği ekonomik alanda yapılacak değişiklikler, birey-devlet ilişkileri gibi pek çok alanda ülkenin geleceğini belirleyen değişikliklere de neden olacaktı(Ataman, 2003: 51).

Özal önce insanların düşünce dünyalarını değiştirdi. Neo-Liberal ekonomik programın yerleşmesi ve yaygınlaşması yalnızca yasal ve kurumsal yapının başarılı dönüşümü ile gerçekleştirilemezdi. Programın uygulandığı ülkelerde, Neo-Liberal

piyasa sistemiyle ilgili düşüncelerin ve insani değer yargılarının da dönüştürülmesi hedeflendi. Neo-liberal sistemin Türkiye’de güçlenmesi için İngiltere’de ve Amerika’da olduğu gibi hegemonik bir siyasal proje uygulandı. Bu projeler, ekonomik politikaları uygulanması amacından çok insanların düşünce dünyalarını, siyasi fikirlerini ve kendilerini nasıl tanımladıklarını dönüştürmekle ilgilenirler. Hegemonik mücadeleler yoluyla siyasi hareketler birçok alanda toplumsal dönüşümü ve yeniden yapılandırmaya çalışmaktadır. Bu mücadelenin siyasi liderler tarafından yürütülmesi projenin başarıya ulaşma olasılığını artırır. Türkiye’deki hegemonik projede, Özal’ın öncelikli amacı kişisel kazanç, kendine güvenme, çok çalışma, çıkar maksimizasyonu gibi piyasa değerlerini meşrulaştırmak ve Türk toplumunu piyasa kurallarına uymaya ve bu kuralları içselleştirmeye ikna etmektir. Özal’ın liberal ve muhafazakâr öğeleri birbirleriyle kaynaştırarak kurduğu sistem aracılığıyla piyasa kural ve değerlerinin meşrulaştırılmasını ve kolaylaştırdığı söyleyebiliriz(Akdoğan, 2010: 3).

Turgut Özal, birçok siyasi düşünceye birleştirici yaklaşmıştır. Onun bu yaklaşımı çoğulcu bir siyasal yapı kurmak istemesinden kaynaklanmaktadır. ANAP’ın kurucu çekirdek kadrosuna bakıldığında sol kesimden, sağ kesimden, Türkçü ve Muhafazakâr kesimlerin bir arada olduğu görülebilir. Bu yaklaşım kendisini 2000’li yıllarda kurulan AK Partide de ifade bulmaktadır. Turgut Özal’ın amacı; tüm siyasi grupların temelinde olduğu gibi Türkiye’nin kalkınması dönüşümü ve güçlenmesi olmuştur(<http://akademikperspektif.com>.(10 Ocak 2015)). Özal’ın düşüncesi, bütün eğilimleri parti içerisinde toplayarak, muhalefetin parti içinde yapılmasını sağlamaktı. 4 eğilim, özünde uzlaşmaya dayalı, parti içinde farklı seslerden yana, bölücü değil birleştirici özellikleri sahipti. ANAP’ın en önemli araçlarından biri olan bu çoğulcu anlayışı ile mevcut oyların ANAP’ta toplanması amaçlanmıştır(Çavuşoğlu, 2009: 273).

Özal parti programında amaç olarak geleceğe umut ve güvenle bakmayı, demokrasiye bağlılığı, milli hedefler etrafında birleşmeyi, milli birliğin ve bütünlüğün muhafazasını vurgulamaktadır. Bunun yanında programda devletin millet için var olduğuna, ekonomik alanda tüm millete hitap edecek alt yapı hizmetlerini yürütmesi gerektiğine ve bunun dışında tanzim edici ve yönlendirici olması gerektiğine dikkat çekilmektedir(Kiriş, 2012: 36). Özal’ın bu çoğulcu ve kapsayıcı anlayışı Siyasal Liberalizmin önemli unsurlarından biri olan birbirinden farklı ve uyumsuz olan dünya görüşleri arasında bir uzlaşma temeli sağlayabilmiştir.

Türkiye Özal döneminde, bir yandan bölgesel olarak aktif bir siyaset izlerken diğer yandan da, Avrupa Birliği ile ilişkilerini yoğunlaştırmıştır. Özal yönünü Doğu'ya dönerek Türkiye'nin Batı'ya karşı olan bağımlılığını azaltmaya çalışmıştır. Özal iktidarında, ülke kimliğini hem kültürel hem de siyasi olarak “tamamen laik ve Batıcı” bir rejimden “teknolojik olarak Batıcı, fakat kültürel olarak Doğucu” bir devlete dönüştürdü (Ataman, 2003: 50). Özal “Bireyin devlet için var olduğu” anlayışı yerine, “devletin birey için var olduğu” anlayışını Türkiye’de yerleştirmeye çalışmıştır (Uluç, 2014: 119).

2.3- TURGUT ÖZAL VE BİREYSEL ÖZGÜRLÜKLER

Özal, ekonomik özgürlük ile düşünce ve ifade, insan temel hak ve özgürlüklerini paralel özgürlükler olarak görmüş, ekonomik özgürlüğün tek başına yeterli olmadığını, demokratik özgürlüklerin bu özgürlük anlayışı içinde değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. İfade ve düşünce özgürlüğünün baskı altına alınması durumunda bunun toplumsal patlamalara sebep olacağını savunarak, ifade ve düşünce özgürlüğü anlayışı savunmuştur. Özal, konuşmalarında çoğulculuğu ve insan temel hak ve özgürlüklerini yüceltmıştır. Onlara en kutsal ve vazgeçilmez haklar olarak bakmıştır. Özal bir konuşmasında “Çoğulculuk, çok seslilik, söz ve fikir hürriyeti, temel hak ve hürriyetlere kayıtsız şartsız saygı artık toplum hayatımızın temel esasları haline gelmiştir. Bu noktadan geri dönmeyi bundan böyle kimse tasavvur edemez” diyerek çoğulcu demokratik yapıya olan inancını anlatmıştır (Uluç, 2014: 130-131).

Özal’ın özgürlükler konusunda yerine getirdiği önemli uygulamalardan bir diğeri de; din, düşünce ve örgütlenme özgürlüğüne karşı olan TCK’nın 141-142 ve 163. maddelerini kaldırması olmuştur. Bu uygulama, ifade özgürlüğünün önünün açılması konusunda önemli bir adım olmuştur. Özal’a göre din ve vicdan hürriyeti, demokratik sistemlerin vazgeçilmez ilkelerinden bir tanesidir. Özal bu anlamda, dini özgürlükler konusunda liberal bir tavır takınmaktadır. İktidarı döneminde bir sorun haline gelen başörtüsü yasağına karşı tavır geliştirerek, demokratik özgürlükler çerçevesinde kılık kıyafetin serbest bırakılması gerektiğini savunmuştur. Özal dönemindeki bu gelişmeyi liberal düşünenler, demokratikleşme açısından önemli bir gelişme olarak görmüşlerdir. Yine 1987’de Türkiye’de insan hakları ihlallerinin en yoğun yaşandığı bir süreçte

vatandaşlara Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na "bireysel başvuru" hakkını tanındı. Özal hükümeti, 1988'de "İşkencenin Önlenmesine Karşı Avrupa Sözleşmesi" ile "İşkenceye Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi"ni imzaladı(Uluç, 2014: 130-134).

Özal'a göre kalkınmanın temel prensibi ise teşebbüs özgürlüğüdür. Serbest piyasa koşulları içinde insanlar istedikleri gibi kazanabilmeliler, zarara uğrayabilmeliler, girişimde bulunabilmeliler. İnsanlar piyasa şartları içinde varlıklarını ortaya koyabilmeli ve birey olarak kendilerini gerçekleştirebilmeliler. Birey olmak, birey kimliğini kazanmak ekonomik özerliği gerektirir. Ekonomik özerklik de ancak teşebbüs özgürlüğünün olduğu yerde mümkün olabilir(Aktan, 1996: 19).

2.4-TURGUT ÖZAL DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASININ GENEL ÖZELLİKLERİ

Özal dönemi dış politikasının genel özelliklerinden bahsetmeden önce dış politikanın tanımını yapılması gerekmektedir. dış politika bağımsız bir devlet içinde organize olmuş toplumun genel siyasi, ekonomi askeri ve sosyokültürel menfaatlerinin dış ülkelere karşı korunmasıdır. Yine dış politika bir ülkenin dış dünya ile siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkileri başta olmak üzere her çeşit ilişkilerinin yönetimi olarak da tarif edilebilir.

Dış politika sadece olaylardan oluşmamaktadır, aksine milli, bölgesel ve küresel çerçevede ele alınan ve birbirleriyle uyumlu olması gereken, ekonomik, siyasi, ideolojik, askeri ve güvenlik gibi unsurların toplamının hesaba katıldığı ve değerlendirildiği bütüncül bir stratejiden meydana gelmektedir. Dış politika bir ülkenin uluslararası sistemde mevcut gücünü devam ettirmesini, geliştirmesini ve güvenlik altına almasını sağlar. Bir ülkenin dış politikadaki yaptırım gücü o ülkenin ekonomik olarak gücüne, siyasal yapılanma biçimine ve dış politika yapıcılarının uluslararası ilişkilerde kendi düşüncesini savunabilme ve karşı tarafı ikna edebilme kabiliyeti ile orantılıdır(Demiray, 2002: 294).

Özal'a göre Türk dış politikası "pasif" dir. Özal bu politika tarzının temelinde bölgede ki olaylara tepkisiz kalan bir anlayışın yatmakta olduğunu ifade ederek, hiç kimseyle ve hiçbir yerde herhangi bir inisiyatif kullanılmamasının modern anlayışa

uymadığını ve Türkiye'nin modern Dünya tarafında olması gerektiğini ifade etmektedir(Demiray, 2002: 296).

Bugüne kadar dış politikada etkin olan devletçi ve milliyetçi yapı, ilk defa Özal dönemindeki düşünce ve uygulamalarla değişime uğradı. Soğuk Savaş döneminin sona ermiş olması, Türkiye'nin bölgede artan stratejik önemi, diğer çevre ülkelerde ortaya çıkan tehdit ve fırsatlardan oluşan bu yeni yapı Türkiye'yi yeni politikalar izlemeye itmiştir.

Doğan, Özal'ın dış politikaya bakışını şöyle özetlemiştir:

Özal, Türk dış politika tarihini Atatürk ve İnönü'nün dış politikası olarak ikiye ayırıyordu. Ona göre Atatürk'ün dış politikası yararcı, aktif ve cesurdu, İnönü ise kompleksli, pısırık, korkak, devletçi ve statükocu bir dış politika izlemişti. Musul meselesinde diplomatik kartların iyi oynanmaması sonucu, Lozan'da masada kazanılan Kuzey Irak'taki Kerkük dahil Türk bölgesi İngiltere'ye bırakılmış, İkinci Dünya Savaşı'nda anlamsız bir denge politikası yüzünden On iki Ada Yunanistan'a kaptırılmıştı. Özal 1983'de Başbakan olduğu zaman, İsmet İnönü'nün dış politika düşünce ve zihniyetini aynen devam ettirdiğine inandığı Türk Dışişleri Teşkilatı ile ters düşmekten çekinmedi. Onun dış politika anlayışı daha çok "risk" yani hesaplı riziko almak, büyük düşünmek, hareketlilik ve cesarete dayanıyordu. Bu yönleriyle kendi dış politikasını Atatürk'ün dış politikasına benzetirdi(Doğan, 1994:315).

Günümüzde dış politika ile dış ekonomik ilişkiler daha da iç içe geçmiş durumdadır. Bununla beraber, ekonomik ilişkilerin dış politikadaki ağırlığı, ilgili ülkenin dünyadaki yeri, tarihsel gelişimi, ekonomisinin yapılı, dış ekonomik koşullara bağımlılık nispeti ve hatta siyasi rejimi gibi çeşitli unsurlara göre değişmektedir. Turgut Özal döneminde Neo-Liberal bakış açısı Türk dış politikasında karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesinde dış politikanın ekonomik temellere dayandırılması ve aynı zamanda Türkiye'nin toplumsal yapısının liberalleştirilmesi yolunda önemli bir gereklilik olarak görülmektedir(Demiray, 2002: 296).

Özal'da yukarıda bahsettiğimiz ekonomik ilişkilerin önemini o dönemde fark etmiştir. Özallı yıllarda izlenen politikalar yoğun bir ekonomi politikalarının ürünü olarak ortaya çıktı. Ekonomik politikaların öngördüğü şekilde ülkenin karşı karşıya bulunduğu tüm toplumsal ve siyasal sorunların çözümü ekonomik göstergelerin iyileştirilmesine bağlandı(Beriş, 2008: 42). Yine Özal'a göre siyasi anlaşmazlıkların giderilmesi ve siyasi ilişkilerin düzeltilmesinde "ekonomik işbirliği" nin büyük önemi vardır. Amerikalılara "Bize kredi vermeyin, bizimle ticaret yapın" diyordu. Fransa ile ilişkilerin soğuk olduğu dönemde, Türkiye'deki bazı büyük projeleri Fransızlara

verdiğimiz takdirde tutumlarının değişeceğini savunuyordu. Fransızlara bazı kolaylıklar sağlanınca Türkiye Fransa ilişkileri düzelmişti(Doğan, 1994:315).

Kronik Türk-Yunan anlaşmazlığına çözüm getirmek amacıyla başlattığı Davos süreci sırasında, "Önce karşılıklı ekonomik ilişkileri geliştirelim. Bunun sonucunda siyasi sorunlar hallolur" yolundaki yaklaşımı, dış politika yapıcılarının aksine Türk dış politikasına farklı, yenilikçi ve değişimci bir karakter kazandıracağını ilk işaretleriydi. Özal, medyanın gücünü de iyi kullandı. Zaman zaman yaptığı sivri çıkışlarla, ilerde ayrıntılı olarak bahsedeceğimiz gibi özellikle Körfez savaşı sırasında karizmasını ön plana çıkararak, sürekli kendisinden, dolayısıyla Türkiye'den söz edilmesini sağladı(Doğan, 1994:315). Özal'ın bu tutumunun yansıması günümüzde Davos çıkışı, Mavi Marmara gibi olaylarda Recep Tayyip Erdoğan'da yansımasını bulmaktadır.

Dış politika da bir diğer önemli unsorda Özal'a göre ABD faktörüydü. Bunu göz ardı eden veya yeterince önemsemeyen bir dış politikanın yararlı ve başarılı olacağına inanmıyordu. ABD tek süper güçtü ve onunla iyi ilişkiler içinde olmak her ülkenin çıkarıydı. Serüven veya ucuz kahramanlık peşinde koşup ABD ile dalaşan, onun gücünü göz ardı eden, kaybederdi. Özal, Washington'la ilişkiler kadar Avrupa Topluluğu'nun merkezi Brüksel'e de önem veriyordu. Dışişlerinde güvendiği isimleri Washington, Brüksel ve Atina'ya Büyükelçi atayarak, bu üç merkezi dış politikanın üç temel ayağı haline getirdi(Doğan, 1994:316).

Yine Özal Orta Asya Türk cumhuriyetlerine yönelik aktif bir politika izledi. Dışişleri Bakanlığı'nın çekingen tavrını aşan cesaretle ve halkın duygularına cevap veren politikalar benimsedi. Orta Asya'da Türk Cumhuriyetleriyle yakın siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkiler kurarak Rusya'nın bu ülkeler üzerindeki etkisini silmeye çalıştı. Bununla beraber Özal Kıbrıs sorununu, Batı dünyası ile ilişkilerde aktif dış politikanın önünde bir engel olarak görmekte ve bu konuda tasarrufu elinde bulundurmamak istemekteydi. "Baskın taraf" konumuna geçmek için karşı taraftan hamle beklemeden kendisi hamle yapan, böylece Türkiye'yi gündem belirleyen ülke yaptı. Yapılan çözüm önerilerine politika yetiştirmek değil, fakat bizzat alternatifler üretmek ve öneri sunmak suretiyle sorunu çözme inisiyatifini Türk tarafına geçirmek istemekteydi(Ataman, 2003:58).

Özal döneminde Türk dış politikasında çok önemli değişimler oldu. Ekonomik alanda geleneksel “ithal ikamesi” stratejisi bir tarafa bırakılarak “ihracata yönelik” bir strateji uygulanmaya başlandı. Türkiye ile diğer ülkeler arasında karşılıklı bağımlılık esasına dayalı bir ilişki geliştirilmeye çalışıldı. Dış politika eğiliminin belirlenmesinde Türkiye’nin Batı ve Doğu arasında “köprü” vazifesi görmesi esas alındı. Etnik unsurlara farklı bir yaklaşım getirildi. “politik ve ideolojik” bakışı açısı yerine “politik ve kültürel” bir bakış açısı geliştirildi. Bu dönemde Türkiye'nin dış politikasında hem komşu ülkelerle hem İslam dünyasıyla ve hem de Batı ile ilişkilerin geliştirilmesinde daha önceki dönemlere oranla bir denge politikası takip edilmiştir. (Demiray, 2002).

Özal dış politika da farklı bir tarz uygulayarak uyumlu kişiliğiyle hareket alanını genişletmiştir. Özal'a göre, dış politikada büyük düşünmek ve cesur davranmak gerekirdi. Büyük devlet olabilmenin şartı büyük düşünmektir. Türkiye büyük düşündüğü ve cesur davrandığı takdirde "Bölgesel bir güç" olmaması için hiçbir neden yoktu(Doğan, 1994:317). Kapsayıcı politikaların sonucunda hem Batı hem de Doğu ile sağlam ilişkiler geliştiren bir Türkiye, olayları çok boyutlu ele alabiliyor. Buda onu “Bölgesel Güç” olma konusunda çevre ülkelerden ayıran önemli bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özal’ın “21. yüzyıl Türkiye’nin ve Türklerin asrı olacaktır” hayali vardı. Bu günümüzde ki karşılığını AK Partinin 2023 vizyonunda bulmaktadır. Özal Güneydoğu’da çözümün, serbest düşünce ve diyalog olduğunu, farklı dillerin serbestleşmesini de bu bağlamda değerlendirmek gerektiğini ifade etmiştir. Özal’ın bu düşünceleri günümüzde AK Partinin Çözüm süreci politikalarıyla paralellik göstermektedir. Yine Özal serbest bir toplumdan yana olmuştur. O’na göre; “Tabuları, dokunulmaz denilen şeyleri yavaş yavaş dokunur hale getirmek lazım. Sorunları münakaşa etmekten korkmamak” gerektiğini ifade etmiştir(İzmirli, Özer ve Gökpinar, 2014: 248). Özal’ın dış politikaya bu bakış açısı 2002 yılında iktidara gelen AK Parti dış politika anlayışıyla benzerlik taşır. Özal’ın ölümü ile kesilen Türkiye’nin dış politika da ki aktif politikalar izleyen yapısı AK Partili yıllarla tekrar uygulamaya konulmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖZAL DÖNEMİ DIŞ POLİTİKA ANLAYIŞININ BÖLGELER VE ÜLKELER TEMELİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Bir önceki bölüm de Özal'ın iktidara geliş sürecine ekonomik ve siyasal alanda ki liberal politikalarına son olarak da dış politika anlayışına genel hatlarıyla değinildikten sonra çalışmanın bu bölümünde ise genelden özele inilerek, bölgesel bazda ve tek tek bazı ülkeleri temel alarak Özal'ın “liberal ekonomi eşittir liberal siyaset anlayışı” üzerinden Türk dış politikası Siyasal Liberalizm çerçevesinde incelenecektir.

1980 yıllarla birlikte dışa açık serbest piyasa ekonomisine geçen Türkiye, Özal'ın siyasal hedeflere ulaşmanın güçlü bir ekonomi ile olacağı görüşünü izlemeye başladı ve yeni ekonomi anlayışını destekleyecek dış politika uygulamalarına geçme ihtiyacı hissetmiştir. Türk Dış Politikasının kronik sorunlarının ekonomik araçlarla çözülebileceğini savunmuştur. Bu doğrultuda Avrupa ülkeleriyle birlikte İslam ülkeleri, komşuları ve dünyanın birçok yerinde ki ülkelerle ekonomik ve siyasal ilişkiler geliştirmeye başlandı ve dış politikada aktif bir tutum izledi. Bürokrasinin engelleri kaldırılmaya çalışıldı. İş dünyasının dış politikaya etkisi artırıldı. Bu dönemde iş adamları diplomat gibi kullanılmıştır.

Bu dönemde küresel gelişmelerin doğal bir sonucu olarak Türk dış politikasında önemli değişimler görülmeye başlandı ve daha aktif, katılımcı bir dış politika anlayışı ortaya çıkmaya başladı. Özellikle Türk silahlı Kuvvetlerinin ülke dışında BM ve NATO görevleri çerçevesinde görevler almaya başlaması, I. Ve II. Irak krizlerinde aktif rol oynaması Bosna, Kosova Afganistan Krizlerine aktif askeri destek vermesi dinamik bir dış politika izlemeye başladığını gösterdi. Ayrıca aynı dönemde başta Rusya ve İran olmak üzere komşu ülkeler ve Türk Cumhuriyetleri ile yüksek düzeyde ekonomik ve ticari ilişkiler hızla geliştirildi. 1980'li yıllarda Türk dış politikasında yaşanan bu değişimlerin temelinde Turgut Özal'ın kişilik özelliklerini de göz ardı etmemek gerekmektedir(Laçiner, 2003: 46).

3.1-DİŞ POLİTİKANIN OLUŞTURULMA SÜRECİ

80 sonrası dönemde Türk dış politikasının şekillendiren ve daha aktif bir dış politika tutumu sergilemesine neden olan iki temel husus vardır. İlki uluslararası ortam ikincisi ise Turgut Özal'ın ekonomi temelli dış politika felsefesidir.

3.1.1-Uluslararası Ortam

Küreselleşme etkilerinin hızla görülmeye başlandığı bu dönemde ABD etkisi Türk dış politikasının (TDP) oluşturulmasında önemli bir rol oynamıştır. Bunda Özal'ın ABD'de gördüğü eğitim hayatı ve dünya bankasında ki görevlerinin de etkisi olduğunu söyleyebiliriz.

Yine bu dönemde Sovyetler Birliğinin 1985'den sonra Gorbaçov önderliğinde uyguladığı perestroika (yeniden yapılanma) ve glasnost (açıklık) adını verdiği reform çalışmaları ile Sovyetlerin çöküşünü önleme projesi ve dış politikada daha yumuşak politikalar sergilemeside Türk dış politikasına Balkanlar ve Türk Cumhuriyetleri Coğrafyasında ayrı bir hareket alanı sağlamıştır(Oran, 2013: 26-27).

Uluslararası ortamda Türk dış politikasını etkileyen iki diğer konu ise Ermeni terör örgütü Asala ve Kürt Terör örgütü Pkk'nın eylemleri olmuştur. Ermeni ve Kürt sorunları uluslararasılaşmıştır. Asala'nın çok sayıda Türk diplomatın hayatını yitirmesine yol açan eylemleri ile tüm dünyanın ilgisini bu yöne çekse de batı dünyasının desteğini alamamıştır. Asıl etki terör eylemlerin bırakılıp sözde ermeni soykırımı tasarılarıyla 1990 yıllarla birlikte artmıştır. Günümüz de bu etki en yüksek düzeydedir. Aynı şekilde Pkk terör örgütünün eylemleri de Türk dış politikasının oluşturulma sürecini etkilemiştir(Oran, 2013: 26-27).

Özal döneminde Türk dış politikası 80'li yılların Türkiye'si ve uluslararası düzenin şartlarına uygun olarak şekillenmiştir Türkiye'nin dış politika esasını teşkil eden Batı ile siyasi, ekonomik ve güvenlik alanlarında ki ilişkiler geliştirilirken bu dönemde farklı olarak Türkiye jeopolitik ve bölgesel şartlarından kaynaklanan faktörleri daha fazla kullanmaya başlamış Batı eksenli dış politikasına ekonomik menfaatlerini artırmak isteyerek doğuda da etkin bir dış politika izlemiş ve günümüzde kullandığımız

bölgesel güç olma ideallerini o dönemde oluşturmaya başlamıştır(Bıyıklı, 2008:257). Bunda kuşkusuz Özal'ın kişiliğinin ve aktif dış politika vurgusunun etkisi vardır.

3.1.2- Özal Dış Politikasının Genel Felsefesi ve Özal'ın Kişiliğinin Dış Politikaya Yansımaları

24 Ocak 1980 tarihinde yürürlüğe giren ve o tarihten itibaren 24 Ocak kararları olarak literatüre geçen bir önceki bölümde ayrıntılı olarak incelediğimiz ekonomik politikalar ile birlikte Türkiye ithal ikameci ekonomik politikalardan vazgeçti dışa açık serbest piyasa ekonomisini uygulamaya başladı. Bu politikaların en önemli hedeflerinden biri de ihracatın artırılması idi. Bu amaçla özellikle bölge ülkeleri ile ticari ilişkilerin geliştirilmesi için çaba harcandı. Bu çerçevede Türkiye belki de ilk kez ciddi anlamda ekonomik politikaları bölgesel bir güç olma aracı olarak kullanmaya başladı. Diğer bir ifade ile biraz da izlenen yeni ekonomik politikalar nedeniyle, Türkiye 1980li yıllarda siyasal hedeflerine ulaşmak için dış ticaret ilişkilerini geliştirmeye ve ekonomisini de buna göre ayarlamaya başladı. Özellikle bu dönemde iktidara gelen Turgut Özal siyasal hedeflere ulaşmanın en etkili aracının güçlü bir ekonomi yapı olduğuna inanmaktaydı(Laçiner, 2003: 30).

Türkiye'de İsmet İnönü'den sonra milli savunmaya ve güvenliğe önem veren bu konularla yakından ilgilenen bir politikacı olamamıştır. Bu alan tamamen Askere bırakılmış ve onların denetimi altındaydı. Özal ile birlikte bu yapıda değişmiş sivil yöneticiler güvenlik ve dış politika konularda söz sahibi olmaya başlamışlardır. Yine bu dönemde dış politika halka indirilmiştir. Halk dış politika ile daha çok meşgul olmaya başlamıştır(Özdal vd. 2010: 176-177). İktidarı ve Cumhurbaşkanlığı dönemi boyunca Türk dış politikasının oluşturulmasında en önemli aktör Özal olmuştur(Balcı, 2013: 186). Özal Türkiye'ye 1960'lardan beri eksikliğini hissettiği tek partili istikrarlı bir hükümet getirmiş, kararlı bir lider olmuş ve dış politikada tutarlı bir yol izlemiştir (Hale, 2003:171).

Türkiye'de ki mevcut Klasikleşen dış politika anlayışını Özal radikal bir biçimde değiştirmiştir diyebiliriz. Özal dış politika da realist yaklaşım ile liberal yaklaşımı kaynaştırmıştır. Bu dönemde Ekonomi dış politika ve diplomasinin değişmez bir parçası haline gelmiştir. Özal'dan önce dış politika algısında ekonominin yeri pek olmamıştır.

Dış politika dendiği zaman güvenlik meseleleri ve siyasi ilişkiler ön planı çıkmaktadır. Özal ekonomiyi de dış politikanın önemli bir öznesi haline getirmiş ve daha önce de ifade ettiğimiz gibi Siyasi ilişkilerin alt yapısını Ekonomik ilişkilerle desteklemek istemiştir. Buradan da Karşılıklı Bağımlılık ilkesini amaçlamıştır. Liberal bir kavram olan karşılıklı bağımlılık ile Özal Ekonomik ve Kültürel ilişkilerin artması sonucunda güvenlik ortamının kendiliğinden sağlanacağı görüşünü savunmuştur(Özdağ vd. 2010: 175).

Özal’la birlikte 1980’li yıllardan itibaren izlenen dışa açık ekonomi politikalarının da bir gereği olarak Türkiye çok yönlü bir dış politika izlemeye başladı ve ekonomik çıkarlar izlenen dış politikada gittikçe önem kazanmaya başladı. Bu dönemde ABD ve Batılı ülkelerle ilişkiler geliştirilirken, aynı zamanda Türkiye bölgesel sorunlarla daha fazla ilgilenmeye başladı ve bu dönemde dış politikada çok yönlülük belirgin bir hale geldi. Ataman (2003) göre Türkiye’nin siyasi ilişkilerindeki çok boyutluluğun bir sonucu olarak Özal Türkiye’si Batı ittifakını dengelemek amacıyla daha çok İslami ve Doğu eğilimli bir dış politika yürüttüğünü savunmaktadır. Yine Özal ulus aşırı bir konu haline gelen Kürt ve Ermeni sorunlarına karşı aktif bir tutum izleyerek Ataman’a göre Etnik tabuları yıkarak ve devletin gerçeklerini kabul ederek “kartların dengesini” Türkiye lehine çevirmeye çalışmıştır. Özal bu konuların çözmenin çözmeye çalışmanın Türkiye’yi zayıflatmayacağını aksine güçlendireceği görüşünü savunmuştur. Yine Osmanlı Coğrafyasına yönelişte Özal ile birlikte olmuştur(Özdağ vd. 2010: 176). Günümüz Türkiye’sinde ki Çözüm Süreci adı verilen projeyle Kürt sorunun çözülmeye çalışılması ve Osmanlı coğrafyasına yönelişin temelleri de Özal ve onun dış politika anlayışında gizlidir.

Özal doğu ile batı, daha doğrusu ABD ve AB ile Ortadoğu ülkeleri arasındaki ilişkilerde, Türkiye’nin dış politikadaki Batı merkezli dönüşümünü bozmadan, çevresinden etkilenen bir ülke konumundan çıkarıp, çevresini etkileyen bir ülke konumuna gelmesini amaçlamaktaydı. Özal, dış politikadaki yeni açılımını, “köprü” kavramı ile açıklamıştır. Özal, Batı ile Doğuyu, kendi içinde birleştirme yani Batı’nın teknolojisi ile Doğu’nun mistik yapısına aynı anda sahip çıkmaktadır. Buna bağlı olarak Türkiye’nin gelecekteki hedefinin batı dünyası içinde olduğunun bilincinde olarak bunu gerçekleştirmenin yolunun Türkiye’nin Osmanlı mirasına da sahip çıkmakla mümkün olacağına inanmaktadır(Koplay, 2015).

Özal önceki dış politika yapıcılarının aksine, çok daha aktif ve popüler bir dış politika izledi. Yine Özal alternatifler geliştiren ve olaylara çok boyutlu stratejiler sunan bir dış politika izledi. Tek yönlü olan güçsüzün güçlüye bağımlı olduğu bir ilişki ağından karşılıklı bağımlılık ve karşılıklı çıkar ilişkilerine dayanan; Batı ile bağları koparmadan Orta Asya Türk cumhuriyetleri, Doğu Avrupa ve İslam ülkeleriyle de ilişki içinde olan bir politika anlayışı benimsedi. Özal Türkiye'si Avrupa ile ilişkilerini devam ettirirken, İslam dünyası ve bölgesel ülkelerle olan ortak bağlarını da vurgulamaktaydı. Batı ile ilişkilerini dengelemek için Karadeniz Ekonomik İşbirliği, Orta Asya pazarı, Ekonomik İşbirliği Örgütü gibi alternatif bölgesel gelişmeleri canlandırdı veya başlattı. Özal, Türkiye'nin Müslüman bir ülke olması dolayısıyla Batıdan farklı olduğunu ve Türkiye'nin Batı ile Doğu arasında bir köprü vazifesi görebileceğini vurgulamaktadır. Türkiye'nin Özal döneminde Ortadoğu ülkeleriyle olan siyasi bağlantılarının eşsiz olduğunu ve İslam ülkelerine yönelik yeni yaklaşımın Türk dış politikasında yeni bir sayfa açtığını söyleyebiliriz. Özal liderliği, Batıcılığı bir amaç olarak değil, ancak bir araç olarak tercih etmekteydi (Ataman, 2003: 51-53).

Özal'la birlikte pasif, ürkek ve çekingen bir dış politika yerine aktif gerektiğinde risk alabilen bir dış politika izlemekten yana olmuştur. Başlangıçta bu dış temasların temel ağırlık noktası ekonomi ve dış kredi bulmak üzere olmuştur. Özal Türkiye'de ki değişimi ve reformları dünya ya anlatıyordu. Bunun için de Davos'ta her yıl yapılan Dünya Ekonomik Forumu toplantıları bulunmaz bir fırsattı. Özal'a bu toplantılara büyük bir işadami topluluğu ve gazeteci ordusu eşlik etmekteydi (Güner, 2000: 40). Birçok yazarın Özal'ın prensleri diye isimlendirdiği bu işadami ve gazeteciler Özal'ın içerde ve dışarda en büyük destekçisi olmuşlardı. Bu kişiler ileride bunun karşılığı devlet bürokrasisinde önemli yerlere gelerek almışlardır.

Cumhuriyet dönemi ve sonrasında ki dış politika anlayışı gereği kapalı bir ülke ve ekonomi olan Türkiye'yi Özal dünya ile entegre etmeyi amaçlamıştır. Bunu yapmak içinde karşılıklı ekonomik ilişkilere ve ihracata önem verdiklerini söylemiştir. Yine Özal Uluslararası siyasetin önemli bir aktörü olabilmek için çok yönlü bir dış politika uygulanmasını gerektiğini savunmuştur (Duman, 2010:328). Özal'a göre siyasi anlaşmazlıkların giderilmesi ve siyasi ilişkilerin düzeltilmesinde "ekonomik işbirliği" nin büyük önemi vardır. Amerikalılara "Bize kredi vermeyin, bizimle ticaret yapın" diyordu. Fransa ile ilişkilerin soğuk olduğu dönemde, Türkiye'deki bazı büyük projeleri

Fransızlara verdiğimiz takdirde tutumlarının değişeceğini savunuyordu. Yine Özal Kronik Türk-Yunan anlaşmazlığına çözüm getirmek amacıyla başlattığı Davos süreci sırasında, "Önce karşılıklı ekonomik ilişkileri geliştirelim. Bunun sonucunda siyasi sorunlar hallolur" yolundaki yaklaşımı(Doğan, 1994:315)daha önceki dış politika yapımcılarının aksine Türk dış politikasına farklı, yenilikçi ve değişimci bir karakter kazandıracağının ilk işaretleriydi.

Bu gibi örnekler Özal'ın dış politikada ki temel felsefelerinden biri olan "Bir ülke ile ticari ilişkilerin kurulması o ülkeyle olan politik sorunların çözüleceği anlayışını" yansıtmaktadır. Yukarıda ki örnekler başarılı olsa da Yunanistan ve Orta Doğu politikalarında Özal'ın bu felsefesinin pek de başarılı olmadığını söyleyebiliriz.

Özal'ın kişiliğinde ve düşüncelerinde en önemli etkiyi ABD'de gördükleri yapmıştır. Özal Cedit Grubunun Ankara'da düzenlediği toplantıda bu etkiyi anlatan şu konuşmayı yapmıştır.

"1952 senesinde, mezun olduktan bir yıl sonra Amerika'ya yolladılar. Şimdi, o günkü Türkiye'den bir insanı New York'a götürün. Nasıl şaşırdığını tahmin edemezsiniz. Tabii bize hep şunu öğretiler: Bir Türk cihana bedeldir. Bir Türk on düşmana bedeldir. Ondan sonra gittik Amerika'ya.. Dev binalar, muazzam medeniyet. Onun karşısında sorgulamaya başladık, bunu bize öğretenler doğrumu diye...1952 senesinde Amerika'da elektrik mühendisiydim. Hava hatlarını gördüm. İnanır mısınız, 1952 senesinde Türkiye'de bir tane enerji nakil hattı yoktu. Bütün şehirler izole... Birçok şehirde de elektrik yoktu. Bugün 1950 Türkiye'sinin elektriğini ya iki, ya üç günde üretiyoruz. Tabii, onları görünce müthiş bir eziklik hissediyor insan. Bizden o kadar ileride bir toplum ki, her şeyleri var. Televizyon çıkmış, bizde yok. 1952'de gittiğim Amerika'da ilk defa televizyonu gördüm. Ondan sonra da üzülüyorsunuz, nasıl olacak da biz bu ileri topluma yetişeceğiz diye..."

50'li yıllarda Özal'ın Amerika'da ki tecrübeleri ilerleyen hayatı boyunca siyasal görüşlerini ve politikalarını etkileyecektir. Amerika O'nun açısından hayatının sonuna kadar Türkiye için model olacaktır. "İleri ülkelerde ne varsa biz de de o olacaktır" derken aklındaki ileri ülke hep Amerika olmuştur(Bozkurt, 2001). Bu bakış açısı da Türk dış politikasına yansımıştır.

3.2- TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ

1980'lerin ilk yarısında Türk dış politikası özellikle süper güçlerle olan ilişkilerinde batı ittifakına yeniden katılma süreci içine girmişti. Türk-ABD ilişkilerinde geçmişte yaşanan gerginliğin ardından (Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası uygulanan silah

ambargoları ve sonrasında ki gelişmeler) Özal’la birlikte bu gerginlikte ortadan kalkacaktır(Hale, 2003:169). Özal’ın dışarda ki en büyük desteği ABD’ydi. Bu destek hem Özal’ın liberal yönetim anlayışından hem de ABD mali çevrelerinden gelmekteydi. Özal Dünya bankasında çeşitli görevlerde bulunmuş ve ikinci Bölümde ayrıntılı şekilde incelediğimiz IMF ile birlikte 24 Ocak istikrar önlemlerinin alınmasında doğrudan görev yapmıştır(Uzgel, 2013:49). Özal’ın piyasa ekonomisine dayanan liberal değerlerle muhafazakar değerler arasında kurmaya çalıştığı sentez ile ABD’nin Türkiye üzerinden Ortadoğu’da kurmak istediği model ülke anlayışı birbiriyle örtüşmüş iki tarafta bundan faydalanmıştır(Ayata, 2011:91). Yine bu dönemde ABD medyasında Özal’ın uyguladığı ekonomik politikalar savunulmuştur. İlişkiler bu çerçevede gelişme göstermiştir

Özal’a göre dış politika da en önemli unsurlardan biri ABD faktörüydü. Bunu göz ardı eden veya yeterince önemsemeyen bir dış politikanın yararlı ve başarılı olacağına inanmıyordu. ABD tek süper güçtü ve onunla iyi ilişkiler içinde olmak her ülkenin çıkarımaydı. Serüven veya ucuz kahramanlık peşinde koşup ABD ile dalaşan, onun gücünü göz ardı eden, kaybederdi. Bu görüş Özal’ın ABD ile olan ilişkilere verdiği önemi ortaya koymaktadır(Doğan, 1994:316). Yine Özal Türkiye’nin toplum yapısının ABD’nin toplum yapısı ile aynı özellikleri gösterdiğine inanmakta ve bu bakımdan siyasi, ekonomik ve toplumsal olarak ABD’yi model ülke kabul etmiştir(Bıyıklı, 2008:262).

Türkiye den 80’li yıllarda ABD’ye bu bakış açısı varken Amerikan devlet adamları da güçlü ve istikrarlı bir Türkiye’nin ABD’nin ulusal çıkarlarına uygun olacağı görüşüne sahiptirler. Türkiye’ye ekonomik ve askeri yardım sağlama programına devam ettirmeye önem vermekteydiler. NATO içinde ikinci büyük ordu konumunda olan ve bölgesinde Batının güvenliği için önemli olan Türk Silahlı Kuvvetlerinin modernleştirilmesi de ABD’li yetkililer için kaçınılmaz bir gerekliliktir. ABD’nin Türk Silahlı Kuvvetlerine ve Türk toprakları üzerinde ki üslere duyduğu ihtiyaç ve bağımlılık Türkiye’nin Amerikan ekonomik ve askeri yardımına duyduğu ihtiyaç iki devlet arasında ki ilişkilerin önemli parametresi olmuştur. Aynı zaman da problemlere ve gerginliklere yol açan bir unsur olmuştur. Türk liderler ve ABD’den elde ettikleri yardım miktarını NATO çerçevesinde artırmak istiyorlar ve yardımların koşullara bağlanmasına da karşı çıkıyorlardı(Uslu, 2000:262-263).

Bu dönemde İki ülke arasında ki diğer iki önemli sorun Ermeni soykırımı yasa tasarıları ve Rumların Kıbrıs talepleri olmuştur. Özal bu iki sorun üzerinde durup ABD ile ilişkilerin daha iyi olması çabalamıştır(Duman, 2010:338). Özal Döneminde Türk-Amerikan ilişkileri çok yakınlaştı ve altın yıllarını yaşadı. Gerek Orta Doğu'da ortaya çıkan gelişmeler, gerekse Türkiye'nin geçirdiği Sosyo-Ekonomik dönüşüm her iki tarafın da birbirine olan ihtiyacı artırmıştır.

Özal ilişkilerde öncelikli olarak sorun olan konuları çözmeye çalıştı. Sözde Ermeni soykırımı karar tasarıları, Türk-Yunan ilişkileri ve Kıbrıs sorunları gibi konularda taviz verir görüntüsüyle amaçladığı bu sorunu aşp uzun vadede ilişkileri daha sağlam temellere oturtmak kongre vetosu ve Ermeni ve Rum lobilerinin devre dışı bırakmaktı. İkinci olarak ise Özal'ın temel felsefesi olan ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi olmuştur. İktidarın ilk yıllarında geleneksel Türk dış politikasının önemli bir argümanı olan Türkiye'nin Batı savunmasına sağladığı stratejik katkı karşılığında ABD yardımının artmasını savunmuştur. Bu yardımlar genelde Türkiye'yi miktar ve koşullar bakımından memnun etmemiştir. Yardımlar Ekonomik ve Askeri olarak iki alanda olmuştur. Bu yardımların %60 Kredi %40 ise Hibe şeklinde olmuştur. İkili ilişkilerde sorunlu bir alan olmuştur. Daha sonra ise yardım yerine karşılıklı ticari ilişkilere ağırlık vermeye çalışmıştır(Uzgel, 2013:50). Yine İlişkilerde bir diğer sorun ise Türkiye'ye yapılan yardımların Yunanistan'a yapılan yardımlara bağlantılı olması idi. Yani Türkiye'ye 10 yardım yapılırsa Yunanistan'a da 7 yardım yapılacaktı. Türkiye bu 7/10 oranının kaldırılmasını istiyordu(Çiftçi, 2010: 295).

Yine bu dönemde üzerinde tartışılan bir diğer konu 1980 yılında Türkiye ile ABD arasında imzalanan Savunma ve Ekonomik İşbirliği anlaşması (SEİA) olmuştur. 1985 yılında yenilenmesi gereken anlaşmanın müzakere sürecinde Türkiye ABD ihalelerinde pay verilmesi, Türkiye'deki Amerikan üslerinde ki personellerin ihtiyaçlarının Türkiye'den karşılanması, altıncı filoya bağlı gemilerin ve Avrupa'da bulunan uçakların bakım ve onarımının Türkiye'de yapılması gibi ekonomik ve teknik işbirliğini içeren öneriler getirilmiştir. Türkiye'nin bu önerileri kabul edilmediği gibi ABD kongresi Türkiye'ye yapılacak hibe ve kredilerde üçte ikilik bir kesintiye gitmesi ve Türk Askerinin Kıbrıs'tan çıkmasını istemesi Özal açısından hayal kırıklığı olmuştur. Yine de ABD ile ilişkileri geliştirmek isteyen Özal anlaşmanın yenilenmesine karşı çıkmamıştır(Bıyıklı, 2008:264). Özal'ın bu tavizkar tutumu Türk kamuoyunda

eleştirilse de Özal bunları önemsememiş dış politikanın odağına ABD'yi koymayı devam etmiştir. Bu dönemde İkili ilişkileri etkileyen bir diğer unsur ise Sovyetler Birliğinde Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle birlikte doğu ve batı bloku arasında başlayan uzlaşma ve yumuşama politikaları sonucunda Türkiye'nin önemi ABD dış politikasında azalmış ve Amerikan yardımlarında ciddi azalmalar olmuştur(Bıyıklı, 2008:265).

Özal dönemine kadar ABD ile ilişkiler sadece askeri ve stratejik ortaklık temellerine dayanmaktaydı. Özal, ikili ilişkilerin ekonomik, ticari, sosyal alanlara da yayılmasını sağladı. ABD ile ilişkilerde, Amerika'ya karşı, görevini yerine getirmeme şeklinde yapılan tehditlerle (üsleri kapama ve Batıdan uzaklaşma gibi) dengeleme politikalarının üzerine çıkıldı. Özal, ABD'den daha çok askeri yardım istemek yerine daha çok ekonomik serbestlik isteyerek bir anlamda Amerikalıların alışık olmadığı bir Türk politikacısı olduğunu gösterdi. Özal'ın en önemli dış politika düsturlarından biri olan "karşılıklı çıkar sağlama" temeline dayandırılan bu ilişkiyle hem ABD Özal'dan, hem de Özal ABD'den istifade etti. Özal, ayrıca ABD'ye Türkiye için iyi bir model olarak da bakmaktaydı(Ataman, 2003: 57).

Türkiye'nin gerek Ortadoğu ve Kafkaslarda gerekse Balkanlar ve Orta Asya'da ki çıkarlarının Amerikan çıkarlarıyla örtüştüğünü düşünen Özal, bundan dolayı söz konusu ilişkileri en üst düzeye çıkartmak istemiştir(Duman, 2010:339). Özal'ın bu düşüncesi ABD karar alıcılarında da karşılığını bulmuştur. Türkiye jeopolitik konumu ile ABD'nin küresel düzeyde ki merkezi konumunun anahtarı olan Avrasya stratejisinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu çerçevede ABD Türkiye'nin merkezde yer aldığı Balkanlar, Doğu Avrupa ve Ortadoğu bölgelerinde bazı ülkelerle olan meselelerini Türkiye faktörü ile aşmak istemiştir(Bıyıklı 2008:261).

Bu düşünceden hareketle Özal ABD'ye stratejik ortaklığın ötesinde bir anlam yüklemiştir.(Duman, 2010:339)Özal Amerikan ilişkilerinde ki tek taraflı yardım yerine karşılıklı ticari ilişkilerin gelişmesi gerektiğine inanmaktaydı. Özal gerçekleştirmeyi düşündüğü projelerle Amerikan pazarının Türk mallarına özellikle tekstil ürünlerine açılmasını istiyordu(Uslu, 2000:269). Yine Özal Ekonomi merkezli dış politikası gereğince ABD'ye daha çok ihracat yapılması gerektiğini ABD'nin Türk mallarını uyguladığı kota sınırlamasını kaldırmasını gerektiğini söylemiştir(Duman, 2010:339).

ABD tarafından bu istek olumlu karşılanmadı. Özal ve Türk yetkililerinin ABD'den bir diğer isteği de Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğine destek vermesiydi. Körfez krizinde Türk desteğini almak isteyen ABD yönetimi Türkiye'nin AB üyeliğini destekler görünmüştür(Uslu, 2000:269).

Özal Soğuk Savaş sonrasında Amerika'nın başını çektiği tek kutuplu bir dünyanın oluşacağını savunmuştur. Özal'a göre ABD Avrupa'ya göre daha önemli ve güçlüdür. Özal İktidarı boyunca ABD ile sadece siyasi alanda değil ekonomik ve ticari alanlarda da ilişkilerin geliştirilmesini savunmuştur. Özal'a göre esas olan Amerika'dır. Bunun nedeni ABD dış politikası pragmatiktir. Süper güç olarak hem çözüm ister. Dış politikada özellikle Kıbrıs politikasında ABD desteğinin sağlanmasını gerektiğini savunur. Çünkü Özal Avrupalıların tarihten gelen bağları nedeniyle bu konuda Yunanistan'ın yanında olacağını düşünmektedir(Duman, 2010:340).

Yine Özal Avrupa'nın dış politikasını pasif olarak bulmaktadır. Bunun nedeni olarak, Avrupa topluluğunun farklı çıkarları bir arada bulundurmasına rağmen ortak bir noktada buluşmalarının zor olduğunu savunmuştur. Bu varsayımdan dolayı Özal Avrupa'yı siyasi bir güç olarak değil ekonomik bir güç olarak değerlendirmiştir. Türkiye'nin öncelikleri açısından Amerika'nın önemli olduğunu düşünmektedir. Avrupa'nın askeri ve siyasi açıdan dünya sorunlarına kayıtsızlığını eleştirmiştir(Duman 2010:340). Uluslararası arenada ABD'yi baş aktör olarak görmüş ve Türk dış politikasını Körfez krizinde ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz gibi bu çerçevede şekillendirmiştir.

3.3-TÜRKİYE-ORTA DOĞU İLİŞKİLERİ

Turgut Özal Türkiye'nin Çok yönlü bir siyaset izlemesi tezinden hareketle iktidarının ilk yıllarından itibaren çok yönlü bir dış politika izlemiş ve o güne kadar ihmal edilmiş olan Ortadoğu ülkeleri ve Arap- İslam âlemine de gereken önemi göstermiştir. Özal'a göre Ortadoğu ve İslam ülkeleri Türkiye'nin doğal müttefikleridir. Özal Türkiye'yi hem bu ülkelerin lideri hem de batı ile bütünleşmiş bir ülke olarak görmek istemiştir. Bu iki dünya arasında bir köprü görevi üstlenmiş stratejik ve jeopolitik önemiyle birlikte kültürel ve ekonomik bağlarla bu yapıyı güçlendirmek

istemiştir. Özal bir taraftan Arap ve İslam toplumlarıyla yakın ilişkiler de kurup Diğer taraftan dünyevi değerleri benimseyen Avrupa ve ABD ile yakın ilişkiler kurmuştur. Bu anlayışla Özal hem İslam ülkeleri ile yakın ekonomik ticari ve mali ilişkiler kurulmasını hem de Avrupa Birliğinin ve ekonomik kurumlarının içinde olunması gerektiğini savunmuştur(Duman,2010: 348-349).

3.3.1-Suriye Irak, İran ve Arap Devletleriyle İlişkiler

Bu dönemde Özal, Türkiye'nin Ortadoğu ilişkilerinde daha etkin bir dış politika izlenmesi ve ilişkilerin geliştirilmesi konusunda önemli bir aktör olarak ortaya çıkmıştır. Özal, muhafazakâr körfez ülkelerinin yanı sıra Libya, İran ve Irak gibi radikal ülkelerle de ilişkileri güçlendirdi. Tıpkı AK Parti hükümetlerinin günümüzde yaptığı gibi Özal, Türk girişimcilerinin Ortadoğu'daki çıkarlarının seferber edilmesinde önemli bir rol oynadı ve Arap sermayesini Türkiye'ye çekti. Bu durum Özal'ın karşılıklı bağımlılık olgusuna dayalı Ortadoğu vizyonu ile örtüşmekteydi.

80 öncesi dönemde İslam konferansı örgütü ile olan ilişkilerinde daha dikkatli olan toplantılarda çok üst düzeyde temsil edilmemeye özen gösteren Türkiye 80 darbesinden sonra bu tutumundan vazgeçmiştir. Özal'ın İktidara gelmesiyle birlikte Türkiye başbakanlık düzeyinde temsil edilmiştir. Bu durum ilk bakışta Türkiye'nin Batı yanlısı dış politikasında belirli bir değişiklik görüntüsü verse de Türkiye'nin toplantılar sırasında ki ve sonrasında ki yayınlanan deklarasyonlarda İslami kurallara uyumu öngören ifadelerle çekince koymuştur(Sönmezoğlu, 2006: 440). Türkiye'nin İslam konferansı örgütünde yer alması laik bir toplumdan geriye bir dönüş olarak değil, bu örgütü İslam Dünyasıyla ilişkileri geliştirmeye yararlı bir forum olarak görmüş olmasından kaynaklanmaktadır. Türk karar vericilerinin amacı Batı ile Doğu arasında Sosyo politik ve kültürel olarak bütünleşmeyi sağlamak ve yeni Türkiye temellerini atmaktı(Soysal, 2000: 237).

Bu süreç çok uzun sürmemiş Özal İsrail'i denge unsuru olarak kullanmaya başlamıştır. Bunun başlıca nedeni Kıbrıs ve Bulgaristan'da ki Türk azınlığın göçe zorlanması konusunda Arap ülkelerinden beklediği desteği görememesinin etkisi olmuştur. İlişkiler ticari olarak da Özal'ın temel dış politika perspektifi olan önce ticari ilişkileri geliştirelim düşüncesi Orta Doğu'da da etkisini göstermiş AB'ye tam üyelik

başvurusunda bulunan Özal diğer yandan da Orta Doğu'da özellikle muhafazakâr Arap ülkeleri ile daha sıkı ilişkiler geliştirme düşüncesi içinde olmuştur(Sönmezoğlu, 2006: 441). Irak'ta ki birçok altyapı işleri Türk müteahhitleri tarafından yapılmış Karayolu taşımacılığı konusunda da önemli gelişmeler kaydedilmiştir(Soysal, 2000: 242.) İki ülke arasında ki Kerkük-Yumurtalık Petrol boru hattıyla Irak petrolünün dünya ya ihracı sağlanmıştır.

Bu dönemde Türkiye'nin komşularına ilişkin en önemli gelişme İran-İrak savaşı olmuştur. İki komşusu ile de düzgün ilişkiler sürdüren Türkiye savaş sırasında aktif ve dürüst olarak bir tarafsızlık politikasını sürdürmüştür. Aktif olarak bir an önce barışın sağlanması için hem taraflarla ikili temaslarında hem de İslam konferansında gereken çabayı göstermiştir. İki tarafa da silah yardımından bu dönemde kaçınmıştır(Soysal, 2000: 248). Savaşın Türkiye açısından yarattığı sorunların başında bölgede ki istikrarsız durumdan ve Kuzey Irak'taki askeri boşluktan faydalanan Kürt gruplarının bölgede güçlenmesi ve bunun sonucunda Pkk Terör örgütünün kendine hareket alanı bulması olmuştur. Yine savaş nedeniyle Kara yolu ile yapılan ticaretin güvenliği ve Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı'nın güvenliği önemli sorunlar olmuştur(Sönmezoğlu, 2006: 443).

İran-İrak savaşının 1988'de sona ermesinin ardından Irak ordusu savaş sırasında İran'a destek verdiğini düşündüğü Kürtlere karşı yoğun baskılar uygulamış Kimyasal silah kullanma nüfus kaydırma gibi olaylarla bölgedeki hâkimiyetini yeniden sağlamlaştırmaya çalışmıştır Bu olaylar neticesinde birçok Kürt Türk sınırına yığılmıştır. Türkiye Bu seferde bu sığınmacılar sorunuyla baş başa kalmıştır. Türk karar alıcıları sınırın açılıp açılmaması konusunda birçok kararsızlık yaşamıştır. Türkiye Irak sınırının açması durumunda ekonomik olarak ağır bir yük alacağını düşünüyor, gelecek olan Kürtlerin arasına Pkk unsurlarının sızmasından endişe ediyordu. Diğer taraftan AB'ye tam üyelik başvurusu yapmış olan bir ülke olarak Türkiye Batı tarafından insani nedenlerle sınırın açılmasıyla baskısıyla karşı karşıya kalıyordu. Bu gelişmeler çerçevesinde sınır zaman zaman bu sığınmacılara açılmış bunun sonucunda Irak hükümeti buna tepki olarak 1984 yapılan ve taraflara sıcak takip hakkı veren anlaşmayı feshettiğini açıklamıştır(Sönmezoğlu, 2006: 444).

Türkiye ile İran arasında ise tarihten gelen bir rekabet bölgesel liderlik çabaları olmuştur. 80 darbesiyle birlikte iki ülke arasında ilişkiler olumsuz bir seyir izlerken İran'daki Humeyni rejiminden rahatsızlık duymasına rağmen Türkiye bu ülkeyi doğrudan karşısına alacak onu Sovyetler Birliğine yakınlaştıracak adımlardan kaçınmıştır. Örneğin Tahran'daki ABD Büyükelçiliğini personelinin rehin alınması olayından sonra ABD'nin İran'a yönelik olarak uygulamak istediği ambargoya katılmamıştır. Bunun tabi olarak ekonomik nedenleri de vardır. Türkiye İran-Irak savaşı boyunca İran ile ilişkilerini ticaret merkezli sürdürmüş siyasi konularda pek sorun yaşanmamıştır. 1989 yılında Humeyni'nin ölmesi yerine Haşimi Rafsancani'nin geçmesiyle iki ülke arasında ki ilişkiler olumlu yönde seyretmiştir(Sönmezoğlu, 2006: 445).

1989 yılında bir Suriye uçağının sınırda Türkiye toprakları üzerinde sivil bir Türk kadastro uçağını düşürmesi ilişkilerde yeni bir gerginlik yaratmıştır. Suriye tazminat ödemeyi kabul etse de bunu gerçekleştirmemiştir.(Soysal, 2000: 246) Yine Türkiye ile Suriye arasında rejim karşıtı olan Türkler ile Kürtlere, Türk diplomatlarına saldıran Ermenilere kapılarını açması ve eğitim imkânı gibi bir takım kolaylıklar tanınması ilişkileri gerginleştiren bir diğer neden olmuştur. İki ülke arasında suçluların iadesine yönelik çeşitli anlaşmalar olmasına rağmen Suriye makamları hiçbir zaman bu kişileri teslim etmeye yanaşmamıştır. Yine Suriye makamları tarafından Pkk'nın Suriye'nin kuzeyinde terör faaliyetleri için eğitim ve faaliyetlerine de göz yumulmuştur. Özal'ın Suriye ziyaretinde karşılıklı olarak birçok güvenlik anlaşması imzalanmasına karşın Suriye Pkk mensuplarını siyasi sığınmacı olarak değerlendirerek Türkiye teslim etmemiş ve Pkk'nın faaliyetlerine göz yummuştur(Sönmezoğlu, 2006: 445). Suriye'nin Pkk'ya bu desteğini önleyemeyen Türkiye bu dönemde Suriye'ye Pkk'ya desteğini kesmesi karşılığında su taahhüdünde bulunmuştur(Silleli, 2005: 109).

1990 yıllarla birlikte Doğu Avrupa'da komünist ülkelerde ortaya çıkan büyük değişiklikler Sovyetler Birliğinin yıkılma sürecine girmesi ve Suriye'ye yapılan silah ve ekonomik yardımların kısıtlanması Suriye'yi tedirgin etmiş Suriye yeni politikalar geliştirmeye çalışmış Körfez savaşında batı blokunda yer almıştır. Yine bu çerçevede 1991 Martında Suriye dış işleri bakanı El Şara Türkiye ziyaretinde dostluk aramış her konuda işbirliği yapmak istedikleri söylemiştir. Yine Pkk konusunda daha sıkı tedbirler alacağının garantisini vermiştir. 1939'dan beri Hatay'ı bir sorun olarak gündeme getiren

Suriye hükümeti bu konuya da “maziye unutalım, İstikbale bakalım” çerçevesinde yeni bir yaklaşım getirmiştir(Soysal, 2000: 247).

Türkiye ve Orta Doğu ülkeleri arasında 50’lili yıllardan sonra ortaya çıkan su sorunu Turgut Özal’ın çabalarıyla Özal’ın “Barış Suyu” adını verdiği projesiyle çözülmeye çalışılmıştır. Özal bu yolla hem ciddi bir gelir sağlamak hem de bölge ülkelerinin Türkiye üzerinde ki su baskısını azaltmayı amaçlamıştır(Sönmezoğlu, 2006: 447). Projeyle kısaca; Tamamen Türkiye’de doğup Türkiye’den denize dökülen, Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin kullanım dışı olan sularının boru hatlarıyla Arabistan yarımadasının doğu ve batı kıyıları boyunca, Suudi Arabistan ve Katar’a ulaştırmayı planlıyordu. Projenin maliyeti 21 Milyar dolar olarak hesaplanmıştır. Ancak Ortadoğu ülkelerinden beklenen siyasi desteğin elde edilememesi sonucunda proje hayata geçirilememiştir(Silleli, 2005: 110). Daha sonra Türk kamuoyunda da proje çok fazla gündeme getirilmemiştir. Bunun temel nedeni projenin Türkiye’yi su zengini bir ülke olarak göstermesi ve bu açıdan üzerinde ki baskıyı kolaylaştırmasıdır.(Sönmezoğlu, 2006: 447)

Ortadoğu’da ilk ciddi su gerginliği 1990 yılında Türkiye’nin GAP çerçevesindeki Atatürk Barajı’nda su tutmaya başlayınca çıktı. Irak Türkiye’ye karşı tavır aldı ve bu durumu protesto etti. Türkiye baraj rezervuarlarının dolması için gerekli olan bu geçici su kısıtlaması sırasında Suriye ve Irak’ın zarar görmemesi açısından tutma işlemi öncesinde normalde fazla su bıraktı ve komşularının en az zarar göreceği mevsimi seçtiyse de Suriye ve Irak yönetimleri bu duruma sert tepki gösterdi. İki ülkede Türkiye’nin gerekli zamanında bilgilendirmeleri yapmadığını bu durumdan büyük zarar gördükleri söylediler ve Fırat suyunun paylaşılması konusunda bir anlaşma yapılması gerektiğini talep ettiler. Bu durum çerçevesinde Suriye ve Irak aralarında anlaşma imzalayarak Türkiye’nin Fırat üzerinden Suriye’ye bıraktığı suyun %42’sini Suriye %58’ini ise Irak kullanma hakkına sahip olacaktı(Sönmezoğlu, 2006: 448).

Bu dönemde Ortadoğu ülkeleri özellikle Irak ve Suriye Türkiye’ye karşı su sorununu sürekli gündemde tutmuştur. İki ülke de “Su olmadan sınır güvenliği olmaz” politikasıyla hareket etmeye başlamıştır(Silleli, 2005:113). Hatta Irak hükümeti taraflara sıcak takip imkânı tanıyan 1984 Güvenlik Protokolünü yenilemeyeceğini ifade etmiştir(Sönmezoğlu, 2006: 448). Bunu paralel olarak terör örgütüne destek sağlamaya

devam etmişlerdir. Suriye su sorununu Uluslararası platformlara taşıyarak Türkiye'yi protesto etmiştir. Hatta Türkiye'nin topraklarını kendi suları ile sulama ve elektrik üretme projeleri Arap ülkelerine karşı bir tehdit olarak sunulmuş Arap ülkelerinin bu konuda desteği istenmiştir. Türkiye ise daha önce ifade ettiğimiz gibi teröre verilen desteğin geri çekilmesi ve sınır güvenliğinin sağlanması koşuluyla su taahhütlerinde bulunmuştur(Silleli, 2005:112-114).

Türkiye Özal döneminde Batı ile olan ilişkileri ile Arap Devletleriyle ilişkileri arasında denge kurmaya çalışmıştır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi dönem dönem sorunlar yaşansa da bu sorunlar Teröre karşı göz yumma ya da Fırat sularından yararlanma gibi konularda olmuş bu sorunlarda iyi niyet çerçevesinde çözülmeyecek sorunlar değildir. Yine Türkiye Arap ülkelerinin iç işlerine karışmamaya özen göstermiştir. İslam dünyasında laikliğe bağlı bir devlet olmasına karşın bunu diğer ülkelere ihraç etmemiş ve onların yaklaşımlarına saygı duymuştur(Soysal, 2000: 252). Ortadoğu'da barış ve huzurun sağlanmasında Türkiye'nin önemi Özal döneminde de ortaya çıkmış Özal'da aktif bir dış politika izleyerek bunu sağlamaya çalışmıştır.

Özal'ın Ortadoğu ve İslam ülkelerine yönelik dış politikasını genel olarak değerlendirecek olursak; Özal Cumhuriyet beraber ortaya çıkan tek ve Batı merkezli dış politika anlayışına yeni bir bakış açısı getirip çeşitlendirmiştir(Duman, 2010: 353). Günümüzde AK Parti hükümeti için getirilen eleştirilerden biri olan eksen kayması söylemi Özal içinde söylenmiştir. Özal Ortadoğu ve İslam ülkeleriyle yakın ilişkiler kurarken kendini onlara lider öncü olarak görmüş bunu yaparken de Batı ve ABD ekseninden kaymamıştır. Yine Özal'ın Avrupa Birliğine 1987 yılında tam üyelik başvurusu yapması Türkiye'nin Batı eksenli dış politikasında bir kayma olmadığını göstermektedir.

3.3.2-Körfez Savaşı;

Türkiye ile Ortadoğu ilişkilerine değinirken Körfez savaşına ayrı bir parantez açmak gerekir. Çünkü Irak'ın 1990 tarihinde Kuveyt'i işgali ile başlayan ve sadece Türkiye için değil, bütün bölge ülkeleri için önemli sonuçları olan bir savaş olmuştur. Bu işgalin genel nedenlerine bakacak olursak. Irak İran savaşı sonucunda umduğu başarıyı elde edememiştir. Irak ne su yollarında istediği düzenlemelere yapabilmiş ne de

İran'ın elinde bulunan savaş esirlerinin serbest bırakılmasını sağlayabilmiştir. Bu başarısızlık savaşın getirdiği maliyetlerle birlikte Irak'ın Arap dünyası içindeki konumunu da olumsuz etkilemiştir. Ve yine Irak'ın Arap Dünyasında ki liderlik iddiasını zayıflatmıştır(Turan, 2012: 190).

Diğer bir neden ise ülkenin içinde bulunduğu ekonomik krizdir. Petrol rezervleri bakımından Suudi Arabistan'ın ardından en zengin ikinci ülke olan Irak savaştan büyük bir borç yüküyle çıkmıştır. Ekonomisi petrol üretimine dayanan ülke petrol fiyatlarının da düşmesiyle ekonomik durumunu düzeltmek ve borçlarını ödemekte zorlanmaya başlamıştır. Yine Soğuk savaşın bitmesiyle uluslararası sistemde meydana gelen değişikliklerde bir başka neden olmuştur. Dünyanın ilgisi Doğu Avrupa'da yoğunlaştığı bir dönemde Irak bu demokrasi dalgasında sıra kendisine gelmeden pozisyonunu güçlendirmeye çalışmıştır(Turan, 2012: 190).

Son olarak ise tetikleyici neden Irak'ın Kuveyt'le yaşadığı anlaşmazlıktır. Uzun zamandır sınır sorunları yaşayan iki ülke arasında İran-Irak savaşından sonra birde Irak'ın Kuveyt'ten aldığı borcu ödemek istememesi sorunu eklenmiştir. Irak savaşta Arap çıkarlarını korumuş olduğu düşüncesiyle diğer Arap devletlerinden tazminini istemiştir(Turan, 2012: 190). 1988'de İran-Irak Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Irak silahlanmaya devam etmiş ve komşusu Kuveyt üzerinde, o bölgenin eskiden Basra vilayetine bağlı bir kaza olduğunu öne sürerek, kaçak olarak Irak petrolünü çıkardıkları gerekçeleriyle hak iddia etmeye başlamıştır(Sander, 2011:569).

Bu nedenler doğrultusunda Körfez Savaşı İran-Irak Savaşı'nın sona ermesinden kısa bir süre sonra, Irak'ın Kuveyt'e saldırması ile ortaya çıkmıştır.2 Ağustos 1990 'da Irak Kuveyt'i ilhak etmiştir ve bu ilhak sonrası bir dizi olay ve gerilim meydana gelerek birçok olaya zemin hazırlamıştır. Nihayetinde de bir kriz savaşa dönüşmüştür(Küçük, 2011). Irak'ın Kuveyt'i işgali, ilhak etmesi ve Kuveyt'i 19. Vilayet olarak ilan etmesi Ortadoğu petroleri ile yakından ilgilenen Batılı devletler tarafından büyük bir tepki ile karşılanmıştır. Bosna-Hersek bunalımından farklı olarak Kuveyt'in işgali yalnız bölgeyi değil, petrol kaynaklarının denetimi dolayısıyla tüm uluslararası sistemi tehdit etmekteydi. ABD hiç zaman kaybetmeden NATO ve çeşitli Arap devletlerinin katıldığı çok uluslu bir ittifak kurmuştur. BM güvenlik konseyi aldığı bir kararla 15 Ocak 1991

tarihine kadar Kuveyt'ten çekilmediği takdirde Irak'a karşı silahlı güvenlik önlemleri alınacağını açıklamıştır. Nitekim 17 Ocak'ta savaş başlamıştır(Sander, 2011:570).

ABD'nin önderliğinde Irak'a karşı bir savaş başladı. "Çöl Fırtınası" adı verilen hava harekâtı oldukça iyi sonuçlar verdi. Saddam Hüseyin fazla dayanamadı. Hava ve kara harekâtları ABD için iyi sonuçlandı, harekât devam ederken ABD başkanı George Bush 27 Şubat 1991'de ateşkes ilan ederek beklenenden erken zamanda savaşa son verdi. Bunun nedeni Irak'ın bir karışıklık içine girmesini engellemektir. ABD dünyanın en önemli petrol bölgelerinden biri olan Irak'ta çıkarlarına zarar verebilecek istikrarsızlık istemiyordu. BM Güvenlik Konseyi'nin 2 Mart 1991 tarihinde aldığı kararla ateşkes resmen yürürlüğe girdi. Bu karara göre; Irak Kuveyt'i ilhak kararını kaldırarak, Kuveyt'ten elde edilen kazanımlar ve alınan esirleri iade edecek ve Kuveyt'e karşı her türlü askeri harekâtın sona erdirilmesi konusunda mutabakata varılmıştır. Bununla beraber Irak BM'nin tüm üyelerine yönelik füze saldırıları ve savaş uçağı uçuşlarına da son verecektir. Körfez Savaşı'nın en önemli ve uzun vadeli sonucu, tüm Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da köktenci akımların güçlenmesidir. Bölgede 1945'ten beri üzerinde durulan, güzel bir "hayal" olarak görülen Arap Birliği büyük bir darbe yemiştir(Küçük, 2011).

Diğer bir sonuca baktığımızda, bölgenin kabileler, mezhepler ve yerel asiller arasındaki çekişmelere, yine bölge de yeni bölünmelerin olma ihtimali artmıştır. Bölge ülkelerinin büyük çoğunluğunun sınırları, yerel etnik faktörler ve dinsel yapı dikkate alınmadan emperyalist devletler tarafından çizilmiştir ve bu sınırların çizilmesi tamamen kendi çıkarları doğrultusunda olmuştur. Körfez Savaşı'nın bir diğer önemli sonucu bölgede İran'ın ağırlığı ve etkisi artmıştır. Körfez coğrafyasının en önemli ve güçlü iki devletinden birinin 1991'de uğradığı ağır yenilgi ve sonrasında Irak'a uygulanan ekonomik ambargo, diğer devlet olan İran'ı bölgede üstün ve etkin bir konuma getirmiştir(Küçük, 2011).

Körfez Savaşı dünyanın yeni yapılanmasında ilk önemli adımdır. Çünkü bu savaş ve sonuçlarıyla Ortadoğu'nun tüm yapısı değişmeye başlamıştır. Bu savaşın sona ermesinden yaklaşık 6 ay sonra SSCB'nin dağılması ile dünya tümü ile yeni bir yapılanma dönemine girmiştir. Yani milletlerarası politikanın hem odak merkezlerinde hem de unsurlarında bir değişim ve dönüşüm süreci başlamıştır. Sovyetlerin dağılışıyla

birlikte ortaya çıkan yenedünya düzeni, sonucunda patlak veren Körfez Savaşı'nın ortaya çıkardığı yeni şartlar, bu düzeninin dönüm noktasını Körfez Savaşı'nın oluşturduğu düşünülmektedir(Küçük, 2011). Dünya tek kutuplu sisteme doğru evrilmekteydi.

Bu kısa değerlendirmeden sonra Türk dış politikası açısından körfez krizi ve savaşına bakacak olursak Özal'ın aktif dış politika düşüncesi için körfez krizi uygulama alanı olmuştur. Yine geleneksel Türk dış politikası açısından bir kırılma noktası olarak kabul edilir(Turan, 2012: 195). Özal Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle ortaya çıkan Körfez krizini sahip olduğu dış politika vizyonunu kanıtlayabileceği ve uluslararası arenada sergileyebileceği bir fırsat olarak görmekteydi. Bunu da kamuoyuna verdiği demeçlerde: "Bir koyup, üç alacağız. Bu işten çok karlı çıkacağız. 21. Asır Türk Asrı' olacak." Diyerek açıklamıştır.

Yine Özal, bu dönemde medyanın gücünü iyi kullandı. Zaman zaman yaptığı sivri çıkışlarla, Körfez savaşı sırasında karizmasını ön plana çıkararak, sürekli kendisinden, dolayısıyla Türkiye'den söz edilmesini sağladı. Körfez Savaşı sırasında ABD Başkanı Bush'un fikirlerine değer verdiği ve önemli konuları sürekli danıştığı lider olarak, uluslararası boyuta çıkmayı ve uluslararası liderler arasına girmeyi başardı(Doğan, 1994:317). Özal Türkiye'nin Körfez savaşı politikasını belirleyen en önemli aktör olmasına rağmen belli sınırları vardı. Örneğin; Müttefik kuvvetlerden gelen askeri destek çağrısına TSK'dan gelen baskı nedeniyle karşılık verememiştir. Yine Ordunun sınır ötesi harekât için hazır tutulması önerisini de dönemin Genelkurmay başkanına kabul ettirememiştir(Balcı, 2013: 187).

Türkiye Körfez Krizi'nin başlangıcından itibaren Irak'ın karşısında yer almıştır. Bu tutumun öncelikli nedeni Irak'ın aşırı silahlanması ve bölgede gerilim yanlısı politikaları, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Projesi'ne karşı tutumu ve PKK 'ya sağladığı destek olmuştur. Türkiye, Irak'ın Kuveyt'i işgaline sert bir şekilde karşı çıkmıştır.(Küçük, 2011). Türkiye BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı 661 sayılı karara uyarak Irak'ı kınamış ve Kuveyt'ten çekilmesi gerektiğini açıklamıştır. Ekonomik ambargo kararının alınmasından sonra Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını kapatmıştır. Bu kararlar birlikte Türkiye, Irak ile olan bütün ticari ilişkilerini de kesmek zorunda kalmıştır(Soysal, 2000: 249).

Soğuk savaşın ardından değişen dünya dengeleri çerçevesinde Özal'la birlikte dış politikada kontrolü ele alan Türkiye uluslararası sistemdeki rolünü yeniden tanımlamaya çalışmıştır. Bu çerçevede ABD ve Avrupa ile ilişkilerin geliştirilmesi ve güvenilir bir müttefik konumunun vurgulanmasının yanı sıra Türkiye'nin bölgesinde ki gelişmelerde söz sahibi olması da amaçlanmıştır. Yine Bu doğrultuda Türkiye krizin ilk birkaç günü hariç tamamen aktif bir politika izleyerek hem ABD'nin yanında olmuş hem de BM kararlarının en kısa sürede benimseyerek uygulamaya koymuştur. Tüm bu politikalar sonucunda Türkiye “bir koyup üç almak” bir kenara Irak'ın Kuzeyinde üç temel sorunla uğraşmak zorunda kalmıştır. İlk olarak alınan tedbirlere oluşturulan güvenli bölgelere rağmen ortaya çıkan mülteci akını Türkiye'yi zor durumda bırakmıştır. İkinci olarak ise Kuzey Irak'ta ortaya çıkan Kürt yönetiminin konumunu güçlendirmesi tehdit oluşturmuştur. Son olarak oluşan siyasi boşluk Pkk'nın bölgedeki faaliyetlerini kolaylaştıran bir etken olmuştur(Turan, 2012: 195-196).

Özal'ın temel dış politika felsefesi olan Ticari ilişkileri geliştirip siyasi ilişkilerin buna bağlı olarak gelişeceği düşüncesinin Ortadoğu'da başarılı olduğunu söylemek güçtür. Bunun sonucunda Irak'la ticarete dayanan bölge ekonomisinin çökmesi ülkenin tümünü olumsuz etkilerken, Yumurtalık petrol boru hattı da dahil olmak üzere, Irak'la ortaklaşa sahip olunan tesisler yıllarca çalışmayacaktı. Ama asıl önemli olan Irak'la yapılan çok yönlü ticaretin tümüyle durması ve Irak'ın dünya ile ticaretini büyük ölçüde Türkiye üzerinden sağlıyor olması nedeniyle bu gelirden Türk ekonomisinin mahrum kalmasıydı. Türkiye'nin ambargo nedeniyle ekonomik kaybı yaklaşık olarak 40 milyar doları bulmuştu. Savaşın sonucunda Saddam Irak'ın başında kalmaya devam edecek ve aradan geçen yıllara rağmen bu konumunu sürdürecekti(Turan, 2012: 195-196). Özal'dan sonra Özal'ın aktif dış politika vizyonunu büyük ölçüde benimsemiş ve bölgesel lider olmaya çalışan AKP hükümetlerinin günümüzde dillendirdiği “Bölgesel güç olma” iddiasıda yukarıda ki Özal vizyonun bir yansımasıdır.

3.3.3-İsrail İlişkileri

İsrail devleti, İkinci Dünya Savaşından sonra ABD ve İngiltere gibi devletlerin desteğiyle 1948 yılında kurulmuştur. Türkiye ise, halkı Müslüman olan ülkeler arasında 1949 yılında İsrail'i resmen tanıyan ilk devlet oldu. Bu durum, Türkiye'nin batı eksenli

dış politika anlayışına uygun ve ABD ile İsrail arasındaki ilişkilerini geliştirmesine neden olmuştur.

Türkiye'nin İsrail'e yönelik politikasını belirlemede temel parametre Arap-İsrail uyuşmazlığı ve Arap-İsrail Savaşları etkili olmuştur. Bununla birlikte, Türkiye İsrail'le ilişkilerini geliştirirken bu konuda ki en önemli parametre toplumsal talepler olmuştur. Bu durum günümüzde de geçerliliğini korumaktadır(Öztürk, 2004:237).

Bu genel süreçle birlikte 1980 askeri darbesinden sonra Türk-Arap ilişkilerinde önemli gelişmeler olmuş buna paralel olarak İsrail ile ilişkilerde ise bir kesilme olmamıştır. Türk dış politikasında bu denge genelde sağlanmıştır. Özal döneminde ilişkiler zaman zaman İsrail'in Filistin tutumuyla nedeniyle kesilme noktasına gelmiştir. Olayların günümüzde ki yansıması gibi 80'li yıllarda da aynı seyir devam etmiştir(Öztürk, 2004:237).

Türkiye'yi İsrail'e yakınlaştıran nedenler arasında;

1- Türkiye'nin Uluslararası alanda çeşitli sorunlar karşısında(Ermeni ve Rum lobilerine karşı) Yahudi lobilerinin desteğine ihtiyaç duyması

2-Filistinliler ve İsrail arasında başlatılan çözüm süreciyle, adil ve kalıcı bir Ortadoğu barışı için umutları artırmıştı. Türkiye, bu ortamda resmen tanıdığı her iki ülkeyle de ilişkilerini geliştirerek Ortadoğu da sağlam dostluklar kurmak istiyordu.

3- Terör örgütü PKK eylemlerinin komşu ülkeler olan Suriye, İran ve Irak tarafından desteklenmesi, Türkiye ile Suriye arasındaki yaşanan su sorunu ve İran rejiminin Türkiye'de neden olduğu rejimin devamı konusunda duyulan rahatsızlık, Türkiye'ye bölgede işbirliği yapabileceği başka ülkeler aramaya yöneltti

4-İsrail'in resmen tanınmasından önce olduğu gibi, birçok uluslararası platformlarda Türkiye'yi yalnız bırakan ve karşısında olan İslam ülkeleriyle geliştirilen ilişkiler yerine resmi ve gayri resmi yollardan Türkiye'ye destek veren İsrail'le üst düzey ilişki kurmanın gerekliliği(Koplay, 2015).

6- Türkiye'de özellikle entelektüel çevrelerde İsrail'e karşı olumlu bir yaklaşım söz konusu olması(Öztürk, 2004:240).

7- Son olarak, kurmaya çalıştığı yenedünya düzeni için ABD'nin bölgede sağlam müttefiklere ihtiyacı vardı. Bu bağlamda ABD, Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkilerin geliştirilmesini istiyordu(Koplay, 2015).

1980'lerin ikinci yarısından itibaren Türkiye İsrail ilişkileri giderek gelişme göstermiştir. Bunun öncelikle nedeni Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinin önceki dönemine göre Özal'la birlikte gelişme göstermesi olmuştur. ABD bu dönemde Ortadoğu'da ne büyük iki müttefiki olarak İsrail ve Türkiye'yi görmekteydi(Sönmezoğlu, 2006: 449).

Türkiye-İsrail ilişkilerini geliştiren ve pozitif ivme kazandıran 1983 yılında iktidara gelen Turgut Özal'dır. Özal ile birlikte Özal'ın temel dış politika felsefesi gereğince ticari ilişkileri geliştirmeyi amaçlamıştır. Özal Bu dönemde Orta Doğu problemlerinin çözümünde Türkiye'nin rol oynaması gerektiğini ifade etmiş İsrail ile temasın sürdürülmesi gerekliliğinden bahsetmiştir(Öztürk, 2004:240). Bu doğrultuda Özal döneminde İsrail'le ilişkiler ikinci kâtip düzeyinden Büyükelçilik düzeyine yükseltilmiştir.

Aslında, Türkiye ile İsrail arasında özellikle Soğuk savaş boyunca aynı ortak cephede yer almaktan kaynaklanan bir birliktelik söz konusu olmuştur. Yine Orta Doğuda Müslüman toplumların arasında İsrail'e en az sorun çıkartan ülkenin Türkiye'nin olması İsrail kamuoyunda Türkiye'ye karşı olumlu bir hava hâkim olmuştur. Türkiye bölgede ki sorunlara mümkün olduğunca karışmak istememiş ve taraf olmaktan çekinmiştir. Ancak dönem dönem Türk hükümetleri iç politikada İsrail konusunu kullanmıştır. Kamuoyunda ki belli hassasiyetleri dikkate alarak hareket etmişlerdir. Yine bu durum da günümüz siyasetinde karşılığını bulmaktadır. İlişkiler bu gibi nedenlerle sürekli değişen bir şekilde gelişme göstermiştir(Öztürk, 2004:241).

14 Kasım 1988 tarihinde Cezayir'de FKÖ konseyi toplantısında bağımsızlığını açıklayan Filistin Devletini aynı gün tanıyan ilk ülke Türkiye olmuştur. 40 yıl önce İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olan Türkiye Filistin devletini tanıyan ilk NATO ülkesi olarak dengeyi sağlamaktaydı(Sönmezoğlu, 2006: 451).

İlişkilerde ki bir diğer önemli etken 1985 yılından sonra Türkiye'nin dış politikasında, Avrupa topluluğuna tam üyelik başvurusunun gündeme gelmesiyle Yahudi lobisinin önemi Türk kamuoyunda ve karar alıcıları tarafından tekrar vurgulanmış ve ilişkiler bu doğrultuda tekrar olumlu yönde gelişme göstermiştir. Yine

Kıbrıs Arap devletleri tarafından tanınması Pkk sorununda Türkiye'nin Suriye ve Irak'tan gereken desteği almak bir yana bu devletlerinin Pkk'ya gizli ve açık destekleri Türkiye'yi İsrail ilişkilerini doğrudan yansıtmıştır. Türkiye'yi İsrail'e yakınlaştıran önemli bir etken olmuştur. Güçlü Yahudi lobisi özellikle ABD'de Ermeni ve Rum lobilerine karşı Türkiye'ye destek sağlamıştır. Türkiye gelişen siyasi ve ekonomik işbirliğinin bir sonucu olarak, İsrail'deki diplomatik temsilciliğinin seviyesini 19 Aralık 1991'de yeniden büyükelçilik düzeyine çıkarmıştır(Öztürk, 2004:242).

Yukarda saydığımız bütün bu faktörler Türkiye'nin İsrail ile olan ilişkilerini geliştirmeye yönelik adımlar olarak karşımıza çıkmıştır. Türkiye'nin 1960'lı yıllardan beri uyguladığı Arap yanlısı dış politika başta Filistinliler olmak üzere Arap dünyasından Kıbrıs meselesi ve Bulgaristan'da ki Türk azınlık gibi sorunlarda gereken desteği alamamıştır. Hatta Filistin kamplarında Türkiye karşıtı gruplara silahlı eğitimler bile verilmekteydi. Bu çerçevede doğrultusunda Türkiye Ortadoğu'da İsrail ile ilişkilere daha fazla önem vermeye başlamıştır(Sönmezoglu, 2006: 450).

1990'lı yıllarda ilişkilerin iki taraflı ve çok boyutlu geliştirilmesi için şartlar son derece müsaitti ve ilişkilerin geliştirilmesi Türkiye açısından bir zorunluluk halini alıyordu. Soğuk savaş sonrasında iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde ABD, deyim yerindeyse, katalizör rolü oynamıştır. Bu durumun da büyük etkisiyle gelişmeye başlayan Türkiye-İsrail işbirliğinin ilk belirgin örneği, Kuzey Irak ve Güney Lübnan'a ilişkin istihbarat alış verişleri olarak gerçekleşmiştir. 1990'larda özellikle bu yılların ilk yarısında, ABD ve AB'den Türkiye'ye yönelik askeri ambargolarına karşı Türkiye yeni bir alternatif arayışına yönelmiş ve bu çerçevede İsrail'le yakınlaşmıştır. Bu dönemde, ilişkilerin gelişmesini kolaylaştıran çeşitli faktörler bulunmaktadır. ABD, her iki ülkenin de soğuk savaş sonrası stratejik önemini düşünmektedir. Yani ABD, yenisünya düzeninin doğmasında Türkiye-İsrail devletlerinin rolüyle yakından ilgilenmektedir. Genel hatlarıyla Türk-İsrail ilişkilerindeki normalleşme, büyük ölçüde yeni uluslararası ve bölgesel gelişmelere bir tepki niteliğinde ve Özal'ın karşılıklı ekonomik bağımlılık ve siyasal liberalizm esasına dayalı dış politika ilkesiyle örtüşmektedir(Koplay, 2015).

3.4-TÜRKİYE-YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ

Türkiye ile Yunanistan arasında Cumhuriyet Türkiye'si döneminde en önemli iki sorun Ege adaları kıta sahanlığı ve Kıbrıs konularında olmuştur. Yunanistan bu konuları bahane ederek Uluslararası arenada Türkiye'yi suçlayan bir politikalar bütünü izlemiştir. Bu konular 80 yıllara kadar iki ülkeyi karşı karşıya getirmiştir. 1980'li yıllarla birlikte Özal'ın iktidara gelmesi ve dışa açılma ve yakın komşularla başta ekonomi olmak üzere karşılıklı işbirliği ve dostluk ilişkilerini geliştirme politikası çerçevesinde Yunanistan ile de yeni gelişmeler yaşanmıştır(Duman, 2010: 345).

Özal iki ülke arasında var olan meselelerin çözümünde ticari ve insani ilişkilerin geliştirilmesini önemli bir adım olarak görmekteydi(Bıyıklı, 2008:273). Özal, Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin, Yunanistan gösterdiği sert tutum ve politikaların ilişkileri daha da kötüleştirdiğini öne sürmüş ve Yunanistan'ın, Avrupa Konseyi'nde Türkiye'nin Konseyle olan bağlarını engellemesini, AET ile ilişkilerinin yeniden düzenlenmesinde güçlük çıkarmasını, NATO çerçevesinde Limni konusunu gündeme getirmesini örnek olarak göstermiştir. Ayrıca, Yunanistan'ın ulusal güvenliği açısından Türkiye'yi tehdit kaynağı olarak göstermesini eleştirmiş ve Yunanistan'ın bu durumu kullanarak adaların silahlandırılmasına çalıştığını ileri sürmüştür. BM Genel Sekreteri'nin önerilerinin Kıbrıs Rumları tarafından reddedilmiş olmasının, Yunanistan'ın görüşmeler yoluyla bir çözümden kaçındığını ve gerilimi sürdürebilmek için Kıbrıslı Rumların zararına da olsa, bunu bahane olarak kullandığını iddia etmiştir(<http://www.turkishgreek.org>(10 Nisan 2015)). Günümüzde de Kıbrıs konusunda aynı noktalarda tikanlıklar yaşanmaktadır

Yine Özal iki ülke arasında güven ortamının sağlanması gerektiğine değinmiş 3 Nisan 1985 tarihli demecinde, Yunanistan'a hâlihazır sınırların ihlal edilmezliğini de garantileyecek bir Dostluk, İyi Komşuluk, Uzlaşma ve İşbirliği Anlaşması imzalamayı teklif etmiştir. Bu Papandreou tarafından reddedilmiştir. Özal'a göre; “Ege kıta sahanlığında Türk ve Yunan iddiaları çakışmaktadır. Kıta sahanlığı henüz hukuken sınırlanmadığı için, bir ülke, kendi topraklarında gözü olduğu iddiası ile diğerini suçlayamaz”(http://www.turkishgreek.org(10 Nisan 2015)). Özal Ege Kıta sahanlığı konusunda Yunanistan'ın uluslararası hukuk kurullarını ihlal ettiğini savunmuş bu bölgenin silahtan arındırılması gerektiğini söylemiştir(Duman, 2010:347).

Bu dönemde ortaya çıkan Limni sorunu ilişkileri gerginleştiren bir diğer konu olmuştur. Yunanistan Limni 'de bulundurmuş olduğu kuvvetlerini NATO savunma planları içerisinde göstermek istemesi, Türkiye'nin sert tepkisini çekmiş ve giderek, iki ülke arasında karşılıklı suçlamalar bu konu üzerinde yoğunlaşmıştır. Limni adasının silahlandırılması ve bu kuvvetlerin NATO'ya tahsis edilmesi çabası, Ege adalarının silahsızlandırılacağına ilişkin daha önce yapılan antlaşmaların ihlal edilmekte olduğunu savunan Türkiye ile Yunanistan arasında karşılıklı suçlamalara dönüşmüş ve her iki ülke de bu konudaki görüşlerini ulusal savunma ve güvenlik kaygılarına dayandırmış ve diğer tarafı kendi toprak bütünlüğü açısından tehdit olarak algıladığından silahlanma yoluna gittiğini savunmuştur(Fırat, 2013: 109). Yine Türkiye ve Yunanistan arasında ulusal hava sahasının ihlal edildiğine ilişkin görüş ayrılıklarının sürmekte oluşu, Yunanistan'da, "ulusal karasuları sınırının 12 mile çıkarılarak bütün ilgili sorunların çözümlenebileceği" yaklaşımının sıklıkla gündeme getirilmesine neden olmuştur. (<http://www.turkishgreek.org> (10 Nisan 2015)).

Türkiye'nin dış politikasında günümüz tabiri ile "0" sorun politikası o dönemde Özal'ında savunduğu dış politika anlayışlarından birisi olmuştur. Türkiye'nin sürekli Dış dünya ile iletişim halinde olması gerektiğini savunan Özal birçok kez Yurt dışı seyahatine çıkmıştır. Bu amaç doğrultusunda Yunanistan'ı da ziyaret eden Özal yaşanan sorunların çözümü için aktif bir siyaset izlemiştir(Duman, 2010: 345). Bu dönemde Özal ikili ilişkileri geliştirmek amacıyla Yunan vatandaşlarına uygulanan vizeleri tek taraflı olarak kaldırarak stratejik bir hamle yapmıştır(Bıyıklı, 2008:273). Yine Özal iki ülke arasında ki sorunların çözümü için bir dostluk grubunun oluşturulmasını istemiştir. Fakat bu öneri Yunan karar alıcıları tarafından dikkate alınmamıştır(Duman, 2010: 345).

Özal'a göre Yunanistan ile yaşanan sorunların nedeni bu ülkenin uluslararası hukuk kurallarını tek taraflı olarak yorumlamaya çalışması ve bu konuda sorunları karşılıklı olarak konuşmaktan çekinmesidir. Özal söz konusu sorunların çözümünde dış politikada ki temel ilkelerinden biri olan ekonomi kartı ile çözmeye çalışmıştır. İki ülke arasında ki ticari ilişkilerin gelişmesinin siyasi ilişkilere de olumlu yansıtacağını savunmuştur. Özal Ege meselesi ve Kıbrıs meselesi gibi konuların bir kenara bırakılarak başka alanlarda işbirliğine gidilmesi ticari ilişkilerin artırılmasını savunmuştur. Bunun sonucunda ortaya çıkacak olan olumlu psikolojik şartlarla diğer büyük sorunların da

çözülebileceğini ifade etmiştir(Duman, 2010:346). Bu dönemde iki ülke arasında ki ilişkiler istikrarsız bir şekilde sürmüş, karşılıklı diyalog kurulma çabalarına rağmen başarısız olmuştur.

80’li yılların sonunda Özal’ın yukarda ifade ettiği görüşler çerçevesinde iki ülke arasında Davos görüşmeleri yapılmıştır. Özal Davos görüşmelerinin iki ülke arasında ki gelecekte işbirliğinin geliştirilmesi yolunda önemli bir temel teşkil ettiğini ifade etmiştir. Özal’ın bu çabaları 90 yıllarda iki ülke arasında var olan tüm problemlere rağmen çözümün önünde ki psikolojik bariyerlerin yıkıldığı ve diyalog sürecinin başladığı göstermektedir(Bıyıklı, 2008:273).

3.4.1-İlişkilerde Kıbrıs Sorunu

15 Kasım 1983 yılında Kıbrıs Türk toplumunun bağımsızlık kararı olarak KKTC’yi ilan etti. Ve bir kuruluş bildirgesi yayınladı. KKTC’nin ilanının “İki eşit halk arasında ki ortaklığın bir federasyon çatısı altında yeniden kurulmasını ve sorunların çözülmesini engellemeyip kolaylaştırabileceği” vurgulanıyordu. KKTC bağımsızlığını ilan ettiği gün Türkiye tarafından tanınmıştır. KKTC ilanı aslında Kıbrıs sorununun tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Artık iki toplum arasında değil her ne kadar tanınmasa da iki devlet arasında yaşanan bir sorun söz konusu olmuştur(Fırat, 2013: 108).

Türkiye’nin KKTC’yi tanınması, Yunanistan tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir. Bu konuyla ilgili bir açıklama yapan Yunan Dışişleri Bakanlığı, Türkiye’nin KKTC’yi tanınmasını ve bu konudaki tutumunu kabul edilemez olarak nitelendirmiş ve Türkiye bu tutumundan vazgeçmediği takdirde herhangi bir konuda görüşmemiz imkânsızdır demiştir. İlerleyen günlerde Yunanistan’ın tavrı daha sertleşmiş, Türkiye’nin kurulan bu devleti hemen tanımış olması, kınanmış ve Yunan Hükümet Sözcüsünün yapmış olduğu açıklamada, Türkiye KKTC’yi tanıdığı sürece ve Askerlerini Kıbrıs’tan çekmediği sürece Yunanistan, Türkiye ile hiçbir konuyu görüşmeyeceğini ifade etmiştir. (<http://www.turkishgreek.org> (10 Nisan 2015)).

Özal dış politikasının temeli olan ve daha önce ifade ettiğimiz Türkiye’nin Dünya ekonomisine eklemlenmesi ve bu süreçte engel olan sorunların bir an önce

çözümlemesi üzerine oturtmuştu. Türkiye'nin AB üyeliğinde ve dış yardım almasına en büyük engel olarak da Kıbrıs sorununu görüyor ve bu sorunun çözülmesine büyük önem veriyordu(Fırat, 2013:117). Günümüze kadar devam eden ve çözüm konusunda tüm girişimleri rağmen bir sonuç alınamamıştır. Özal'a göre Kıbrıs meselesi ilgili baştan beri hatalar yapılmış ve bu hatalar Türkiye'nin dış politikasını olumsuz yönde etkilemiştir. Türk dış ilişkilerinin ipotek altına alan bu sorunun çözümüne büyük önem vermiştir. Daha önceki hükümetlerin politikalarını eleştirmiştir bu krizin sürdürülmesinde Türkiye'nin zararlı çıkacağını belirten Özal Kıbrıs konusunda iki toplum arasında doğrudan yapılacak federatif bir yönetimin kurulmasını önermiştir(Duman, 2010:346).

Kıbrıs sorununun çözümünde günümüzde olduğu gibi o dönemde de BM aracı olmuş ve sorunların çözümü konusunda çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bunun en dikkat çeken 1984 yılında New York'ta başlayan dolaylı görüşmeler olmuştur. Bu görüşmeler sonucun bir anlaşma taslağı ortaya çıkmıştır. Taslağa göre; Kıbrıs Federal Cumhuriyeti bağımsız bağlantısız iki kesimli iki toplumlu iki resmi dilli bir devlet olacaktı. Türk federe devletinin toprakları ada topraklarının yüzde 29'unu oluşturacaktı. Yine Cumhurbaşkanı Rum yardımcısı Türk olacaktı ve adada ki Türk birlikleri geri çekilecekti. Türkiye birçok ödün vermesine rağmen Rum tarafı son anda anlaşmayı imzalamaktan vazgeçmiş ve maddelerin tekrar görüşülmesi talebinde bulunmuştur. 2000'li yıllarda Annan planının kabulünde olduğu gibi yine Rum tarafı uluslararası kamuoyunda çözüm karşısında olan taraf olarak kalmıştır. Başarısız olan bu New York sürecinin sonunda KKTC'de yapılan referandumla yeni Anayasa kabul edilmiş ve Rauf Denktaş Cumhurbaşkanı seçilmiştir(Fırat, 2013:119).

Bu dönemde bir diğer çözüme yönelik girişimi Özal yapmıştır. Özal'ın Başbakanlığı ve Cumhurbaşkanlığı dönemlerinde ona çok yakın çalışan, hatta o dönem meşhur tabirlerinden biri "Özal'ın Prenslerinden" olan Özal'a danışmanlık yapan Bülent Şemiler, Kıbrıs konusunda bir röportajında: "Birinci Körfez Krizi dönemi sonrasında Kıbrıs sorununun çözümüne çok yaklaşıldığını ifade etti. Kıbrıs konusunda Özal döneminde iki bölge federal bir cumhuriyet kurulması konusunda her konuda anlaşıldığını anlatan Şemiler, Türkiye Tamam dedi. Konu bitti. Denktaş kaldı. Fakat Özal'a 'Rauf Bey hastadır, gelemmez' diye haber geldi. Eğer Denktaş gelebilseydi belki de o gün Kıbrıs meselesi çözümlenmiş olurdu" demiştir(Tümerkan, 2012).

Başarısız olan bu çözüm girişimlerinden sonra Özal Uluslararası kamuoyunca tanınmayan KKTC'ye uygulanan ekonomik ambargo Kıbrıs Türk Halkının giderek Türkiye'ye daha bağımlı bir hale gelmesi sonucunda Özal Türkiye'de başlattığı liberalleşme politikasının bir benzerini de KKTC üzerinde uygulamak istedi. Akdeniz de bir ticaret merkezi olarak büyüyen bir KKTC ve büyük şirketlerin iki tarafa da yapacakları baskı sonucuyla siyasal çözüme kavuşulacağını da hedeflemekteydi. Kıbrıs Özal'ın siyasal sorunları ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi yoluyla çözüleceği felsefesinin bir uygulama alanı olmuştur. Yine bu doğrultuda Özal Kıbrıs'a yaptığı ziyaret ekonomik amaçlı olmuştur. Özal'ın heyetinde Sakıp Sabancı, Halit Narin, Ali Koçman, Şarık Tara gibi önemli işadamları yine dönemin meşhur tabiri ile Özal'ın prensleri bulunmaktaydı. Bu işadamlarının KKTC'de yatırım yapması amaçlanmıştı. Bu yatırımlara devlet güvencesi de verilecekti. Fakat tüm bu gelişmelere rağmen Türk sermayesi ve Uluslararası sermaye Kıbrıs'a yatırım yapmayı rasyonel bulmadı. Bürokrasi ve iç çekişmeler gerekçe gösterildi Yine ulusal çıkarlar kavramı ulusal sermaye için yeterli bir yatırım yapma gerekçesi değildi(Fırat, 2013:120-121).

Ekonomik olarak yapılan bu girişimlerin dışında yine Özal siyasi olarak da Kıbrıs politikasına doğrudan müdahale edebilmek için Türkiye'den göç edenleri içeren Yeniden Doğuş Partisi (YDP) kurduruldu. Yine Özal KKTC Devletinin uluslararası alanda tanınması konusunda çok fazla adım atmasa da KKTC'nin gözlemci statüsü ile İslam Konferansı Örgütüne katılması önemli bir girişim olmuştur(Fırat, 2013: 121).

Özal'ın bu çabaları Kıbrıs konusunu çözmeye yetmese de diyalog sürecini yeniden başlatmıştır. Bugün Kıbrıs'ta Türk ve Rum liderler arasında ki müzakere görüşmeleri de Özal'ın mirasıdır diyebiliriz.

3.5-TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik düşüncesi Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki değişim batılılaşma yenileşme hareketlerine kadar götürebiliriz. Osmanlı modernleşmesi bu akımın ilk icraatlarıdır. Bu ideal, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte batılılaşma, çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşma ve kalkınma hamlesi olarak devam ettirilmiştir.

Avrupa Birliği'ne üyelik hedefi, ortaklık müracaatını yapıldığı 1959 yılından beri en önemli gündem konularından birisi olagelmiş, Avrupa Birliği'yle ilişkilerindeki politikası Avrupa'yla bütünleşme kapitalist sisteme uyum sağlamak düşüncesi olarak şekillenmiştir. Ankara Antlaşması'nın 12 Eylül 1963'te İnönü Hükümeti ve Topluluk yetkilileri arasında Ankara'da imzalanıp 1 Aralık 1964'te yürürlüğe girmiştir. Ankara Anlaşması gereğince Türkiye-AB ortaklığının 3 dönem şeklinde öngörülmüştür.

Hazırlık Dönemi: Anlaşmaya göre 5 yıl olarak öngörülen fakat görüşmelerin uzaması nedeniyle 8 yıl sürerek 1 Aralık 1964 – 31 Aralık 1972 tarihleri arasını kapsayan bu dönemde, Topluluk üstleneceği tek taraflı yükümlülüklerle Türk ekonomisini güçlendirmeyi ve Gümrük Birliği'ne geçişe hazır duruma getirmeyi taahhüt etmiştir. Topluluğun Geçici Protokol ile saptanmış bazı tarım ürünlerine ithal kolaylıkları tanınmasının ve I. Mali Protokolün etkileri, 1958-64 döneminde düşmekte olan AET'nin Türkiye'nin dış ticaretindeki payının 1964-72 dönemindeki artışı ile görülür(Ceyhan, 1991:487).

Geçiş Dönemi: 1 Ocak 1973'te Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle başlayan bu dönemde taraflar karşılıklı ve dengeli yükümlülükler esasına dayanarak, sanayi ürünleri ticaretinde Gümrük Birliği'nin kurulmasını hedeflemişlerdir. Topluluk, pamuk ipliği, pamuklu dokuma ve rafine petrol ürünleri hariç, Türk sanayi ürünlerine gümrük vergilerini ve kısıtlamaları derhal kaldırırken, bazı tarım ürünlerine de ithal kolaylıkları sağlamıştır. Türkiye ise AET menşeli sanayi ürünlerine uyguladığı gümrükleri kademeli şekilde 12 yılda kaldırmayı öngörmüş, korunması gereken hassas sanayi ürünleri içinse bu süreyi 22 yıla uzatmıştır(Ceyhan, 1991:487).

Son Dönem: Türkiye ile AET arasındaki ortaklık ilişkisindeki son dönem Ankara Anlaşması'nın 5. maddesinde şu şekilde vurgulanır: “Son dönem gümrük birliğine dayanır ve Akit Tarafların ekonomi politikaları arasındaki koordinasyonun güçlendirilmesini gerektirir.” Bu aşamalardan sonra 1970 yılında Katma Protokol'ün imzalanması önemli dönüm noktası olmuştur(Balcı, 2013:189).

Kıbrıs müdahalesi ile gergin bir döneme giren Avrupa Birliği ilişkileri 12 Eylül darbesiyle tamamen kesintiye uğramıştır. Özal'ın Aralık 1983'te iktidar olmasıyla ilişkiler normalleşmeye başlamış ve Özal açıklamalarında AB'ye tam üyelik başvurusunun yapılması ve gerekli şartların hazırlanması gerektiğini savunmuştur

(Balcı, 2013:189). Birçok yazar tarafından Özal beyni batıda yüreği İslam dünyasında olan bir devlet adamı olarak tanımlanmıştır. Bu çerçevede Özal İslami değerler ile Batının rasyonel ve modern düşüncesini bütünleştirme amacını vurgulamıştır. Özal AB üyeliği ile hem ekonomik bakımdan kalkınmış ve gelişmiş bir Türkiye hem de İslami bir topluma sahip ama laik bir devlet anlayışına sahip bir Türkiye hayal etmekteydi. Yine Özal için Batı ve Doğu şeklinde iki dünya vardı. Türkiye coğrafi, ekonomik, kültürel, siyasal ve sosyal bakımdan bu iki dünyanın merkezinde bulunuyordu. Batı sahip olduğu askeri, ekonomik ve siyasi gücüyle sembolleşmiş Doğu'da tarihi, kültürü, petrol zengini ülkelerin doğal kaynaklarıyla sembolleşmişti. Özal bunların hiçbirini bırakmaya niyetli değildi birini diğerine tercih etmek yerine iki dünyadan da faydalanıp bu iki dünyayı birleştiren köprü görevi görmek istiyordu(Gözen, 2000: 132). Özal'a göre köprü'nün en önemli özelliklerinden biri her iki yakaya da aynı oranda sabitlenmiş olmasıdır. Yani Türkiye hem Doğu hem de Batı için vazgeçilmez bir ülke olmalıdır (Bıyıklı, 2008: 260). Bu doğrultuda İslam konferansı üyeliği ile doğuda ben varım derken AB üyeliği ile de batıda da var olduğunu göstermek istiyordu(Gözen, 2000: 132).

Özal yukarıda ki bakış açısıyla birlikte Türkiye ekonomisinin liberal yapısının sağlamlaştırılması ve AB ülkeleri ile ticaretin geliştirilmesini istemekteydi. Demokratik kurumsallaşmanın sağlanması ve ülkede ki darbe endişelerinin ortadan kalkması için birliğe üyelik onun için büyük önem taşıyordu. Yine Türkiye AB üyesi olarak başta Yunanistan olmak üzere komşularıyla olan sorunları uzun vadede çözüme kavuşacaktı. Türkiye'nin AB üyeliğinin getireceği siyasi ve ekonomik gelişmeler Türkiye'yi bölgesel güç konumuna getirecekti ve buda Orta Doğu da ve İslam dünyasında Türkiye'nin önemi artıracaktı(Bıyıklı, 2008:267).

Özal ve hükümeti AB üyelik başvurusu çok önemsemekteydi ve bunu iç politika aracı olarak kullanan ANAP'ın bundan vazgeçmesi de mümkün değildi. Çünkü muhalefet partileri bunu halka bir hezimet olarak yansıtabilirdi. Özal üyelik başvurusu yapmadan önce AB'yi etkileyecek bazı adımlar atılmasını öngörmüştür. Bu adımlar

1-Avrupa İnsan Hakları komisyonuna Türk vatandaşlarının bireysel başvuruda bulunabilmesi 1987 yılında sağlanmıştır

2-Türkiyede'ki Yunan gayrimenkullerinin satışını yasaklayan 1964 Tarihli gizli kararnamenin kaldırılması Bununla Yunanistan Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde olası vetosunun önüne geçilmek istenmiştir.

3-AB'nin Türkiye ile ilgili en büyük çekincelerinden biri olan Serbest dolaşım hakkı konusunda ısrarların azaltılması yabancı yatırımların artmasıyla Türkiye'de yeni iş imkânlarının ortaya çıkacağı böylece Türk iş gücünün Avrupa'ya göçünün önüne geçileceği Türk makamlarınca savunulmuştur.

4-Türkiye'nin Batı dünyası için ekonomik ve siyasal önemi vurgulanmıştır. Batı Avrupa'nın Soğuk savaş döneminde korunmasında Türkiye'nin etkisi.

5-Türkiye'de yapılan ihalelerde AB firmalarının başarılı olmasının sağlanması bununla birlikte Özal hükümeti büyük sermaye çevrelerinin AB ülkeleri üzerinde Türkiye lehine baskı kurmasını amaçlamıştır(Erhan ve Arat, 2013:93-94).

Yukarda ki adımlara ek olarak 1986 yılında Türkiye-AB ilişkilerinden sorumlu bir devlet bakanlığı kurulmuştur. Özal'a göre Türkiye AB ile ilişkilerinde mevcut olan anlaşmalarda ki tüm şartları sağlamıştı. Bunun sonucunda ilişkilerin devamı AB'ne üyelik ile olacaktı. Yine Özal'a göre uzun ince bir yol olarak tanımladığı Türkiye'nin AB ilişkileri ve tam üyelik müracaatı Türk milletinin Avrupa'nın değerleri ile bütünleşmesinin bir ifadesi ve bunun somut bir adımı olarak anlaşılmalıdır(Bıyıklı, 2008:267).

Türkiye'nin bu adımları AB topluluğunca olumlu karşılanmış bunun sonucunda Özal'ın tarihi girişiyle Roma anlaşmasının “Her Avrupa Devleti Topluluğa üye olmayı talep edebilir” şeklinde başlayan 237. maddesi çerçevesinde 14 Nisan 1987 tarihinde tam üyelik başvurusu yapmıştır. Özal bu başvuruyu yaparak, bu konuda 1959'dan beri gösterilen duruş ve çabalara yeni bir boyut ve bütünlük getirmiş, bu süreçle birlikte yeni bir aşama geçilmiştir(Uysal, 2001:146).Başvurunun ardından Özal “Biz başvuruda bulunduk, uzun ince bir yoldayız” diyerek günümüze kadar uzanan sürecin uzun olacağının sinyallerini vermiştir(Ercan, 2012:370). Gelişmeler Türk kamuoyunda da bu gelişme olumlu karşılanmıştır. Hatta gazeteler üyelik başvurusunu sanki Türkiye Avrupa Birliği üyesi olmuş gibi yansıtmıştır. Basının bu yaklaşımı 1995'te ki Gümrük Birliği Kararları ve 1999'da ki Helsinki zirvesi sırasında da tekrarlanacak Türkiye “tekrar tekrar” Avrupalı ilan edilecektir(Çiftçi, 2010: 298).

Başvuru sonucunda Avrupa parlamentosu yaptığı değerlendirmede; Azınlıkların hak ve özgürlükleri ve Kıbrıs konularında günümüzde de değişmeyen eleştiriler yapmış, Türkiye'nin başvurusunu değerlendiren 17 Aralık 1989 tarihli Komisyon raporunda da, bu konular başvurunun reddinin siyasal dayanakları olarak yer almıştır. Diğer taraftan, yükselen enflasyon ve önlenemeyen işsizlik gibi öncelikle çözülmesi gereken ekonomik sorunların yanı sıra siyasi çoğulculuğun genişletilmesi, demokratikleşme yolunda gereken adımların atılması ve insan haklarında düzelme konularının da Türkiye için uyum zorunlulukları olarak sıralanmıştır. AB'nin o dönemde genişlemeden çok, karar alma sürecinin hızlandırılması ve Avrupa Tek Pazarı'nın kurulması gibi yapısal hedeflere yönelmesi de raporun olumsuz bir içerik taşımasına neden olmuştur(Uysal, 2001:146).

Yine komisyon Türkiye ile AB arasında tam üyelik müzakerelerinin başlamasının hem Türkiye hem de AB açısından yararlı olmayacağı görüşünü savunmuştur. Türkiye ile AB ilişkilerinin gümrük birliğinin tamamlanması, mali işbirliğinin canlandırılması ve siyasal kültürel bağların güçlendirilmesi alanlarında çalışmalar yürütülmesi kararlarını almıştır(Erhan ve Arat, 2013:100).

Sonuç olarak, Komisyon'un raporu 5 Şubat 1990'da toplanan Bakanlar Konseyi tarafından ilk haliyle kabul edilmiştir ve Türkiye'nin üyelik başvurusu reddedilmiştir (Uysal, 2001:146). Yukarda saydığımız Türkiye'de ki ekonomik yetersizlik, demokrasi ve insan hakları problemleri, azınlık sorunlarını, serbest dolaşım hakkı ve Kıbrıs ili ilgili anlaşmazlıklar günümüzde de Türkiye AB ilişkilerinin sorunlu olduğu alanlardır(Balcı, 2013:190).

Komisyon tarafından açıklanmasa da Türkiye ile AB ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen iki önemli diğer neden ise Sovyetler Birliğinin çözülme süreci olmuştur. Bu süreçte Doğu Avrupa ülkelerinin sorunsuz bir biçimde Batı'ya entegre olmalarını sağlamak AB'nin öncelikleri arasına girmiştir. Yine Sovyetlerin ve Doğu Avrupa ülkelerinin Batı ve Dünya için tehdit olmaktan çıkması Türkiye'nin önemini yitirmesine neden olmuştur. Son olarak ise 80li yıllarla birlikte Batı daha çok dile getirilmeye başlanan kültürel ve dinsel farklılıklarda AB'nin Türkiye'ye bakışını olumsuz yönde etkilemiştir(Erhan ve Arat, 2013:101).

Özal'ın Avrupa'ya yaklaşımı AB politikaları Cumhuriyet dış politikasından farklılık göstermiştir. 80'lere kadar modernleşme Avrupalılaşıma olarak görülürken modernleşme projelerinde de ideoloji hep araç olarak kullanılmıştır. Özal dönemde ise modernleşme Avrupa ile özdeşleştirilmemiş modernleştirme projelerinde ideolojiyi değil ekonomiyi bir araç olarak kullanmıştır(Duman, 2010:344).

Özal dış politikada ekonomik liberalizasyonu bir araç olarak kullanmıştır. Bu Avrupa Birliği ilişkilerinde de kullanılmış topluluğun ekonomik şartlarını sağlamak için çaba sarf edilmiş üyelik başvurusu ile de bu süreç hızlandırılmaya çalışılmıştır. Reformların amacı, Avrupa Birliğine tam üye olmak olmuştur. Özal Avrupa Birliğini, Türkiye için demokratikleşme sivilleşme ve bireyselleşme konularında önemli bir aşama olarak görmüştür, yine topluluk ekonomik açıdan büyük ve doğal bir pazar, güvenlik açısından ise stratejik bir ortak olarak görülmüştür. Türkiye, Avrupa Birliği'ne tam üyelik müracaatını yaparken Türk toplumu için çağdaş değerleri hedef olarak seçmiştir. Günümüzde de Türkiye'nin dış politikasının en önemli gündemi, Avrupa Birliği'ne tam üye olma yolunda yürütülen politikalar, uyum paketleri ve müzakere çalışmalarıdır.

3.6-TÜRKİYE-SSCB İLİŞKİLERİ VE BALKANLARDAKİ TÜRK AZINLIK SORUNLARI

3.6.1-Türkiye SSCB İlişkileri

80 yıllardan itibaren Türkiye'de Özal'ın iktidara gelmesiyle Reagan yönetiminde ki ABD arasında ki ilişkiler daha yakın bir hal aldı. Buda Türkiye Sovyetler Birliği ilişkilerine olumsuz olarak yansımıştır. Bu dönemde Türkiye'nin ABD ile SEİA'yı imzalaması, Sovyetler Birliğinin Afganistan'a müdahalesi ve işgali gibi konular iki ülke arasında ki ilişkileri germiştir(Sönmezoğlu, 2006:452).

Siyasi ilişkiler bu yönde seyir ederken ekonomik alanda ise 1960'larda başlayan ve hızla artan ilişkiler bu dönemde de devam etmiştir. 1984'te imzalanan doğal gaz antlaşması ikili ilişkilerde dönüm noktası olmuştur. Bu tarihlerde Türkiye'nin enerji ihtiyacının bir kısmını karşı bloktan karşılamaya başlaması gerçekten önemli bir siyasal gelişmeydi. Bu yolla Türkiye enerji kaynaklarını çeşitlendirmiş oldu. İki ülke arasında

ki ticari ilişkiler de bu dönemde artmaya başladı. Özal'ın ABD politikasının bir benzeri SSCB politikasında da görülmektedir. Başlangıçta tek taraflı yardım ve hibeler gibi görünen ilişkiler Özal ile birlikte karşılıklı ticari ilişkilere dönmüştü. Yine bu dönemde imzalanan sınır ve kıyı ticareti anlaşması da ikili ilişkilerin önünü açan başka bir konu olmuştur(Tellal, 2013: 163-164). Özal'ın Siyasal ilişkileri geliştirmede ki anahtar olarak gördüğü ekonomik ilişkiler ve ticaret Sovyetler Birliği ilişkilerinde de anahtar rolünü görmüştür

İki ülke arasında ki gelişen ekonomik ilişkiler siyasal alana da yansımıştır. Özal hükümetlerinin programlarında SSCB ile ilişkilerin geliştirilmesi konuları önemli yer tutmaya başlamıştır. Özal ile SSCB Bakanlar Kurulu Başkanı Tikhanov arasında 86-90 dönemini kapsayan birçok ticari ekonomik ve bilimsel işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır iki liderde ilişkilerin geliştirilmesi yönünden karar almışlardır. Yine 1986 yılında Birleşmiş Milletler çerçevesinde iki ülke Uluslararası sorunlara çözüm konusunda fikir alışverişlerinde bulunmuşlar. Buda ikili ilişkileri Uluslararası bir boyuta taşımıştır(Tellal, 2013: 165). Sovyetler Birliğinde Mihail Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle birlikte Ankara-Moskova ilişkilerinde yeni bir döneme girilmiştir. Bu dönemde Moskova da ki Türk Büyükelçiliğine sığınan Bulgaristan Türkü olan Mustafa Süleymanoğlu sorunu çözülmüştür. İki ülke arasında uzun zamandır sıkıntı yaratan Karadeniz Fır Hattı sorunu da çözüme kavuşturulmuştur(Sönmezoğlu, 2006: 452). Yine bu dönemde SSCB'nin Azerbaycan müdahalesi Türk kamuoyunda tepkiyle karşılanırsa da resmi düzeyde bu konu SSCB'nin iç sorunu algılanmış ikili ilişkilerde kalıcı bir soruna yol açmamıştır(Tellal, 2013: 166).

İki ülke arasında ki bir diğer önemli konu SSCB'nin Kıbrıs politikası olmuştur. SSCB Kıbrıs Cumhuriyetinin bağımsızlığının, egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün korunması çağrısında bulunmuştur. Sovyet yöneticiler sorunun BM çerçevesinde çözülmesinden yana olmuştur. Genel olarak Yunan tezlerine daha yakın bir politika izleyen Sovyetler Birliğinin esas amacı; başta ABD olmak üzere NATO üyesi ülkelerin adada ki etkilerinin en alt düzeyde tutmak, buna karşın bir bütün olarak Kıbrıs'ın bağımsız ve bağılantısız statüsünü korumayı amaçlamıştır(Sönmezoğlu, 2006: 454).

Türkiye ve SSCB arasında ki ilişkiler Özal döneminde Türkiye'nin kapitalist sisteme entegre olma çabası ve SSCB'nin perestoyka ve glastnots politikaları ile yeni

bir siyasal düşünce çerçevesinde gelişmeler göstermiştir. Ekonomik ilişkilerin gelişmesi siyasal ilişkileri geliştirmiştir. Özal döneminde ki Türk Hükümetleri SSCB’de ortaya çıkan ayrılıkçı akımları desteklememiş ve ülkenin toprak bütünlüğüne saygı göstermesiyle ilişkiler en altın çağını yaşamıştır(Tellal, 2013: 166).

3.6.2-Balkanlarda ki Türk Azınlık Sorunları

Balkan Coğrafyası, siyasi ve ekonomik açılardan olduğu kadar tarihi miras ve Sosyo-kültürel bakımdan da Türk dış politikası açısından önemli ve öncelikli bir konu olmuştur. Davutoğlu’nun tanımlamasıyla “stratejik derinliğimizin” olduğu bu topraklar her zaman Türk dış politikasının etki alanında olmuştur(Caşın, 2012:168). Özal döneminde de Türkiye’nin Balkanlarda ki dış politikası da bu çerçevede şekillenmiştir. Bu dönemde en büyük sorun Bulgaristan da yaşayan Türk azınlık olmuştur.

1984 yılından itibaren Bulgaristan da ki Jivkov yönetiminin ülkedeki Türk azınlığın nüfusunun hızlı artışını öne sürerek Türklere karşı “Bulgarlaştırma” projesi Türk kamuoyu tarafından başlangıçta tepki çekmemiştir. İlerleyen zamanlar da Bulgar Yönetiminin Türkçe konuşanları cezalandırması, Türkçe Kitapların basımının ve satışının yasaklanması(Balcı, 2013:192). Yine Türk azınlığın Türkçe ve Arapça kökenli isimlerini kullanımının yasaklanması, Bulgar ya da Slav kökenli ismi olmayanların kamu kuruluşlarından yararlanamaması(Caşın, 2012:181) gibi aldığı kararlar ve birçok Türkün hayatını kaybetmesine sebep olan olaylar nedeniyle Türkiye’de de bu konuya yönelik ilgiyi artırmıştır(Balcı, 2013:192). Özal hükümeti başlangıçta ABD ile ilişkileri geliştirirken Bulgaristan ile de sorunları büyütmeden çözmeye çalışmıştır. Fakat Bulgaristan’ın Türk azınlığa karşı tutumunun sertleşmesiyle Türk hükümeti bir takım önlemler almıştır(Caşın, 2012:181).

Bütün bunların sonucunda Özal hükümeti 22 Şubat 1985 yılında Bulgaristan’a bu uygulamaların durdurulması ve konunun iki ülke arasında görüşülmesini isteyen bir nota vermesine rağmen bu girişim Bulgaristan yönetimince uygun bir karşılık bulamamıştır(Sönmezoğlu, 2006: 455). Özal bu konuyla ilgili görüşlerini şöyle açıklamıştır; Bulgaristan da ki olaylar dinamik bir boyuta ulaştığını ve gerektiği takdirde Bulgaristan’da ki Türklere kapılarının her zaman açık olduğunu söylemiştir. Yine Özal Türk azınlığa yapılan uygulamaları Güney Afrika’nın “Apartheid”

politikasına benzeterek uluslararası kamuoyunun dikkatini bu olay üzerine çekmeye çalışmıştır(Caşın, 2012:182). Bulgar Hükümetinin İnsan Hakları ihlallerinin üst düzeye çıkmasıyla Türkiye konuyu başta NATO ve İslam Konferansı olmak üzere çeşitli uluslararası platformlara da taşımaya başlamıştır. 1986'da Fas'ta yapılan İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları toplantısında Bulgaristan da yaşayan Türklere yönelik olarak uygulanan baskıcı politikaların sona erdirilmesi çağrısı yapılmıştır(Sönmezoğlu, 2006: 455). Türkiye NATO kanadında ise istediği desteği bulamamıştır. Özal NATO ülkelerini konuya duyarsız kalmakla suçlamıştır. Bunun sonucunda da Özal ABD ve Bulgaristan ile ticari ilişkileri dondurmuştur(Caşın, 2012:182).

Türkiye 1989 yılına kadar sorunun çözümü noktasında önce Bulgar yönetimi ile sorunu çözmeye çalışmış bunun imkânsız olduğunu anlayınca da Uluslararası kuruluşları devreye sokmak istemiştir. İki yöntem de istenen karşılığı vermemiştir. 1989 Bulgaristan ülkede ki Türkleri topluca göçe zorlaması konuya yeni bir boyut kazandırmıştır. Çok kısa bir sürede Türkiye'ye 350 bin civarında kişi giriş yapmıştır. Bu beklenmedik durum karşısında Özal'ın daha önce sınırlarımız soydaşlarımıza her zaman açık demesine rağmen Türkiye Bulgar sınırını kapatmıştır(Balcı, 2013: 193). Bu hazırlıksızlık nedeniyle Türkiye'ye gelen 100 bine yakın Türk geri dönmek zorunda kalmıştır(Sönmezoğlu, 2006: 456).

Bu göç ve sınır krizi sonucunda Bulgaristan meydana siyasi krizle birlikte Jivkov istifa etmek zorunda kalmıştır. Jivkov' un yerine Mladenov getirilmiştir. Mladenov "glasnost ve perestroyka" yanlısıydı. Bunun sonucunda 1989 sonlarında Bulgaristan'daki Türklere eskiden sahip oldukları işlere dönmelerine ve mallarını geri almalarına izin verilmiş ve eski hakları iade edilmiştir(Caşın, 2012:183). Bu gelişmeler üzerine 150 bine yakın Türk Bulgaristan'a geri dönmüştür(Balcı, 2013: 193).

Bulgaristan ile bu sorunlar yaşanırken bir diğer sorunda Yunanistan ile olmuştur. Yunanistan bir mahkemenin aldığı Batı Trakya'da Türk bulunmadığına dair kararın ardından 10 binlerce Türk bu kararı protesto etmiştir. Bunun sonucunda da Türkiye uzun bir süreden sonra Batı Trakya meselesiyle ilgilenmeye başlamıştır. Yunanistan'ın AB üyesi olması burada yaşayan Türklere hak arayışı bağlamında belli bir hareket alanı açmış zamanla Türkler örgütlenerek siyasi bir aktör olmasına giden süreci başlatmıştır. Bu yeni süreçte Türkler ilk olarak 1920 tarihli yasaya da dayanarak kendi müftülerine

kendileri seçmek istemişlerdir. Yunanistan bu yasayı değiştirmesine rağmen Türkler kendi müftülerini seçmişlerdir. Bu dönemde ortaya çıkan başka bir sorun 1989 seçimlerinde yarışan Türk adaylara karşı Yunan hükümetinin izlediği ayrımcı politikalar olmuştur. Basın üzerinden de desteklenen bu gerginlik sonucunda 1991 yılında Türklere ait olan mekânlar yağmalanmıştır. Bu olay dönemin Türk gazetelerinde 6-7 Eylül olaylarının rövanşı olarak yorumlanmıştır. Yine seçimlerde iki Türk aday milletvekili seçilince Yunan Hükümeti seçim yasasında değişikliğe giderek bağımsız aday seçilebilmek için yüzde 3'lük bir baraj getirerek Türklerin siyasal haklarını sınırlandırma politikasına devam etmiştir(Balcı, 2013:194). Aynı yıllarda AB Türkiye'de ki demokratikleşme adımlarını yetersiz görürken Yunanistan'ın bu tutumuna karşı herhangi bir yaptırımda bulunmaması da dikkate değer bir konu olmuştur.

Bütün bu gelişmeler karşısında Özal hükümeti Bulgaristan olaylarında olduğu gibi aktif bir politika izlememiş ve Yunan hükümetinin Türk azınlığın siyasal haklarını sınırlandırma politikalarına karşı açık bir tepki gösterememiştir. Bunun en önemli nedeni Özal'ın Yunanistan ile Kıbrıs savaşıdan sonra bozulan ilişkileri yeniden restore etme düşüncesidir(Balcı, 2013:194).

3.7-TÜRKİYE-TÜRK CUMHURİYETLERİ İLİŞKİLERİ

1980'lerde AB ile ilişkilerin tıkanma noktasına gelmesi, 1990'larda SSCB'nin dağılması Kafkasya'da ve Orta Asya'da bağımsız yeni devletlerin ortaya çıkması sonucunda, Türkiye'nin dış politika gündeminde Avrasya seçeneğini ortaya çıkarmıştır. Bu coğrafya da kurulan yeni devletlerle geliştirilen ilişkiler, Türkiye'nin geleneksel dış politika çizgisinde köklü bir değişime neden olmuştur.

Soğuk savaş döneminde ve SSCB dağılana kadar Türkiye Sovyetler Birliğinde ki otonom Cumhuriyetlere karşı ayrı bir dış politika alanı olarak bakmamış bu konuyu SSCB iç meselesi olarak görmüştür(Balcı, 2013:201). Sovyetler Birliğinin dağılması sonucunda bölge de yeni ve çok bilinmeyenli bir yapı ortaya çıkmıştır. Bölge de SSCB etkisinden kurtulma sürecinde, etnik milliyetçilik, ekonomik liberalizasyon, modern devlet yapılanması gibi birtakım alanlarda sorunlar vardı. Bu sorunlar hem bölgenin kendisini hem de Türkiye gibi ülkeleri de istikrarsızlığa sürükleyebilecek kadar büyüktü. Özal'da bu sorunlara yakın bir ilgi göstermiştir. Sovyetler birliğinden sonra ki

yılları yeni bir dönemin başlangıcı olarak görmüş. Adriyatik'ten Çin Seddine kadar olan bölgeyi etki alanı olarak değerlendirip bunun sonucunda da “21. Yüzyılın Türklerin yüzyılı” olacağı iddiasını savunuyordu. Bu amaç doğrultusunda mevcut konjonktürden de faydalanarak Türkiye bölgede daha aktif bir dış politika seyir etmeye başlamıştır. Özal'ın bu vizyonu bazıları tarafından “Yeni Osmanlılık” olarak projesi olarak yorumlanırken bazılarınca da Pan-Türk Birliği olarak değerlendirilmiştir(Gözen, 2000: 139). “Yeni Osmanlılık” günümüzde AK Parti Türkiye'sinde de kendini göstermiş bölgesel güç olma iddiasında olan Türkiye başta Ortadoğu olmak üzere izlediği dış politikalarla Özal'ın vizyonuna yaklaşarak “Yeni Türkiye” projesini ortaya koymuştur.

Özal ile birlikte bu dönemde Orta Asya - Kafkas ülkelerinin bağımsızlıklarını ilan etmelerini takip eden 1991-1995 döneminde Özal'ın vizyonu çerçevesinde Türkiye Kafkas ülkelerini tanıyan ilk devlet olarak bölgede hareket sahası yaratarak bu ülkelere model ve lider olma çabası içinde olmuştur. Bölgede ki bir önceki aktif aktör olan Rusya'yı göz ardı eden, hatta bu bölgedeki Rus etkisini kırmaya yönelik aktif bir politika izledi. Aynı dönemde Türkiye, Rusya ve İran ile bir rekabete girmiş, Türkçü-Turancı söylemlerin eşliğinde ve bölgede yaşanan değişimlerin heyecanı ile, aktif bir dış politika izlemiştir. Özal bölgeye yönelik olan dış politika anlayışını şöyle ifade etmiştir; “Etrafı sıcak çatışmalarla çevrili olan Türkiye'nin askeri değil, siyasi çözümler üretebilen, siyasi ihtilafların silahla değil müzakere yoluyla halledilmesini sağlayabilen etkili ve basiretli bir devlettir”(Bıyıklı, 2008: 274).

90'lı yılların başında Kafkaslar ve Orta Asya da ki yeni cumhuriyetler Türk dış politikasının en önemli maddelerinden biri olmuştur. 21. Yüzyılın Türk yüzyılı olacağı iddiası ile Özal ve hükümeti Türk Dünyasına yönelik dört ayaklı bir politika başlatmıştır. Bu politikalardan ilki Türkiye'nin yaptığı yardımları organize etmesi amacıyla kurulan TİKA olmuştur.

İkinci olarak ise bu ülkeler ile Türkiye arasında ki ilişkilerin üzerine inşa edileceği insan gücünü yetiştirmek için söz konusu ülkelerdeki öğrencilerin Türkiye de okuması için verilen burslar olmuştur. Öğrenci yetiştirme politikasının bir diğer ayağı ise bu ülkelerde açılan Türk kökenli okullar olmuştur. Bu proje bir taraftan Milli Eğitim Bakanlığı üzerinden devlet eliyle gerçekleştirilirken diğer taraftan da bugün

çokça tartışılan ve kapatılmaları gündeme gelen Gülen Cemaatinin açtığı okullar ile gerçekleştirilmiştir.

Bu politikaların üçüncü ayağında ise bu ülkelerle bölgesel işbirliği örgütleri kurmak ve çeşitli anlaşmalarla ortak bir dış politika zemini oluşturulmak istenmiştir. Son olarak ise işin propaganda ayağı olmuştur. TRT Avrasya uydusu üzerinden bölgeye yayın yapmaya başlamıştır(Balcı, 2013:202-203).

Yine Özal'ın Avrasya vizyonunu gerçekleştirmeye yönelik attığı adımlardan biri Türkiye üzerinden Adriyatik'ten Orta Asya ülkelerine kadar uzanan bir otoban sisteminin yapılması projesi olmuştur. Özal'ın Dış politikada uyguladığı temel mantık olan “Büyük Düşün ve Cesur Davran” düşüncesini Orta Asya da uygulamaya çalışmıştır(Gözen, 2000:140).

Bu proje ve düşüncelerin sonucunda; Türkiye'nin Orta Asya devletleri üzerinde ki nüfuz politikaları bölgede ki etkisini kaybetmek istemeyen SSCB doğal mirasçısı Rusya tarafından tepki çekmiştir. Türkiye yine bölgede etkili olmak isteyen İran ile de rekabet etmek durumunda kalmıştır. Türklük vurgusu üzerine geliştirilen bu Orta Asya politikaları Türk milliyetçiliği için yeni bir strateji imkânı ortaya çıkarmış ve bu ülkelerle olan yakın ilişki milliyetçi ve muhafazakâr dile geniş bir söylem alanı açmıştır(Balcı, 2013:203).

3.8-ÖZAL DÖNEMİ ERMENİ VE KÜRT SORUNLARI

Özal döneminde önce iç politikada sonra da uluslararası bir boyut kazanan Kürt ve Ermeni Terör örgütleri sorunları Kıbrıs meselesiyle birlikte dış politika aktif bir tutum sergileyen Özal'ın önünde önemli bir engel olmuştur.

1973'te Asala Terör örgütünün ABD'de iki Türk diplomatı öldürmesiyle başlayan suikast olayları on yıl sonra 1983'te Orly 'de patlatılan bomba sonucu 2 Türk vatandaşının yanı sıra 6 yabancıların ölmesiyle o güne kadar Asala terör örgütüne önemli bir yaptırımda bulunmayan başta Fransa olmak üzere Batılı birçok devletin tepkisiyle beraber suikast girişimleri sona ermiştir. Bu olaydan sonra stratejisini değiştiren Asala yerini Ermeni tasarılarına bıraktı ve uluslararası bir boyut kazanarak daha etkili olmaya başlamıştır(Oran, 2013:32).

Asala'nın terör eylemlerinin bittiği bu dönemlerde sanki büyük bir tesadüfmüş gibi Güneydoğu bölgesinde Pkk terör örgütünün eylemleri başladı. Türkiye terör eylemlerine karşı büyük paralar ve can kayıplarıyla büyük bedel ödemiştir. Bugün bile çözüme kavuşamayan bu iki sorun Özal döneminde uluslararası bir boyut kazanmış ve Türk dış politikasının uygulanmasında birer engel olarak Özal'ın karşısına çıkmıştır (Oran, 2013:32). Türkiye'nin dönüşümünü ve gelişmesine engel olan Cumhuriyetin 60 yıllık yıkılmaz denen tabularını ilk olarak tartışmaya açan Özal'dı. Her fırsatta savunduğu 'din, vicdan ve fikir özgürlüğü' ile birlikte askerî vesayete karşı olması, Başta Kürt meselesi olmak üzere azınlık sorunlarına gerçekçi çözümler geliştirip bunları hayata geçirmeye çalışmıştır(Çevikalp, 2012).

3.8.1-Ermeni Tasarıları Sorunları

1915'te Birinci Dünya Savaşı yıllarında güvenlik gerekçesiyle Osmanlı devletinde Ermeni vatandaşların o dönem Osmanlı toprağı olan yerlere tehcir edilmesi sonucunda gerek yol şartlarından gerekse hastalıktan ölen Ermeni vatandaşlarına soykırım yapıldığı iddiasını Asala ve onun sonrasında Diasporanın tasarı faaliyetleri ile dünyada soykırım diye adlandırıp çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu faaliyetlerin ana üssü ABD olmuştur(Oran, 2013:32).

Türkiye bu Ermeni tasarılarına retçi tutumunun ötesinde Özal döneminde yeni bir tutum getirememiştir. Bununla birlikte Özal ekonomi tabanlı bir önlem almıştır. Ermeni tasarılarını kabul eden ülkelerin firmalarına ihale verilmemeye başlanmıştır. Özal'ın bu tutumu zamanla bu ülkeler tarafından tehdit edildi ve etkinliğini yitirdi. Ortaya çıkan bir diğer sorun ise ihalelerde siyasal bir ölçütün kullanılması ihalelerin ekonomik ve teknik yanlarının göz ardı edilmesine yol açmaktaydı(Oran, 2013:32).

Özal döneminde Ermeni tasarıları konusunda Türkiye'de iki farklı tutum söz konusu olmuştur; Birincisi Özal'ın savunduğu görüşü; Özal tasarıları ABD'nin Türkiye aleyhinde kullandığı bir kart olarak düşünüyor ve dış politika sık sık Türkiye'nin önüne getirilmesinden yarattığı sıkıntıdan rahatsızlık duyuyordu. Gerçek anlamda Özal'ı rahatsız eden bu tasarıların siyasal anlamı ve sonuçları değil, Türk Kamuoyunu olumsuz yönde etkilemesi ve muhalefetin bunu kendisine karşı kullanmasıydı. Özal'a göre Ermeni karar tasarısı tek atımlık bir silah gibiydi. Tasarısının ABD meclisinde geçmesi

Türkiye gibi güçlü bir devleti etkilemez, dahası bir daha gündeme gelmemesi açısından olumlu bir sonuç bile yaratabilirdi(Uzgel, 2013:62).

İkinci görüş ise Dış işleri bakanlığı ve Silahlı Kuvvetler gibi Bürokratik karar alma mekanizması içinde bulunan diğer kurumların görüşüydü; Onlar bu konuya daha fazla önem vererek, girişim ve baskılarını sürdürdüler ve başka bir açıdan Özal'ın üzerinde de baskı kurarak onun hareket alanını sınırlandırdılar(Uzgel, 2013:62).

Türk kamuoyunda bu görüşler hâkimken ABD'de ise Ermeni tasarılarına iki farklı yaklaşım söz konusuydu. Birinci yaklaşım Türk Hükümetlerinin Osmanlı devletinin gerçekleştirdiği bu faaliyetleri (Ermenilere yapılan sözde soykırım) kabul etmesini ve eleştirilmesini teklif ederken ikinci bir yaklaşımda ise Kongre de alınan kararların Türk Hükümetleri ve basını tarafından fazlaca abartıldığı ve ABD'ye karşı bunun kullanıldığı görüşünü savunmaktaydılar(Uslu, 2000:273).

Türkiye ve ABD kamuoyunda bu görüşler hâkimken ABD Hükümeti 1980'lerin ortalarına kadar Türkiye'yi destekleyen ve Kongreyi ikna etmeye çalışan bir tutum izlerken 80'lerin sonuna doğru Ermeni lobisinin etkin çalışmalarıyla birlikte bu tutum tersine dönmüştür. Bunun ilk etkisi 10 Eylül 1984'te Temsilciler Meclisinde 24 Nisanın "İnsana insanın Hunharlık Günü" olarak kabul edilmesiyle görülmüştür. Özal ise yaşanan bu gelişmeleri ABD'de yaklaşan seçimler öncesinde iç politikaya yönelik kaygılar sonucunda bu kararın alındığı görüşünü savunmuştur(Uzgel, 2013: 63). Bu dönemde ABD karar alıcılarının açıklamaları da Özal'ı doğrulara nitelikte olmuştur. Yapılan açıklamalarda Kongre tarafından geçirilen kararların bağlayıcı niteliği olmadığını ve hiçbir zaman ABD dış politikasının amaç ve fikirlerinden biri haline gelmeyeceğini savunmuşlardır. ABD karar alıcıları bu kararların ekonomik, savunma ve güvenlik alanlarında kurulmuş olan Türk-Amerikan ilişkilerine zarar vermeyeceğini düşünüyorlardı(Uslu, 2000:273).

Ermeni lobisi tarafından birçok kez Temsilciler Meclisi gündemine gelen Ermeni karar tasarıları sorunu 1989 yılında Özal Cumhurbaşkanı olduktan sonra daha farklı koşullar altında gündeme gelmiştir. Özal Cumhurbaşkanlığının ilk yıllarında ABD'de ki Ermeni lobisini ciddiye almamıştır. ABD'de seçimler sırasında Ermeni kökenli vatandaşlara soykırım tasarısının geçeceği sözünü vermiş olan George Bush iktidara gelmişti. Uluslararası alanda ise Soğuk savaşın sonuna gelinmiş ve Türkiye'nin

eksi stratejik öneminin geçici de olsa sorgulandığı bir dönem başlamıştı. Nitekim 24 Nisanın Ermeni Soykırımının 75. Yıldönümü anma günü olarak kabul edilmesini öngören bir karar tasarısı Senatonun Adalet komisyonundan geçmiştir. Bu gelişmenin ortaya çıkmasında Özal'ın Bush ile yaptığı görüşmede Ermeni Tasarısı konusunu önemsemez tavrı da etkili olmuştur(Uzgel, 2013: 63).

Bu karardan sonra Türk Dış İşleri Bakanlığı ve Silahlı Kuvvetler önemli bazı sert tedbirler almıştır. ABD filolarına ziyaret yasağı konması, Türk-ABD Savunma Konseyi toplantılarının askıya alınması gibi yine Ermeni Tasarınının geçerse 1990 süresi dolacak olan askeri anlaşmalarında yeniden gözden geçirileceği mesajı verilmiştir. Türk Dış İşleri Bakanlığı ise ABD'de ki Yahudi lobisini devreye sokmaya çalışmıştır(Uzgel, 2013: 63).

Yine Ermeni tasarılarının bir başka etki alanı Avrupa Birliği olmuştur. Avrupa Parlamentosu çeşitli dönemlerde aldığı kararla Türkiye'yi Sözde Ermeni Soykırımını tanımaya çağırmıştır. Bu da Türkiye Avrupa Birliği ilişkilerine olumsuz yansımıştır (Balci, 2013:190).

Fakat Özal meseleyi çözmek için ciddi bir irade ortaya koymuştur. Sözde soykırımın ABD eyalet meclislerinde görüşülmesi ve gelecekte bu tavrın Avrupa kıtasında da yayılacağını ve Türkiye'nin önüne ciddi engeller çıkaracağını düşünüyordu (Çevikalp, 2012). Bu gelişmeler çerçevesinde Özal 1990'da Bush ile yaptığı görüşmede çekincelerini dile getirmiştir. Bush yönetimi hem ilişkilere zarar vermeyecek hem de Ermeni toplumunu memnun edecek ve içinde soykırım geçmeyen bir metin üzerinde çalışırken bu dönemde ilginç birde olay yaşandı. Türkiye'yi destekleyen Demokrat partili senatör Robert Byrd tasarının gündeme alınmasını engellemek için 3 gün süresince 14 saatlik bir konuşma yaparak tasarının senato gündemine gelmesini önlemiştir(Uzgel, 2013: 63).

Türkiye bu sorun sırasında Özal döneminde 1975'teki silah ambargosunda olduğu gibi Türkiye'deki ABD üslerini pazarlık konusu haline getirdi ve Amerikan uçaklarının kalkmaması gibi geçici önlemler almıştır. Ermeni karar tasarısı senatonun gündemine alınmayınca da bu önlemler kaldırılmıştır(Uzgel, 2013: 63).

Günümüzde de Ermeni tasarıları konusunda bir çözüm bulunamamıştır. Türkiye arşivlerin açılması ve tarihçilerin bu konuyu araştırıp ortaya çıkarması tezini savunurken

Ermeni lobisi dönem dönem başta ABD olmak üzere çeşitli ülkelerde bu konuyu gündeme taşımaktadır.

3.8.2- Pkk ve Kürt Sorunu;

Başlıkta da yan yana kullandığımız gibi Pkk'yı Kürt sorunundan ayırmak eksik bir bakış açısı olacaktır. Günümüzde de bu tartışma devam etmekte olup Kürt sorunu vardır Kürt sorunu yoktur Pkk Kürtlerin temsilcisi değildir gibi günlük sorular üzerinde durulmadan Özal döneminde ortaya çıkan Pkk terör örgütü ve Özal'ın Pkk ve Kürt sorunu üzerinde ki düşünceleri ve politikaları üzerinde durulacaktır.

80'lerde Devlet Kürt sorununu sadece Pkk terörü olarak algılamaktaydı. Bugünde bu yaklaşım Türkiye'de bazı kesimler tarafından savunulmaktadır. Pkk'lı teröristlerin, İran-Irak savaşından faydalanarak yurtdışında üstlenmeleri büyüyen bu sorunun yalnızca dışarda ki Batı merkezli lobilerin desteğiyle ortaya çıkmış bir yapı olarak basit şekilde görülmesi ilerleyen yıllarda Türkiye'nin önüne daha büyük bir sorun olarak Pkk ve Kürt sorununu çıkarmıştır. Bu dönemde Devlet Kürt sorununu güvenlik ve bölgenin az gelişmişliğinden kaynaklanan bir Sosyo-Ekonomik sorun olarak görmekteydi(Oran, 2013: 23).

90'lı yıllarla birlikte Kürtler Pkk'dan farklı olarak siyasi alanda yapılanmaya gitmiş parti kurarak meclise girmişlerdir. Bu yeni durum Avrupa Birliğinin de dikkatine çekmiş ve özellikle İnsan Hakları konusunda Türkiye'ye eleştiriler yöneltmiştir(Balcı, 2013:191). Kürt sorununun uluslararası bir konu haline gelmesi ve AB'nin ön şartlarından biri olması o dönem Türk kamuoyunda AB'ye karşı negatif bir bakış açısının doğmasına yol açmıştır.

Özal ile beraber bakış açısı değişmiştir. Özal döneminde Kürt sorunun ve uluslararası arenada Kürt sorunuyla bağlantılı olarak ortaya çıkan AB sorunu' da çözülmeye çalışılmıştır. Türk siyasi tarihinde bu konuya farklı bir bakış açısı getiren günümüzde Erdoğan hükümetlerinin ve AK Partinin ortaya koyduğu çözüm süreci yaklaşımı da Özal'dan miras kalmıştır.

Özal Kürt Meselesini bakışını şöyle anlatmıştır; "Kürt kökenli vatandaşlarımız Türkiye'de azınlık değildir. Türkiye bölgesel anlamda küçük bir Amerika'dır. Çünkü

Türkiye Osmanlı imparatorluğunun varisidir. Cumhuriyeti kuran irade Osmanlı Cumhuriyeti dese ne olurdu? Daha iyi olurdu, demiyorum, misal olarak söylüyorum; hepimiz Osmanlı çatısı altında olurduk. Ama etnik olarak da kimisi Arnavut, kimisi Türkmen... Hepimiz etnik kökenimizi söyledik, ama Osmanlı olurduk. Türk kelimesini kullanılması 19. asrın sonuna doğru olmuş. Biz bunu bir nevi bütün milleti kapsayacak şekilde kullanmışız. Yani bir nevi bütün vatandaşlara Osmanlı der gibi Türk demişiz. Ama etnik kökenleri farklı olabilir, kimisi Orta Asya'dan gelmiş gruptan olabilir. Kürt de olabilir. Amerikalı "Amerikalıyım" diyor, değil mi? Ama "İtalyan Amerikalıyım" demiyor." diyerek anlatmaya çalışmıştır(Mağden, 2013).

Yine o dönemde Özal tartışılmasını için federasyon konusunda da şu görüşünü paylaşmıştır: “ Federasyon bilim adamları ve siyasetçiler tarafından televizyonlarda ve çeşitli platformlarda tartışılmalıdır. Federasyon ve federalizm sisteminin eksileri artıları ortaya konarak evet ya da hayır denmelidir. Federasyon niçin olmaz, bunu halka anlatmamız gerekir. Coğrafya ve fiziki şartlar müsait değildir. Bölgede ki dağlar oralarda büyük şehirlerin oluşturulmasını engellemektedir. Yine bölgede yaşayan nüfusun büyük bir kısmı Batı'ya göç edecek ve Türkiye'de halkın büyük bir kısmı sahil kesiminde yaşayacaktır. Nüfusun yüzde 80-85'i sahillerde ya da 100-200 kilometre sahilden içerde yaşayacaktır”(Mağden, 2013).

Özal tüm bu demokratik adımları atarken Pkk terör örgütü ile silahlı mücadeleden de vazgeçmemiştir. Bu sorunu dağda silahla şehirlerde ise demokrasi vurgusu ve çok uluslu bir toplum yapısından hareketle çözülmesini savunmuştur.

SONUÇ

24 Ocak kararlarıyla Türkiye’de ki ekonomik ve siyasal dönüşümün önünü açan Özal Türk toplumunu liberal öğretiler doğrultusunda dönüştürmeyi hedeflerken, çoğulcu bir siyasi anlayışı benimsemiş Türkiye’de sağ ve solu aynı potada eritip farklı dünya görüşlerini bir payda da buluşturmayı amaçlamıştır. Kimilerine göre Cumhuriyet devrimlerini tamamlamaya çalışan bir lider kimilerine göre ise, namaz kılan ilk Cumhurbaşkanıdır. Bu çok yönlü Özal figürü Türk Dış Politikasına da yeni yaklaşımlar getirerek kendini göstermiştir.

Turgut Özal dış politikada ki vizyonu Türkiye’de Cumhuriyetin kuruluş yıllarından beri miras kalan statükocu pasif dış politika anlayışını, çevresinde ki gelişmelere duyarlı, bireysel özgürlüklere önem veren daha demokratik ve aktif bir tutum sergileyen anlayışa evirdi. Bu değişimi Liberal ekonomik sistem, piyasa ekonomisi ve liberal siyaset anlayışı ile sağlamıştır. Dış ilişkilerin birincil dayanak noktası olarak ekonomi ve ticaret olarak görüp bunun sonucunda da siyasal kazanımlar elde etmeyi amaçlamıştır. Bu düşünce tarzı en yalın haliyle Körfez savaşından önce söylediği “Bir koyup on alacağız” gibi basit bir matematik olmasa da Özal bu dış politika anlayışında genel hatlarıyla başarılı olmuş ve Türk dış politikasına yeni bir soluk kazandırmıştır.

Özal’ın dış politikada ki en önemli amacı toplumsal refahın artmasıyla birlikte ülke içinde ki demokratik yapının sağlamlaşması ve Türkiye’nin AB ile bütünleşmesi olmuştur. Özal’ın izlediği liberal politikalar Türkiye-AB ilişkilerinin önünü açan bir gelişme olmuştur. Tam üyelik başvurusuyla başlayan süreç Özal’dan sonra Gümrük Birliği ve günümüzde tam üyelik müzakereleri aşamasına gelmiştir. Bu tarihsel sürecin hızlanmasında şüphesiz Özal ve hükümetlerinin izlediği aktif dış politika anlayışının önemli bir yeri vardır. Yine bu dönemde Özal’ın çabalarıyla kurulan Karadeniz de kurulan işbirliği örgütü SSCB dağılmasından sonra bölgede ki ülkelerin ihtiyaçlarına cevap veren ve günümüzde de faaliyetlerine devam ettiren önemli bir kurum olmuştur. Dış politika anlayışına getirilen bir diğer yenilikte sermaye sahibi işadamlarının da Özal’ın dış ülkelerle olan ilişkilerinde onunla birlikte olmasıdır. Yine bu dönemde dış politikada bazı dengeler gözetilmiştir. AB ile ilişkilerin düşük seviyede olduğu dönemde ABD faktörü devreye girmiş. Arap Devletlerinin Kıbrıs ve Bulgaristan da

yaşayan Türkler konusunda ki negatif tutumları üzerine İsrail ile ilişkiler üst düzeyde olmuştur. Türk Dış Politikasında bu çok yönlülüğün günümüz dış politikasında yansımaları olmaktadır.

Dış politikada bir diğer önemli amaç komşularla ve İslam ülkeleriyle önce ekonomik ve ticari ilişkileri geliştirmek bunun sonucunda siyasi ilişkilerin gelişmesine zemin hazırlamak ve bölgede güç sahibi bir Türkiye yaratmaktır. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Özal'ın bu vizyonunun günümüz siyasetine de etkisi olmuştur. AK Parti hükümetlerinde karşılığını “komşularla sıfır sorun ve ikili ilişkilerin geliştirilmesi” şeklinde bulan Özal'ın dış politika vizyonunun birebir günümüz yansımasıdır. Özal'ın öngörüsü siyasal liberalizmin en önemli noktalarından biri olan “mâkûliyet” ilkesince dış politikada çözülemeyecek sorun yoktu. Özal'ın bu dış politika vizyonu Türkiye'yi kendi dış politika sınırlarını aşan bir yapıya sokmuştur. Soğuk savaşın bitmesi Türkiye'nin çevresinde daha bağımsız ve etkin bir dış politika izlemesinin önün açmıştır. Türkiye bölge ülkelerine model olma çabasına girmiş ekonomik ilişkileri artırarak konumunu güçlendirmeye çalışmıştır. Özal'la beraber bu yeniden yapılanan ve dönüşen Türk dış politikası Özal'dan sonra ki devlet adamlarını da etkilemiştir. Günümüz siyasetinde de Özal'ın dış politika vizyonunun pek çok yansıması görülmektedir.

Özal'ın dış politikada ki bu köklü dönüşüm vizyonu statükocu ve pasif yapıyı korumak isteyen bürokrasi ve askeri yöneticiler tarafından olumlu karşılanmamıştır. Parlamenter sistemin günümüzde de tartışılan negatif özelliklerinden biri olan bürokratik ve askeri vesayet Özal tarafından eleştirilmiş ve birçok dış politika hamlesine engel olmuştur. Özal'ın dış politika da idealist aktif vizyonu kısa süre içerisinde gerçekleşmesi mümkün olmayan içerikleri barındırsa da genel olarak büyük düşünmeyi Türk Dış Politikasına kazandırmıştır. Yine Özal'ın iç siyasette istediği desteği tam olarak alamaması da dış politika vizyonunda ki bir diğer önemli eksiklik olarak görülebilir.

Özal'ın dış politika vizyonunun uygulanmasında ülkenin bazı ekonomik gerçekleri geçmişten gelen yapısal alışkanlıklar engel olsa da Özal, Cumhuriyetin kuruluşundan beri pasif ve statükocu dış politika anlayışına yeni bir heyecan ve ufuk getirmiştir. Kronik hale gelmiş olan dış politikada ki sorunlara yeni bakış açısı getirerek bu

sorunları konuşmanın çözüm önerileri getirmenin Türkiye'yi zayıflatmayacağını düşünmüştür. Bugünkü Türk Dış politikası anlayışı Özal'ın vizyonu ile örtüşen onu geliştiren bir anlayıştır. Uluslararası ortam ve Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi ortam ve şartlar bu vizyonun hayata geçirilmesinde daha müsaittir. Türkiye'de bugün siyasetçilerin dış politika adına kurduğu birçok hayalinde temel taşı Türkiye'yi dünya ekonomisi ile entegre eden Özal ve onun ekonomik ilişkilere ve müzakereye dayalı dış politika vizyonu olmuştur.

KAYNAKLAR

- Ahmad, F.,(2011), *Modern Türkiye'nin Oluşumu* (çev.) Y.Alogan, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Akademik Perspektif,(2015), “Turgut Özal ve Dış Politikası”,
<http://akademikperspektif.com/2013/04/23/turgut-ozal-ve-dis-politikasi/> (10 Ocak 2015).
- Akdoğan, A.,(2010), “Piyasa Kültürünün Yaygınlaştırılmasında Özal’ın Söyleminin İşlevi,” [Electronic Version] *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, C.4, S.8-9-10 (11 Şubat 2015) ss.1-18.
- Aktan, C.C.,(1995), “Klasik Liberalizm Neo-Liberalizm ve Libertarianizm” [Electronic Version] *Amme İdaresi Dergisi* C.28, S.1 (11 Aralık 2014) ss.3-32.
- Aktan, C. C., (1996),“Özal’ın Değişim Modeli ve Değişime Karşı Direnen Güçlerin Tahlili” [Electronic Version], *Türkiye Günlüğü*, S.40, ss.15-31.
- Arslan, N.T.,(2010), “Klasik Neo-Klasik Dönüşüm Süreci: “Yeni Kamu Yönetimi” [Electronic Version] *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi* C.1,S.2 (20 Kasım 2014) ss.21-38.
- Ashfort, N., (2011), *Özgür Toplumun İlkeleri* (çev.) C. Madenci, Liberte Yayınları Ankara.
- Ataman, M.,(2003), “Özalist Dış Politika: Aktif ve Rasyonel Bir Anlayış”, [Electronic Version],*Bilgi Dergisi*, S.2 (10 Şubat 2015) ss.49-64.
- Ayan, S. (2007), “Siyasi Yapılanma Sürecinde 1961 ve 1982 Anayasası”, [Electronic Version] *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi* C.8 S.2 (3 Ocak 2015) ss.1-24.
- Ayata, A.,(2011) *Türkiye-ABD ilişkileri*, (ed.), M. Ercan, *Değişen Dünyada Türk Dış Politikası* içinde, Nobel Yayınları, Ankara ss.83-108.
- Aydoğan, M.,(2005), *Türkiye Üzerine Notlar 1923-2005* Umay Yayınları, İzmir.
- Balcı, A.,(2013), *Türk Dış Politikası ilkeler, aktörler, uygulamalar*, Etkileşim Yayınları, İstanbul.
- Bayrak, M. ve O.C. Kanca,(2013), “Türkiye’de 1970-2011 Yılları Arasında Oluşan Ekonomik ve Siyasi Gelişmelerin Seyri” [Electronic Version] *Akademik Bakış Dergisi* S.35, (10 Ocak 2015).
- Beriş, H.E.,(2008), “Türkiye’de 1980 Sonrası Devlet Sermaye İlişkileri ve “Parçalı Burjuvazi”nin oluşumu” [Electronic Version] *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, C.19, S.69, (10 Mart 2015) ss.33-45.

- Berktaş, F.,(2012), *Liberalizm* (ed.) H.B. Öz, 19.Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler içinde, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss.47-106.
- Berzeg, K.,(2000), *Liberalizm Demokrasi Kapıkulu Geleneği* Liberte Yayınları Ankara.
- Bıyıklı, M.,(2008), *Türk Dış Politikasında Cumhuriyet Dönemi*, Gök kubbe Yayınları, İstanbul.
- Boratav, K., (2004), *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2002*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Bozkurt, V.,(2001), *Geleceğin Toplumu, Dönüşümcü Liderlik ve Turgut Özal* (Ed.) İ.Sezan ve İ.D.Dağı, *Kim Bu Özal?* içinde, Boyut Yayın Grubu, İstanbul.
- Çaşın, M.H.,(2012), *Türkiye Bulgaristan Krizi 1988* (ed.),Çakmak, H. *Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2012*, içinde, Kripto Yayıncılık, Ankara ss.167-189
- Ceyhan, A., (1991), *Avrupa Topluluğu Terimleri Sözlüğü*, Afa Yay, İstanbul
- CNBCE,(2014), *Neo Liberalizm'in sonu*, <http://www.cnbce.com/yorum-ve-analiz/dr-mahfi-egilmez/neo-liberalizm-in-sonu> (10 Ekim 2014)
- Cömert, H.,(2007), “John Rawls ve Siyasal Liberalizm”[Electronic Version] Bilim ve Sanat Vakfı Bülten S.63 (5 Ocak 2015) ss.17-18
- Çam, E.,(1977), *Siyaset Bilimlerine Giriş* İ.Ü İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Çavuşoğlu, H.,(2009), “Türk Siyasi Hayatında Merkez Sağ Çizginin Tarihi”[Electronic Version], *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.19, S.2 (5 Ocak 2015) ss.265-278.
- Çetin, H.,(2002a), “Liberalizm’in Tarihsel Kökenleri” [Electronic Version] *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi* C.3 S.1 (10 Aralık 2014) ss.79-96.
- Çetin, H.,(2002b), “Liberalizm’in Temel İlkeleri” [Electronic Version] *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi* C.2 S.1 (10 Aralık 2014) ss.219-237.
- Çevikalp, M., (2012), “Turgut Özal, Ermeni meselesini nasıl çözecekti?” http://www.aksyon.com.tr/dosyalar/turgut-ozal-ermen-meselesini-nasil-cozecekti_532336 (10 Nisan 2015).
- Çığ, E.Ç. ve Ü.Çığ,(2013), “Neoliberal Akılsallığın Bir Semptomu Olarak Kriz İletişimi ve Yönetimi” [Electronic Version] *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi* C.3, S.12 (17 Aralık 2014) ss. 79-97.
- Çiftçi, K.,(2010) *Tarih, Kimlik ve Eleştirel Kuram Bağlamında Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Daver, B.,(1968), *Siyasal Bilime Giriş* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

- Demiray, M.,(2002), “Özal Dönemi Türk Dış Politikasının Temel Anlayışları” [Electronic Version], *Yeni Türkiye Dergisi*, C.17 (10 Ocak 2015) ss.291-300.
- Doğan, K.,(1994), *Turgut Özal Belgeseli*, Teha Yayıncılık, Ankara.
- Doğan, B.B.,(2010) “Klasik Liberal Teoride Bireyciliğin Yeri ve Önemi ile Bireycilik ve Kalkınma Sorunsalı Arasındaki Etkileşimler” [Electronic Version] *Mevzuat Dergisi* S.152 (20 Ocak 2015).
- Duman, M.Z.,(2010), *Türkiye de Liberal-Muhafazakâr Siyaset ve Turgut Özal* Kadim Politika Dizisi, Ankara.
- Ekinci, M.B.(Tarih Yok), “Türkiye’de 1923-1994 Döneminde Kalkınma Stratejileri Çerçevesinde Uygulanan Döviz Kuru Politikaları”, http://www.akademiktisat.net/calisma/tr_iktisat_genel/1923_1994_kalkinma_doviz.htm (9 Şubat 2015).
- Ekzen, N.,(2009), *Türkiye Kısa İktisat Tarihi 1946’dan 2008’e* ODTU Yayıncılık, Ankara.
- Ekmekçi, İ.S.,(2013) “John Locke ’un Liberalizm Kuramı Üzerine” [Electronic Version] *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* S.106 (12 Mart 2015) ss.205-214
- Ercan, M.,(2012), *Fonksiyonalizm ve Neo-Fonksiyonalizm kuramları ışığı altında Türkiye-AB Entegrasyon Süreci*, (ed.) Ayata A. ve M. Ercan, *Avrupa Birliği ve Türkiye ile İlişkileri ilişkilerin siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel çerçevesi içinde*, Nobel Yayınları, Ankara ss.351-379
- Erdoğan, M.,(2014) “Liberalizm ve Türkiye’de Liberal Eğilimler”, <http://www.liberal.org.tr/sayfa/liberalizm-ve-turkiyede-liberal-egilimler-mustafa-erdogan,344.php> (10 Ekim 2014).
- Erhan, Ç. Ve T. Arat,(2013), *Avrupa Topluluklarıyla İlişkiler*, (ed.) B.Oran, *Türk Dış Politikası, kurtuluş savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar cilt 2 1980-2001 içinde*, İletişim Yayınları, İstanbul ss.83-102.
- Fırat, M.,(2013), *Yunanistan’la İlişkiler*, (ed.) B.Oran, *Türk Dış Politikası, kurtuluş savaşından bugüne olgular,belgeler,yorumlar cilt 2 1980-2001 içinde*, İletişim Yayınları, İstanbul ss.102-124.
- Gözen, R.,(2000), *Amerikan Kıskaçında Dış Politika; Körfez Savaşı Turgut Özal ve Sonrası*, Liberte Yayınları, Ankara.
- Güner, E.,(2000), *Özallı Yıllarım*, Babıali Kültür Yayıncılık, İstanbul.
- Gürpınar, D.,(2013), *Dünya Veda Türkiye’de Liberalizm ve Demokrasi (1980-2010)*, Etkileşim, Yayınları İstanbul

- Güzel, H.C.(2013), “İyi ki oldu; 24 Ocak Ekonomik Kararları” Sabah Gazetesi, <http://www.sabah.com.tr/yazarlar/guzel/2013/01/24/iyi-ki-oldu-24-ocak-ekonomik-kararlari>(24 Ocak 2015).
- Güzelsarı, S.,(2004), *Kamu Yönetimi Disiplininde Yeni Kamu İşletmeciliği ve Yönetişim Yaklaşımları* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara.
- Hale.W.,(2003), *Türk Dış Politikası 1774-2000* (çev.) P.Demir, Mozaik Yayınları, İstanbul.
- Heywood, A.,(2011) *Siyasi İdeolojiler* (çev.) A.K. Bayram, Adres Yayınları Ankara
- İzmirli, R., R.Gökpınar ve B. Özer,(2014), “Dönüşümcü Bir Lider Olarak Turgut Özal” [Electronic Version], *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.42 (10 Şubat 2015) ss.245-256
- Karakoyunlu, Y., (1993), *Türkiye’de Liberalizm’in Seyir Defteri (1938-1991)* ANAP Bilimsel Yayınlar Dizisi Ankara
- Keyder, Ç.,(2013), *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar* İletişim Yayınları, İstanbul
- Kiriş, H.M.,(2012), “Türkiye’de Rekabetçi Siyasal Partilerin Dönüşümü: Post-80 Sisteminde Eski Yeni Partilerin Yükselişi ve Düşüşü”, [Electronic Version], *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, C.6 S.13-14 (20 Şubat 2015) ss.25-53
- Koplay, A.,(2015) “Özal Dönemi İsrail Politikası”, <http://ermenekhaber.com/yazarlar/ali-koplay/ozal-donemi-israil-politikasi/353/>(10 Mart 2015).
- Küçük, A.,(2011), “1.Körfez Savaşı (1991)” <http://www.tuicakademi.org/index.php/128-uncategorised/506-ikorfez-savasi1991>, (5 Mart 2015).
- Laçiner, S.,(2003) *Özal Dönemi Türk Dış Politikası*,(ed.) T.Göksu, 1980-2003 *Türkiye’nin Dış, Ekonomik, Sosyal ve İdari Politikaları*, içinde, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Mağden, R.,(2013), “Turgut Özal'ın "Kürt meselesi" yorumu” <http://www.aktuel.com.tr/dergi/2013/10/10/turgut-ozalin-kurt-meselesi-yorumu> (20 Nisan 2015)
- Oyan, O.,(1998), *Türkiye Ekonomisi(Nereden Nereye?)* İmaj Yayıncılık, Ankara
- Özdal, H., O. Bahadır, ve M. Yeğin, (2010), *Mülakatlarla Türk dış Politikası Cilt 2* Usak Yayınları, Ankara
- Öztürk, F.,(2013), “Türkiye ekonomisinin kırılma noktası: 24 Ocak İstikrar Kararları”, <http://www.dunyabulteni.net/haberler/244303/turkiye-ekonomisinin-kirilma-noktasi-24-ocak-istikrar-kararlari>, (20 Aralık 2014).

- Öztürk, R.,(2004), *Batı Faktörünün etkisinde Türkiye İsrail İlişkilerinin politikası*, Odak Yayınları, İstanbul.
- Öztürk, S ve D.Özyakışır,(2005), “Türkiye Ekonomisinde 1980 Sonrası Yaşanan Yapısal Dönüşümlerin Gsmh, Dış Ticaret ve Dış Borçlar Bağlamında Teorik Bir Değerlendirmesi” [Electronic Version], *Mevzuat Dergisi*, S.94 (4 Mart 2015).
- Parasız, İ.,(1998), *Türkiye Ekonomisi 1923’ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*, Ezgi Kitapevi Yayınları, Ankara.
- Politik Akademi, (Tarih Yok), “6 Kasım 1983 tarihli Genel Seçim ve Anavatan Partisi”, <http://politikakademi.org/2011/02/6-kasim-1983-tarihli-genel-secim-ve-anavatan-partisi/>, (10 Ocak 2015).
- Rawls, J., (2007), *Siyasal Liberalizm* (çev.) M.F. Bilgin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- Sander, O.,(2011), *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, Ankara
- Savaş, V.F.,(1997), *İktisadın Tarihi Liberal Düşünce Topluluğu Yayını*, İstanbul
- Sayar, A.G.,(2003), *Osmanlıdan 21. Yüzyıl Ekonomik, Kültürel ve Devlet Meselelerine Ait Değişmeler*, Ötüken Yayınları, Ankara.
- Silleli, T.,(2005), *Büyük Oyunda Türkiye Irak İlişkileri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Smith, A.,(2016), *Milletlerin Zenginliği* (çev.) Haldun Derin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Soysal, İ.,(2000), *İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri*, İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırmaları Merkezi Yayınları İstanbul
- Sönmezoğlu, F.,(2006), *Türk Dış Politikası (İkinci Dünya Savaşından Günümüze)*, Der Yayınları, İstanbul.
- Şahin, H.,(2000) *Türkiye Ekonomisi (Tarihsel Gelişim-Bugün ki Durum)* Ezgi Kitapevi, Ankara.
- Şentürk, H., (2008), “Liberalizm ve yerel Siyaset”, *Yerel Siyaset Dergisi* S.26, İstanbul ss. 14-18.
- Tayyar A. ve B.Çetin,(2013), “Liberal İktisadi Düşüncede Devlet” [Electronic Version] *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi* C.14, S.1 (10 Şubat 2015) ss.107-120
- TBMM,(Tarih Yok), “Anavatan Partisi programı: Anavatan Partisi 6 Kasım 1983 seçim beyannamesi: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/e_yayin.eser_bilgi_q?ptip=SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI&pdemirbas=198604150, (10 Mart 2015).

- Tellal, E.,(2013), *SSCB'yle İlişkiler*, (ed.) B.Oran, *Türk Dış Politikası, kurtuluş savaşıdan bugüne olgular,belgeler,yorumlar cilt 2 1980-2001 içinde*, İletişim Yayınları, İstanbul ss.158-167.
- Tellan, D.Ö.,(2008) “Tüketimin Karşı Devrimi: Türkiye'de 1980 Sonrası Uygulanan İktisat Politikalarının Toplumsal Sonuçlarına Eleştirel Bir Bakış” [Electronic Version] *Ekonomik Yaklaşım Dergisi* C.19, S.67 (12 Ocak 2015) ss.1-19.
- Thomson, D.,(2000), *Siyasi düşünce Tarihi* (çev.) N. Bayburtlugil, Şule Yayınları İstanbul
- Tosun, C.M.(2010), “Liberalizm ve Sosyal Darwinizm Karşısında John Rawls” [Electronic Version] *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* S.10 (10 Şubat 2015) ss.81-94.
- Tuncay, M.,(1969), *Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi Seçilmiş Yazılar* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Turan, K.,(2012), *Körfez (Irak) Krizi 1990-1991* (ed.),Çakmak, H. *Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2012 içinde*, Kripto Yayıncılık, Ankara.
- Turkish-Greek.org,(2012), “1980 Sonrası Dönem Türk-Yunan İlişkilerinde Niyetlere İlişkin Algılamalar”,http://www.turkishgreek.org/index.php?option=com_content&view=article&id=110:1980-sonras-doenem-tuerk--yunan-likilerinde-niyetlere-likin-alglamalar&catid=57:uyumazliklari-etkleyen-faktoerler&Itemid=61 (10 Nisan 2015).
- Tümerkan, M.,(2012), “Kıbrıs konusunda her şey bitmişti ” <http://haberkibris.com/kibris-konusunda-hersey-bitmisti--2012-11-19.html>, (10 Nisan 2015).
- Türe, F., (2006), “Antik Liberalizm mi Yoksa Modern Sofizm mi?” [Electronic Version] *Selçuk Üniversitesi SEAD* S.11 (10 Ocak 2015) ss.23-49
- Türkbay, R.A ve F.Polat,(2011), “Neoliberalizmde Özgürlük Paradoksu ve Sosyal Haklar” [Electronic Version] *Pamukkale Üniversitesi SBE Dergisi* S.8 (4 Ocak 2015) ss. 88-99
- Uluç, A.V.,(2014), “Liberal-Muhafazakar Siyaset ve Turgut Özal’ın Siyasi Düşüncesi” [Electronic Version] *Yönetim Bilimleri Dergisi* C.12, S.23 (10 Aralık 2014) ss.107-140
- Uslu, N.,(2000), *Türk Amerikan İlişkileri*, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara.
- Uslubaş, T.,(2013), *Geçmişten Günümüze Türkiye*, CNR Stüdyo, İstanbul.
- Uysal, C.,(2001), “Türkiye- Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler” [Electronic Version], Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi, S.1 (10 Mart 2015) ss.140-153.

Uzgel, İ.,(2013), *ABD ve NATO'yla İlişkiler*, (ed.) B.Oran, *Türk Dış Politikası, kurtuluş savaşından bugüne olgular,belgeler,yorumlar cilt 2 1980-2001 içinde*, İletişim Yayınları, İstanbul ss.34-83.

Yayla, A.,(1993), *Liberal Bakışlar; Totalitarizm, Adalet, Sosyalizm, Bilgi Çağı, İnsan Hakları, Liberalizm, Demokrasi* Siyasal Kitapevi, Ankara.

Yayla, A.,(2011), *Liberalizm* Liberte Yayınları Ankara.

Yayla, A.,(2013), *Hangi Liberalizm?* Liberte Yayınları Ankara.

Yeldan, E.,(2001) *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme* İletişim Yayınları, İstanbul.

Yılmaz, A.,(2005), “Neo-Liberal Dönüşüm Sürecinde Türkiye’de Devlet Toplum İlişkileri, Toplumsal Sınıf Merkezli Bir Yaklaşım” [Electronic Version] *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi* C.20, S.1 (10 Şubat 2015) ss.107-140.

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖĞRENCİ ÖZGEÇMİŞ FORMU

Adı-Soyadı	YUNUS EMRE AYSEL		
Lisans Öğrenimi	KAMU YÖNETİMİ	Doğum Yeri	İSTANBUL
Yüksek Lisans Öğrenimi	SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ	Doğum Tarihi	27/10/1991

İLETİŞİM BİLGİLERİ

ADRES: İnkilap mahallesi Yıldırım caddesi No: 29 Ümraniye İstanbul

TELEFON :

GSM: 0531 649 71 40

E-Posta: grnmz@hotmail.com